KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XIV-ik évf. Julius, Augustus. 1879. 4-ik füzet.

DÁVID FERENCZ EMLÉKÉRE.

Az ember eszének és szivének legfőbb törvénye: a fejlődés. Már az első ember ennek a törvénynek következtében állott elő, és az összes emberviläg ennek a törvénynek uralma alatt volt, van és lesz mindig.

Az ember-sziv minden dobbanása egy-egy vágy a fejlődés érdekében.

És az ember vágyának, soha és semmiben nincs határa: mert nem az igaz, szép és jó egy részére vágyik, hanem eszének és szivének törvényénél fogva, értelmét csak a legfőbb igaz, szivét csak a legtisztább szeretet, akaratát csak a legteljesebb igazságosság elégithetné ki.

Igen de ezt soha el nem érheti, mert e vágy az emberben az emberrel mindig nő. Az emberiség fejlődése megszünnék, ha ez nem igy lenne.

Életünknek fatuma, hogy vágyunk a véghetetlen után, mert a véghetetlen bennünk él, de fatuma életünknek az is, hogy a véghetetlent soha el nem nyerhetjük, mert a végesben élünk. Az ember ha örökké élne és örökké fejlődnék is, fejlődését a szinte örökkön örökké fejlődő eszményi szinvonalára emelni még sem tudná.

Ha az ember a legfőbb igaz és a legteljesebb szeretet birtokába juthatna, akkor nem volna religiora szüksége, de akkor sem lehetne religiója, ha ezek birására nem törekednék.

A véges és véghetetlen az emberben együttesen vannak.

A végesnek a véghetetlen felé való vágyódásából és törekvéséből következik az egyén és a nem tökéletesedhetése, mert ember és emberiség, csak az ideál ösztönzése által nőhet: olyan az ideál az emberiségre, mint a nap fénye és melege a növényekre.

És a bennünk élő vágy a tökéletesebb felé, a szivünkben manifestált Isten, az időben levő Örökkévaló.

Az eszmény fejlődésének története az emberiségben a religiók története is.

Mindig teljesebb boldogság és igazság után vágyik az ember: e vágynak szülöttje minden religio.

A ki a religiosus érzelmet akarná az emberben megsemmisiteni, elébb az ember conscientiáját és szivét kellene megsemmisitenie.

Az ember azzal a mije van elégedetlen, és e miatt szenvedő teremtés: szenvedése és elégedetlensége közben szövi a boldogság eszméjét. Az ember erkölcsi lény, a megsértett igazság érzelméből vonja le az absolut-igazság eszméjét. Az ember eszes teremtés, a tökéletlenségek szemléletéből következteti a legfőbb értelem eszményét. A gyarló való közepéből hivatkozik az eszményire = Istenre, a kitől remél: tehát addig le nem mondhat az eszményiről, az Istenről, mig le nem mond a reményről. A religio csak az ember szivvel veszhet el.

Míg szivünk van, az isteni szomjat nem olthatjuk el magunkban, sőt minél nagyobb ez a szomj bennünk, annál nagyobbak leszünk.

Az embernek és emberiségnek azért nem lehet soha végmegállapodása és nyugalma, mert törvénye a tökéletesedhetés, de nem a tökéletesség; fejlődésünknek azért nem lehet más határa mint az eszmény — népies szóval az Isten. De ha odáig soha el nem juthatunk, ha a tűzhelyhez nem közeledhetünk is, a tűzhelyről jövő fényt soha nem nélkülözhetjük.

A tökéletesedés vágya nem ronthatja le a vallásos érzelmet, mert egy a forrásuk. Azok ellen, kik a vallásos érzelem kihalását hirdetik, az emberiség összes történelme tanuskodik. A vallásos érzelem a civilisatioval fejlődik, és nem kimerül, mert minden megismert igazságból új problema születik, és a mely arányban nagyobb-nagyobb lesz az emberiség satisfactioja, abban az arányban nő a vágya mindig teljesebb-teljesebb satisfactio után. Az ember az eszmény vonzása alól soha nem szabadulhat, és vágya közt, mely véghetetlen és a valóság között az ellentétet csak az I s t e n által tudja kiegyenliteni. Nem tudja elérni az absolutot semmiben, azért az absolutban való hitet segitségül veszi.

A hit mindig hitelezés, mit sziv és ész nyitnak az Istennek.

A kinek esze és szive egyetértésben van, annak religioja filosofia, és filosofiája vallásos: a sziv az észszel együtt termékeny. Ezért mondotta Schiller: „Fühle den Gott den du denkst“.

De az ember csak a religiokat alkotja, a religio szükségét nem. Ezért a religiók a mint az idő folytán nőtt és tisztult isteneszmét nem tudják táplálni, változnak és alakulnak. A religiók absurditásait az ember conscientiája folytonosan javitgatja, mert az

ember-sziv véghetetlen aspiratioját soha egy credo sem zárhatja magába.

És épen ezért a vallásos érzelem mindig teremtő.

És a mit ez érzelem teremt, az mindig a legmagasabb nyilvánulása az ember természetnek, és minden költői fajok közt leginkább czélt ér abban, hogy a lefelé hajlani kész lelkeknek biztos támaszul szolgál az ideál felé való emelkedésben.

De az embernek kiindulás pontján minden teren, ugy a religioalkotásban is, ereje és képessége csekély volt.

A naturalismus ábéczéje a religióknak. Az ember a természeti vagy külső erők imádásán kezdette, ma már az erkölcsi erők cultusságig jutott. Kezdetben a saját keze által faragott kő és fa előtt hajlott meg, ma már az ész és sziv ideálja előtt szellemben hajlik meg.

A naturalismuson, az indpantheismuson, a görög-római politheismuson és a zsidó monotheismuson keresztül roppant nagy út az, mit az emberiség a keresztyénységig megtett. Megtette, mert az ideál solicitalta.

* * *

A keresztyénység oly religio, melyben a Plato nagyobb értelme, és a Jézus nagyobb szive egymást kiegészitették.

De ez a kiegészités csak századokon keresztül, és conciliumok által történhetett meg.

Jézus, mint a keresztény religio alapitója, soha nem disputált az Istenről: csak érezte.

És mégis minden religio-alapitók közt, Jézus legnagyobb lépésekkel vezette az emberiséget az Isten felé.

A humanitas eszméje, az emberi nem közössége fájdalomban és vágyban, már Homernál és a görög nagy tragoedia iróknál szépen és fenségesen nyilvánitva van. De a polytheismus, melynek határai közt Homer és a nagy tragoediairók mozogtak, szebb volt, mint vigasztaló. Jupiter felett a fatum uralkodott. A Jézus Istene részvéttel van minden fájdalom iránt, vigasztal mindig, megbocsát sokszor és egének felicitását igéri azoknak, kik szenvednek: „Boldogok a kik sirnak, mert megvigasztaltatnak“.

Ha a részvét és szeretet vonzás a szenvedés felé, akkor a Jézusnak ingens szive volt. E fenséges nagy sziv által született meg az emberi nem conscientiája. Jézus mondotta legelébb: „Mi Atyánk!“ Ő kötötte szeretet által az embert a véghetetlenhez. Az Isten atyasága, az emberek testvérisége: ez az evangelium.

*

Jézus az Isten eszméjébe a justitia mellé, ezeket a nagy emberi érzelmeket is betette: szeretet, szánalom, irgalom és bocsánat.

Mig a legnagyobb birodalom, mit valaha embererő és értelem összealkotott, Tiberiust szolgálta, és a Capreban elkövetett bűnöket szemlélte, az alatt Jézust Jeruzsálemben megfeszitették, mert az emberiség fájdalmát, szenvedéseit és sülyedését nagyon érezte, és segiteni akart. De a vértanuság mindig a vértanu ügyét nagyobbitja. A Jézus ártatlan vérrel megszentelt tanait a szenvedő és sülyedő emberiség szivébe fogadta. Épen jókor! Az emberi természet annak a mélységnek, hová a bűn levonhatja, már fenekére sülyedt volt le, az ó világ felbomlás szélén állott: a kereszt áldozatja felfedezte az emberiség előtt az élet titkát és az újjászületés eszközeit.

Az ember fataliter olyan Isten után aspirál, ki emberi legyen.

A szerető sziv szépiteni, nagyitani szokta szeretete tárgyát, ezt tették a tanitványok is, eszményesitették mesterüket, s az emberiség conscientiája megtette a többit: Jézus istenné eleváltatott.

A régi moralis világ constitutioja szerint minden egyénre a többség auctoritása nehezedett: ilyenné alakult századokon át készült credojával a kereszténység is.

Az emberiség csak pihenhet, de nem állapodhatik meg.

A keresztény egyház fejei a 16-ik században azt hitték, hogy megállapodhatnak.

A Szent-Péter templomával az egyháznak győzelmi emléket emeltek, egy nagy jubileumra készültek, a legnagyobb művészek éjjel-nappal dolgoztak; Rafael a legnagyobb nyugalommal diszitette a Vatikán termeit és Michel-Angelo a látható egyházat a Szent Péter nevéről czimzett olyan templommal koronázta meg, mely mindenkor mélytó hely arra, hogy benne az Istent imádják.

Ki merte volna mondani: hagyjatok fel a diszitéssel, az ünnepre készüléssel, mert az egyház meg fog szaggattatni, egy szegény szerzetes jő, ki népeket terel ki az egyházból. Öltözzetek gyászba.

Az egyszerü barát egy könyvet tartott kezében, és a traditio, az auctoritás két legfélelmesebb, leghatalmasabb representansának, a császár és pápának azt mondotta: „ha ezer szent Ágoston, ezer concilium van is ellenem, ezzel a könyvvel szemben semmit érnek.“

És a Luther kezébe vett biblia alapján új világ született.

Luther szenvedélyesen, de az emlékek miatt meghatottan vált el az egyháztól, Calvin, a másik reformátor, hidegen, ridegen tette be maga után az egyház ajtaját, hogy többé bele vissza ne térjen.

Az ember kezébe vehette az evangeliumot, de hol volt hozzá az ember? A 16-ik századbeli keresztény szivében hiába kereste az apostolok tiszta egét, mert a tiszta derült ég helyett nyugtalanságot és kételyt talált.

Az emberiség nem ment vissza az apostolok idejére, hová a reformátorok akarták vezetni, a középkorban sem maradt meg, hol az ó egyház akarta megtartani, de tekintetét a jövendőre függesztve ment és megy előre, mindig előre.

*
* *

Gyermekes felfogás a szabad vizsgálódás korában azt hinni, hogy a traditio és confessio mellett mindenki megmaradhat.

Ma alig van két egyformán hivő keresztény. A gondolkozó keresztény orthodox és eretnek egy személyben. Orthodox, mert őszinte, és eretnek, mert tudománya fényéből tesz be valamit az evangeliumba, és kihagy belőle olyat, a mi moralis érzésével ellenkezik.

A szabadságot despoticus legislatorrá tenni a lehetetlenséggel való próbálkozás.

De az emberiség épen az eretnekség által haladt és fejlődött mindenha. Jézus maga is eretnek volt. És ez nem is lehet másképp, mert az ideál szüksége az emberben a humanitással együtt nő.

A keresztény világ ideáljának a reformatio idejében két lejtője volt: az egyik szent Pálhoz, jobban mondva az apostolok korához vezetett, de a másik mindig több-több rationalismushoz.

A magyar reformátorok közül a 16-ik században e második lejtőn legmeszszebb Dávid Ferencz haladott.

Dávid Ferencz róm. katholikusnak született, volt lutheranus, calvinista, és mint unitarius püspök végezte be küzdelmes és érdemteljes életét. Ha exclusiv egy religio sem lehet, csak dicsérnünk kell az olyan embert, kiben flexibilitás van és az emberiség mozgásához alkalmazkodni tud, mozdul vele és csinálja vele a világosabb új helyzetet. Őszinteség, egyszerü sziv, finom erkölcsi érzék és sok tudomány voltak a tulajdonok, melyekkel Dávid Ferencz részt vett a század nagy kérdésében és Kolozsvár legnagyobb részét nézetének és tanának megnyerte.

Dávid Ferencz a bibliából olvasta ki, hogy a szentháromság dogmája nem alapszik a biblián és hogy a Jézus nem Isten.

Hát ez ábrándozás, méreg, az Isten és szent fia ellen való káromlás-e, a mint Kendi Sándor canczellár és unitárius a fehérvári országgyülésen 1579-ben mondotta?

Az a ki tanitványainak a búcsu-vacsora alkalmával fájdalmasan mondotta: egy közületek elárul;

az a ki az olajfák kertjében bánatosan hajtotta fejét tenyerébe;

és a kereszten felsohajtott: „Istenem, Istenem, miért hagyál el engemet!" miért ne lehetne ember, és csak ember?

Káromolják-e azok az Istent, kik azt hiszik, hogy új világ született, nem egy isten feláldozásából, de egy embernek az emberiség iránt érzett forró szeretetéből; nem egy isten teréből, de egy nagy szivü ember könyüiből?!

Ha Jézus isteni paizs nélkül, mint ember harczolta az élet harczát, akkor még inkább magunkénak tarthatjuk, példányunknak és vezérünknek fogadhatjuk.

Jézus élete és halála, ha embernek tekintjük is, megmarad egyszerü és mély, isteni és emberi misteriumnak egyszerre.

Angelico de Fiésole festőről mondják, hogy a Krisztus főt mindig térdelve festette, mert adorálta mint istent.

Én ugy érzem, hogy mig emberszív lesz, mely a moralis szép után aspirál, és az isteni realisatioján fel tud melegedni, addig a Jézusnak mint embernek is, mindig lesznek tisztelői, követői, és emléke él és hat mint mindazoké a nagy embereké, kiket az emberiség arra választott ki, hogy általuk magamagát emlékeztesse arra: mi és mi akar lenni.

Erős meggyőződésü ember, csak ha nagy szive és nagy értelme van, kerülheti el a türelmetlenséget, mert csak az lehet türelmes, ki az élet törvényét érti és tudja, hogy minden mozog, változik, fejlődik és tökéletesedik.

A fehérvári gyülés vezértagjai és többsége nem értették az élet törvényét.

Hiában mondotta Dávid Ferencz, hogy „a hit Isten ajándoka, és a lelkiismeret nem erőszakolható". Tanai mellett hiában bizonyitott a szentirásból: nem azt tekintették, való-e a mit tanit, hanem hogy újitás-e.

Mint újitó „hogy mások az újitástól elirtózzanak" fő és vagyonvesztésre itéltetett.

Fejedelmi kegyelem következtében, az itélet után három nappal, a dévai várfogságba vitetett, hol nem sokára meghalt.

* * *

Dante szerint a pokol kapuja felett ez a felirás: „a szeretet csinálta". A religiók martirjainak síriratúl szinte ezt a feliràst lehetne tenni.

Szent Ágoston a görög egyházi atyákat kárhoztatta a miért kételkedtek az örök pokolban, és hinni merészelték, hogy az idvezültek az elkárhozottak iránt részvétet fognak tanusitani. Szent Ágoston a biblia után az igazsággal párosult misericordiát képzelni sem tudta az Istenben, és a szeretet csodáját csak az engesztelhetetlenség csodájával tartotta lehetségesnek.

A fehérvári gyülés itéletmondóira ép azok az enyhitő körülmények felvehetők, melyek barbar tanaiért szent Ágoston mellett felvehetők.

Hiában mondotta Jézus „a betü öl, a szellem az, mely éltet".

A secták emberei mind egy családhoz tartoznak. Mint az Oedipus czimü nagyszerü tragédia végén az atyafiság kiderül, ugy derül ki a sectariusok közötti atyafiság, a türelmetlenség — e mindenikkel közös vonás — által.

De helyesen van az kimérve, hogy a z ü l d ö z é s m i n d i g a z ü l d ö z ö t t e t n a g y o b b i t j a.

Az eretnek név alatt üldözöttek két érdemleges dolgot győzelemre segitettek: felszabaditották a lelkiismeretet az egyház járma és a confessiók nyűge alól, és

a felszabaditott lelkiismeretet a bibliának birájává tették.

A történelem mindig logicus. Az eretnekek által feltett előzményekből addig vonja a következtetéseket, mig végső consequentiaképen a kereszténység beolvad az emberiségbe.

Milyen hosszu, göröngyös és tövises az út odáig?

A Dávid Ferencz tanát Déván nem temethették el. Él az honfitársaink egy tekintélyes részének értelmében és szivében. És az angol faj egy szép és értelmes részénél az Oceán midkét partján a filosofia és kereszténység közötti compromissum unitarismus név alatt ép olyan szellemben él, fejlődik és terjed, mint Dávid Ferencz tanitotta.

A Dávid Ferencz szellemében sem itt, sem ott az Oceán partjain nem hiszik, hogy az első emberben a bűn által az egész emberiség megromlott volna, nem hiszik, hogy a Krisztusban isten incarnálódott és szállott volna a földre azért, hogy bűneink terhét hordja, és szenvedése s halála által justificationkat megnyerje.

A Jézusban itt is ott is, csak egy felsőbb vallásos szellem képviselőjét látják, ki érzelmei által legtökéletesebben közeledett az Istenhez;

ki a szabadakarat abusussa következtében elfajult emberiségben nagy és üdvös változást idézett elő az által, hogy a moralis érzéket megújitotta, és az ember-sziv fenekén rejlő jó forrását üdvös **hatással érintette**;

és a ki ez utasitása által: „legyetek tökéletesek, mint menynyei atyátok tökéletes“, minden, a moralban, religioban és tudományban lehető reform útját megnyitotta.

Az eretnekek küzdelme és vértanusága után, ma már egyetlen egyháznak sincs hatalmában a hitnek tekintély által asilumot csinálni.

A mostani ember szive nagyon felforgatott sziv, nem egyik vagy másik egyház credoja, de a szivnek az értelemmel való megegyezése elégitheti ki vallásos érzelmét.

Az emberekben ma is meg van az ideal szomja és gondja, és a conscientia mélyében a dráma ma is egész nagyszerüségében foly, de az ideal szomja, gondja, és a dráma folyama felett, nem az egyház illetékes itéletet mondani és tartani, de megforditva, az egyén illetékes az egyház tanai és morálja felett itéletet tartani.

Ma nincs szükségünk Sinai hegyre és Calvariára, mert az Isten szivünkben beszél, és akaratunkban, tényeinkben nyilatkozik.

Ma olyan széles útja van az üdvösségnek, mint maga az emberiség. Ma az a valódi religio, mely az ember lelkét ahoz az igazsághoz emeli fel: hogy az emberre nézve az emberiségen kivül nincs üdvösség, és hogy minden mi felvilágositja és egyesiti az embert, igaz; a mi felemeli, szép; a mi felvilágositja, egyesiti és felemeli, jó.

Ma nem szükség az Istent — ki egy nagy római iró szerint — „latet in majestate mundi“ definiálnunk, hogy higyjünk benne: a jó szép és igaz vágya egyesit vele, a nélkül, hogy átláthatatlan mysteriumából kivennénk, és abban az arányban érezzük, a mely arányban igazság, értelem és szeretet van bennünk.

Az Isten megfoghatatlan, de azt értjük és érezzük, hogy a z e m b e r b e n, a z e m b e r r e l m i n d i g n ő, é s t é n y e i n k b e n, i n t é z m é n y e i n k b e n i d ő r ő l i d ő r e l á t h a t ó b b á l e s z.

De a Dávid Ferencz esetéből már azt is értjük és érezzük, hogy az ember nem tehet és gondolhat a hit ellen, hogy ne tegyen és gondoljon az emberiség ellen.

Az üldözöttek mellett az emberiség.

Mert:

a Dolet felkiáltását a máglyáról „e m b e r v a g y o k, n e m v a d á l l a t“ az emberiség érti és érzi. Korunk dogmája, mely él, terjed: l e l k i i s m e r e t s z a b a d s á g.

Sámi László.

RÓMAI ÉS GÖRÖG IRÓK ÉLETE ÉS IRATAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL VALLÁSOS GONDOLKOZÁSUKRA.

II. M. Aur. Antoninus.

(Folytatás.)

Hatodik könyv. „A világegyetem kormányozható és engedelmes; az észnek, mely azt kormányozza, semmi oka sincs roszat cselekedni, mert önmagában roszat nem tartalmaz, s nem is sértetik meg semmi általa. Minden általa lesz és tökéletesittetik. Ismeri önmagát s tudja, mit és hogyan cselekszik.

„A legjobb mód magadat megboszulni: nem lenni hasonló a bántalmazóhoz.

„A világegyetem vagy zürzavar, vegyület és szétszóródás, vagy egység, rend és előrelátás. Ha az első: miért ohajtom ily tervtelen tömegen tovább élni? miért törődnöm egyébbel, mint, hogy mikép leszek egykor földdé én is? miért az aggódás? Hisz reám is bekövetkezik a szétszóródás, bármit cselekedjem is. De ha a második föltétel igaz, ugy erősen állok, tiszteletet nyilvánitok s bizom a kormányzóban.

„Saját lelked becsülése s tisztelése elégedetté tesz, öszhangba hoz a társadalommal, egyességbe az istenekkel, ha t. i. hálát adsz mindenért, a mit adnak és számodra rendeltek.

Fenn, lenn és körül az elemek mozgalmai. De az erény mozgása ezek közül egyikben sincs; az valami istenibb boldogan előre haladva alig észrevehető útján.

„Mily különösök az emberek. Embertársaikat életökben nem dicsérik; de, hogy magok az utódok által megdicsértessenek, arra nagy sulyt fektetnek. Szintugy aggódhatnának azon, hogy az elődök által nem dicsértettek.

„Ha valamely dolog végbevitelét nehéznek találod, ne hidd, hogy az lehetetlen embernek; sőt, ha valami lehető az embernek s természetével is egyezik, higyjed, hogy azt te is végbeviheted.

„Az oktalan állatokkal s más tárgyakkal szemben te, mint okos lény, viseld magad nemesen s szabadon. Az emberi

lényekkel szemben légy társasszellemü. Minden alkalommal fordulj az istenekhez s ne aggódj az idő hosszusága fölött, melynek folytán ezt cselekszed, mert csak három óra is — igy töltve el — boldogit.

„Szégyen a léleknek, hogy elcsüggedjen az életben, mig a test csüggedetlen.

„Ázsia, Európa csak szögletek; a tenger csak egy csepp; az Athos csak egy kis göröngy a világegyetemben; az egész jelen csak egy pont az örökkévalóságban; minden dolog kicsiny, változó, mulandó. Onnan jőn minden, az egyetemes kormányzó hatalomtól, vagy közvetlenül, vagy egymás után következve. A rút a szépnek, a borzasztó és veszedelmes a nagyszerünek utószülöttei. Egy főforrásra viendő vissza minden.

„Minden eszköz, ha czéljának megfelel, jó; de, a ki azt csinálta még sincs jelen. Ámde a természet dolgaiban benn és jelen van az alkotó hatalom. Annál inkább illő tehát tisztelned e hatalmat s vélned, hogy ha annak akaratja szerint élsz és cselekszel, benned minden megegyező leend az észszel; mert a világban levők is észszel állanak összhangban.

„Ha az istenek határoztak felőlem s sorsom felől, bizonyára jól határoztak, mert nem könnyü képzelni előretudás nélküli istenséget. A mi pedig azt illeti, hogy ők nekem ártanának: ugyan miért tennék ezt? minő hasznok lenne benne akár nekik, akár az egésznek, melyet gondozni egyedüli czéljok. Ha nem határoztak felőlem egyénileg, bizonyára határoztak az egész felől, s igy a következés utján az általános elrendezés folytán történőket örömmel kell fogadnom s azokkal megelégednem. Ha semmi felől sem határoztak, — a mit gondolni is szentségtelen dolog, — ugy se ne áldozzunk, se ne könyörögjünk, se ne esküdjünk, se ne csináljunk semmit azokból, a miket tenni szoktunk, képzelve, hogy az istenek jelen és velünk vannak. De ha tán nem határoztak volna is semmi minket illető dolog felől, ez esetben is tudok határozni enmagam felől s ki tudom választani a mi hasznos; hasznos pedig mindenkinek az, a mi saját szerkezetével s természetével megegyezik. A természetem pedig eszes és társadalmias; városom és hazám, a mennyiben Antoninus vagyok, Róma; a mennyiben ember vagyok, a világ. A mik e kettőnek hasznosok, nekem is hasznosok.

„Mikor magadat fölvidámitni akarod, gondolj erényeire azoknak, kik veled élnek; az egyiknek önzetlen tevékenységére, a má-

siknak szerénységére, a harmadiknak bőkezüségére, és igy tovább. Semmi sem örvendeztet annyira, mint az erények képei, tündökölve a velünk együtt élők erkölcseiben. Tartsuk hát ezeket szemünk előtt.

Hetedik könnyv. „Minden ember annyit ér, a mennyit a munka, mely körül forgolódik.

„A dolgok össze vannak szőve egymással, és a kötelék szent. Alig van dolog összeköttetés nélkül. Az egymás mellé rendezettek alkotják a világegyetemet. Mert egy világ van, összealkotva a mindenekből; egy isten a mindenekben, állomány, egy közös észtörvény minden okos lényben, egy igazság, s tán egy tökély is az okos valók közt.

„Kötelessége, de sajátsága is az embernek szeretni még azokat is, kik megsértették. Ez pedig történik, ha nem feleded, hogy ők is embertársaid, hogy nem tudva s akaratlanul is hibáztak; hogy rövid idő alatt mindketten meghaltak, s különösen, hogy tulajdonképen nem is sértett meg, mert vezérlő tehetségedet roszabbá nem tette, mint azelőtt volt.

„Gondolj végórádra. A mások által irányodban elkövetett bünt hagyd azon a helyen, a hol elkövettetett.

„Ékesitsd fel magad ártatlansággal és szerénységgel. Szeresd az embert. Kövesd az Istent.

„Antisthenes szavai: királyi dolog jót tenni és roszat nyerni.

„Tekints a csillagok pályafutására, mintha velök együtt haladnál; szüntelen tartsd eszedben az elemek elváltozását, — az ily gondolatok lemossák a földi élet salakját.

„A földből lettek a földbe térnek vissza, az égből eredettek újra eget keresnek. (Idézet Eurip.-ből). *)

„Hatalmadban áll szabadon s valódi léleknyugalomban élni, ha az egész világ ellenеd kiabál is. Minden, a mi elömbe ötlik, eszköz az erényre, s azon művészet gyakorlására, mely ember- és istenhez tartozik. Mert minden, a mi történik, viszonyban van istennel vagy emberrel, s alkalmas a felhasználásra.

---

*) Cedit item retro, de terra quod fuit ante,
In terras, et quod missum est ex aetheris oris,
Id rursum coeli rellatum templa receptant.
Hasonl. Préd. XII. 9. Lucr. II. 999.

„Az erkölcsi jellem tökélye abban nyilvánul, ha minden napodot mint utolsót éled át.

„A halhatatlan istenek az idők végtelenségén át folytonosan tűrik, hogy az emberek nagy része rosz, sőt még gondot is viselnek rájuk. Te, kinek oly rövid élet van elődbe szabva, kifáradsz a roszak iránti türelemben, daczára, hogy te is egy vagy azok közül.

„Nevetséges az emberben, nem menekülni saját roszaságától, a mi pedig lehetséges; de futni a másokétól, a mi csaknem lehetetlen.

Nyolczadik könyv. „Ha teszek valamit, teszem azt az emberiség javára. Ha valami osztályrészemül esik, elfogadom azt s visszavezetem a minden dolgok forrására, az istenekre, honnan kiindult.

„Méltán szenvedsz; mert inkább akarsz jóvá lenni holnap, mint jó lenni ma.

„Az okos lény szervezetében nem látok oly erényt, mely az igazsággal ellenkeznék; de látok olyat, mely a gyönyör szeretetével ellenkezik, és ez az önmegtartóztatás.

„A szenvedélyektől szabad lélek olyan, mint egy erős vár; ember számára nincs biztosabb menhely. A ki e várat nem ismeri, gyarló; a ki ismeri, de oda nem menekül, boldogtalan.

„Az én szabad akaratommal szemben embertársam szabad akarata ép oly közönyös, mint lélekzete és teste. Mert ámbár egymásért teremtettünk: mindenikünk kormányzó tehetségének megvan saját kötelessége; különben embertársam rosszasága az én rosszamra lenne, a mit pedig isten nem akart, nehogy boldogságom másoktól függjön.

„Tekints be embertársad vezérlő tehetségébe s engedd, hogy tekintsen más is a tiédbe.

Kilenczedik könyv. „A gondolkodó ember jelleméhez tartozik, hogy nem gondatlan, nem türelmetlen s nem megvető a halállal szemben, hanem várja azt nyugodtan, mint a természet müködéseinek egyikét; készül az órára, melyben lelke a testi boritékból kiválik; sőt a körülötte élők egyenetlenkedéseiből támadó zavarokat látva, igy szól: jöjj hamar, oh halál, nehogy véletlenül én is elfelejtkezzem magamról.

„Ha teheted, javitsd meg tanitás által azokat, kik roszat cselekesznek; ha nem, ne feledd, hogy adva van türelem e czélra. Magok az istenek is nemcsak türelmesek az ilyenek iránt, de kegyelmesek is.

„Nem a szevedőlegességben, hanem a tevékenységben áll java és roszsza a társadalmi eszes lénynek; épen igy erénye és bűne is.

„A világegyetem időszakos mozgalmai mindig ugyanazok; és vagy az egyetemes ész jőn mozgásba minden alkalommal — s ekkor légy elégedett működése eredményével, — vagy ennek egyszeri mozdulata nyomán következik minden egymás után; vagy oszthatlan elemek alkotják a dolgok eredetét. Szóval, ha van isten: minden jól van; ha a történetesség uralkodik, te ne kormányoztasd magad általa.

„Az isteneknek vagy van hatalmuk, vagy nincsen. Ha nincs, miért imádkozol hozzájok? ha van, miért nem kéred magadnak azt az erőt, hogy ne félj, a mitől félni s ne kivánd, a mit kivánni szoktál. Ezeket kérhetnéd inkább, mint azt, hogy ez a dolog történjék, a másik ne történjék. De tán azt mondod, hogy az istenek amazokat különben is hatalmadba adták. Ha igy van, vajjon nem helyesebb-e szabad emberként élni a hatalmadban levővel, mint szolgaiasan kivánni azt, a mi nem áll hatalmadban. De ki mondotta neked, hogy az istenek nem segitenek minket abban is, a mit hatalmunkba adtak. Irányuljon csak imád mindig félelmed, kivánságaid s aggodalmaid legyőzésére, érezni fogod, hogy az istenek melletted vannak s boldog leszesz.

„Egy bölcsész mondja: betegségemben nem testi szenvedéseimről beszéltem, hanem a természeti dolgokról, mint azelőtt; figyelve különösen arra, hogy a lélek, mialatt a testnek ily mozgalmaiban részt vesz, hogyan tarthatja magát szabadon és zavartalanul. Tégy te is igy jó és balsorsban, mert a bölcsészetet semmi körülmények közt el nem hagyni, s tudatlan vagy a természettel ismeretlen emberrel semmis dolgokat nem beszélni: elve minden bölcsészeti iskolának.

„Ha rosz vagy hütlen emberrel találkozol, ne feledd, hogy ilyeneknek is kell létezniök, s hogy a természet a mások roszaságaival szemben kebledbe egy-egy megfelelő erényt oltott, melylyel mint ellenszerrel rendelkezhetel. Az eltévedetteket tanitás által a jó útra vissza kell vezetned; mert a ki hibázik: eltéveszté czélját s ezért tévelyeg. Külső rosz lelkedet nem érintheti, a mi pedig neked valóban rosz, annak alapja saját lelkedben van. Mi különös van abban, ha egy miveletlen ember miveletlenül beszél és cselekszik? Magadat feddheted meg, ha tőle egyebet vártál. Hálátlan emberre panaszolsz? . . . miért nem nyujtád jótéteménye-

det föltétlenül s visszavárás nélkül ?! Ha szolgálatot tettél, miért nem elégit ki a tudat, hogy a természet követelése szerint cselekedtél? Kiván-e visszafizetést a szem a látásért, a láb a járásért? Valamint e tagok bizonyos czélokra vannak alkotva s együttmunkálás által nyeri meg mindenik a magáét: ugy az ember is, mint hogy a természet által jótékony cselekvényekre teremtetett, ha a köz vagy egyesek érdekében valami jót tesz, saját mivolta szerint cselekszik s megnyerte jutalmát.

Tizedik könyv. „A mi veled történik, öröktől fogva elő volt készitve számodra, mert az okok egybefüggése öröktől fogva szövi fonalát létednek s eseményeinek.

„Ha elsajátitottad e neveket: jó, szerény, igaz, eszes, egyeneslelkü, nagylelkü, vigyázz, nehogy elváltoztasd jelentéseiket, s ha elvesztetted, indulj azonnal keresésükre. Az eszes annyit tesz, mint szabad és önelhatározó gondolkozás; az egyeneslelküség annyi mint önkénytes elfogadása a közternészet által rendelt dolgoknak; nagylelküség annyi, mint az észnek felülemelkedése a test kedves vagy fájdalmas érzésein, felül a hirnéven, a halálon stb. Ha e nevek birtokát megőrzöd, a nélkül, hogy ohajtanád mások által e nevek szerint neveztetni: egészen átváltozol s más életre lépsz át. Mert ugy élni, a mint eddig éltél, darabokra tépetni egy ily életben: csak bárgyu, életét nagyon szerető embernek sajátja, s olyan mint ama félholt küzdőké, kik bár sebekkel vannak boritva, kérve kérik, hogy a következő napig életbe hagyassanak. — Szerezd meg tehát e neveket s maradj velök, mintha a boldogok szigetére költöztél volna. De ha érzed, hogy nem birhatod őket, vonulj bátran valamely szögletbe, vagy távozzál azonnal az életből, és pedig egyszerüen, szabadon, szerényen, megtevén legalább ezt az egy dicséretes dolgot életedben, hogy t. i. igy távozol belőle. E neveknek emlékezetben tartását nagyon elősegiti az, ha szüntelen emlékezel, hogy vannak istenek, s hogy nem kivánnak tőled hizelgést, hanem minden okos lényt önmagukhoz hasonlóvá tenni akarnak; ha emlékezel, hogy a mi figefa teendőit végzi, az figefa; a mi a méhét, a méh; s a mi az emberét, az ember.

„Kinek igaz elvei vannak, a legkisebb szabály is emlékeztetheti arra, hogy szabad legyen bánattól és félelemtől. Pl. „mint falevelek, olyan az emberi nem“ (Homér). Falevelek gyermekeid is; azok is, kik dicsérnek; azok is, kik átkoznak; azok is, kikre hát-

ra marad s kik tovább szállitják az ember hirnevét. Mert mindezeket „létre hozza a tavasz“, mint a költő mondja; aztán elhordják a szelek; majd az erdő újakat hoz elő helyökbe. Rövid a léte mindennek, te mégis ugy fáradsz utánnok, mintha örökkévalók lennének. Nehány nap még s bezárod szemeidet, s azt, ki sirodig kisér, csakhamar egy másik fogja siratni.

„Emlékezzél, hogy a mi téged ösztönöz s vezet, benn van mélyen elrejtve: ez a rábeszélés ereje, az élet, s ha szabad igy szólani, maga az ember. Tenmagad felett elmélkedve sohase foglald be (gondolatodba) azt, a mi körülvesz s az eszközöket, melyek hozzá tartoznak. Mert e részekben — a mozgató s visszatartó erő nélkül — nincs több haszon, mint a takács vetélőjében, vagy az iró tollában.

Tizenegyedik könyv. Az eszes lélek sajátjai a következők: látja önmagát, rendelkezik önmagával s olyanná lesz, a milyenné akar; a gyümölcsöt, a melyet terem, önmaga élvezi; czélját eléri, bárhol legyen is az élet határa. Áthat a világegyetemen s az azt körülfogó ürön, annak alakját vizsgálja; az idők végtelensége felett kiterjeszkedik; a dolgok időszakos változatait átöleli, felfogja; megérti azt is, hogy az előtte és utána valókban lényegileg semmi sem új. Továbbá, szereti embertársát, az igazságot, szerénységet; semmit önmagánál inkább nem becsül, és ez a törvénynek is sajátja. Tehát az igaz és józan ész semmiben sem különbözik az igazság eszétől.

„Mily lélek az, mely kész bármely perczben megválni a testtől, akár végleg kioltva, akár szétszórva legyen, akár folytassa létezését! De csak az esetben, ha e készség az ember önelhatározásából ered, nem csupán makacsságból s megátalkodottságból, mint a keresztények*) teszik; hanem megfontolva, méltányosan s ugy, hogy mást meggyőzzön s rábirjon, tragikai mutatvány nélkül (ἀτραγώδως).

„Kezdetben a tragoediák azért hozattak szinre, hogy emlékeztessék az embereket, hogy a velök történő dolgok mind a természet rendes kifolyásai; s ha valaki gyönyörködik ezeknek szinpadi feltüntetésén, ne jöjjön zavarba akkor se, ha az életnek ama nagyobb szinpadán valóban előfordulnak. A dráma-irók sok szépet és igazat mondanak, pl. „ha az istenek nem vigyáznak reám és gyermekeimre, ennek is oka van,“ vagy, „az élet learattatik, mint búzakalász,“ stb. — A tragoedia után a régi komoedia lépett föl, mesteri szólásszabadsága s nyilt egyszerüsége által figyelmeztetve

*) **A keresztényekről csak ez egy helyen tesz emlitést; valószinüleg találóan. — D. K.**

az embereket, hogy az esztelenségektől tartózkodjanak. A közép komoedia után az új állott elő, de ez már csupa mimikává sülyedt, habár ennek irói is mondanak néha jó és igaz dolgokat.

„A lemetszett ág elválik fájától. Az ember, ha elszakitja magát embertársaitól, kivül esik a társadalmon. Az ágat más vágja le, de az ember saját mivelete által választja el magát az emberektől, ha gyűlöli őket s elfordul tőlük, nem tudva, hogy ugyanekkor kitért az egész társadalmi rendből. De mégis van egy előjoga, mely a fának nincs meg s melyet bizonyára a társadalom alapitó Zeüsz adott neki, t. i. hogy újra visszanőjjön, újra részévé legyen az egésznek; habár e visszatérés mindig nehézséggel jár.

„A lélek megőrzi kör-alakját, ha sem túl nem terjed, sem össze nem vonul, szét nem szóródik s alá nem sülyed, hanem világitva van ama világosság által, melyen át látja az igazságot, az igazságot a dolgokban ép ugy, mint önmagában.

„Embertársaddal szemben tartsd szem előtt a következőket: a.) az emberek egymásért léteznek, tehát viszonyban vannak egymással. b.) milyenek az emberek künn és otthon? véleményüknek mily rugói szoktak lenni; cselekedeteiket minő érzülettel végezik? c.) ha helyesen tesznek, nincs okunk neheztelni; ha pedig jogtalanságot követtek el, akaratlanul s nem tudva cselekedtek. Mert a lélek valamint akaratlanul fosztatik meg az igazságtól, szintugy akaratlanul fosztatik meg azon erőtől is, hogy magát mindenkivel szemben méltányosan viselje. Ez okozza azt, hogy az emberek fájdalmat éreznek, ha igaztalanoknak, hálátlanoknak vagy roszakaróknak neveztetnek. d.) Gondold meg, hogy te is tészsz roszat, hogy csak ember vagy, mint mások, s ha tán némely bűnöktől tartózkodol is, ezt sem mindig dicséretes okokból teszed; e.) hogy a körülmények folytán végzett cselekedetek helyes vagy helytelen voltát nem mindig tudhatod, mert sokat kell tanulni és tapasztalni avégre, hogy valaki igaz itéletet mondhasson. f.) mikor nagyon boszankodol s aggódol, gondold meg, hogy az élet csak egy percz s gyorsan tovatünik. g.) hogy nem az emberek cselekedetei zavarnak, mert azoknak alapja az emberek vezérlő tehetségében van, hanem saját véleményünk az, mely zavart okoz. Eszedbe véve tehát, hogy a más bűne reád szégyent nem hozhat, dobd el a véleményt s nyugodt leszesz. h.) gondold meg, mennyivel több fájdalmat okoz a tények feletti harag, mint magok a tények. i.) hogy egy valóban nyugodt kedélyhangulat legyőzhetetlen; mert mit tehet akkor ellened a legroszabb ember is, ha te nyugodtságodat foly-

tonosan megtartva, nyájasan inted s szeliden javitgatod őt minden alkalommal, mondván: nem ugy, gyermekem; mi más czélra vagyunk teremtve, nem nekem, hanem magadnak okozasz bántalmat, gyermekem." És igy mutasd meg neki gyöngéd érintgetéssel s egyetemes elvek felmutatásával, hogy igazad van. De tedd ezt mindig őszinte, tiszta, jóakaró lélekkel, feddés s minden utógondolat nélkül.

Fogadd e kilencz szabályt, mintha a muzsáktól nyerted volna s kezdj valahára valódi ember lenni. Mikor haragra gyulsz, jusson eszedbe, hogy szenvedély által vezéreltetni nem férfihez illő, hanem, hogy szelidség és jóság inkább egyeznek az emberi természettel, tehát illőbbek is. A ki e tulajdonokkal bir, annak van ereje és bátorsága, az nem lesz a szenvedélyek rabjává. Mennél szabadabb az ember a szenvedélyektől, annál erősebb. A fájdalom érzete gyengeség jele, ép igy a haragé is. A kik ezeknek hódolnak, meg vannak sebezve.

„Ha vezérlő tehetséged a történőkkel elégedetlenkedik, eltéveszti czélját, mely kegyességben, Isten s az igazság iránti tiszteletben áll.

„Nem állithatsz fel mások számára szabályokat addig, mig a szabályoknak engedelmeskedni magad meg nem tanultál.

„Senki sem rabolhat meg minket szabadakaratunktól. (Epict.)

Tizenkettődik könyv. „Mindazon dolgokat, melyekre életed folytán kerülő útakon törekedtél, most egyszerre elérheted. Tehát feledd a multat, a jövőt bizd a gondviselésre s a jelennel élj kegyesség és igazság szerint. Kegyesség szerint, hogy elégedett lehess a történőkkel, mert a természet azokat a te számodra, téged az ő maga számára rendelt. Igazság szerint, hogy mindig szabadon és leplezetlenül szólhasd azt s tetteid törvényszerüek s méltányosak legyenek. Ne álljon útadban sem az emberek roszasága, sem vélemény, sem szó, sem a test érzékei. Ha minden egyebet mellőzve csak vezérlő tehetségedet s a benned lakozó szentséget tartod szem előtt, ha nem attól félsz, hogy egykor meg kell halnod, hanem attól, hogy sohasem kezdettél a természet szerint élni: bizonyára oly ember léssz, ki méltó a világegyetemhez, mely létrehozta: nem léssz többé idegen saját szülőföldeden; nem fogsz csodálkozni mindennapi dolgokon, mintha véletlenek s természetellenesek volnának.

„Isten látja az emberi lelket tisztán, elkülönitve anyagi öltözékétől. Értelmével csak az értelmet érinti, mint a mely tőle eredve jött át a testekbe. Ha te is ily cselekvéshez szoktatod magad, sok zavartól szabadulsz. Mert a ki nem tekinti az őt körülfogó testet, bizonyára nem törődik anyagi és külső dolgokkal.

„Gyakran csodálkoztam, hogy van az, hogy ámbár minden ember inkább szereti önmagát, mint másokat, mégis többre becsüli másoknak felőle nyilvánitott véleményeit, mint a magáéit. Ha egy isten, vagy egy bölcs tanitó az embertől követelné, hogy ne gondoljon s ne tervezzen semmit anélkül, hogy azon perczben ki ne mondja: bizonyára egy napig se tudna elhordozni egy ily állapotot.

„Hogyan lehet az, hogy az istenek midőn a dolgokat oly jól s az emberiségre nézve oly jótékonyan berendezték, egy dolgot nem vettek figyelembe, t. i. azt, hogy a nagyon jó emberek, kiknek ugy szólva legtöbb közösségük van az istenséggel s a kik kegyes és vallásos élet által vele benső viszonyba léptek, ha egyszer meghaltak, többé soha se létezzenek s teljesen kioltassanak? . . . . Ha ez igy van, hidd el, hogy ha máskép kellett volna lennie, az istenek ugy végezték volna. Mert ha helyes volt, akkor lehető is volt, és ha természet szerinti, a természet ugy intézte volna. De mivel nem igy van elintézve, (ha ugyan nem igy van), légy meggyőződve, hogy nem ugy kellett volna lennie; mert magad látod, hogy e vizsgálódásodban az istenséggel vitatkozol, a mit azonban nem tehetnél, ha az istenek legigazabbak és legjobbak nem volnának; minthogy pedig ilyenek: igaztalanul vagy meggodolatlanul a világrendben semmit sem cselekedhettek.

„Vagy végzetszerü szükségesség uralg, vagy legyőzhetlen rend; vagy gondviselés, vagy igazgató nélküli zürzavar. Ha szükségesség: miért állasz ellent? Ha gondviselés, mely engesztelhető: tedd méltóvá magadat az istenség segélyére. De ha kormányzó nélküli zürzavar: nyugtasson meg a tudat, hogy saját magadban van egy kormányzó hatalom, az ész; s ha a vihar magával ragad is, hagyd, hogy vigye a nyomorult testet, a gyarló lélekzetet s minden egyebet, mert az észt legalább nem fogja elragadni.

„Nehéz bajaidban ne feledd, hogy minden ember értelme egy isten és az istenség kifolyása; hogy semmi sem az ember sajátja, gyermekét, testét s étetét is az istenségtől nyerte. E gondolat megnyugtat.

„Azoknak, kik igy kérdeznek: hol láttad az isteneket, vagy hogyan fogod fel, hogy léteznek, s imádod őket? — azt felelem, először, hogy még szemekkel is láthatók; másodszor, hogy saját lelkemet sem láttam, mégis tisztelem. Ép igy az isteneket illetőleg is: a miből folytonosan tapasztalom hatalmukat, abból felfogom lételöket s imádom őket.

„Az élet biztonsága ez: vizsgálj meg minden egyes dolgot anyagilag és alakilag. Teljes lelkedből tegyed a jót s szóljad az igazat. Élvezd az életet, egyik jó cselekedetet megszakitás nélkül a másikhoz csatolva.

„A napnak egy világossága van, habár sugarai a hegyeken megtörnek is. Egy közös anyag van, ha számtalan testekbe szétoszlik is. Egy lélek, bár megoszolva végtelen természetek s egyének között. Egy értelem, bár osztottnak látszik is. Az anyagiak érzés és rokonság nélkül állanak, de a vonzódás s a fölöttök álló értelem még ezek részeit is összetartja. Az emberi értelem azonban sajátságos módon törekszik ahoz, a mivel rokon, viszonyba jő vele s a közösség érzete meg nem szakadhat."

Átmentünk a 12 könyvön. Igyekeztem a nagy fejedelem gondolatmenetét vagy legalább nevezetesebb elveit lehetőleg bőven feltüntetni; hogy mennyire sikerült, nem tudom. Még csak nehány szót adok az iró és irata ismertetéséhez. Emlitettem előre, hogy a műben összefüggés nincs. Lehet, hogy ha az lett volna czélja, s idő és alkalom leendett, az összerakott anyag rendszeres egészszé nőtte volna ki magát. Hogy a stoicusoknak minő rendszerét követte volna, tudni biztosan nem lehet. A műben legtöbb az ethicai és theologiai elem. A physicai rész is, a dolgok természetének vizsgálása, elég bőven, a dialecticai kis mértékben található. A fejedelem a görög bölcsészeti iskolákkal ismeretes volt, de ugy látszik szorosan egyikhez sem csatlakozott, mert némely elvei túlszárnyalják a stoicus iskolát is. Socrates egyik főpéldánya; mondásaira s tetteire gyakran hivatkozik. Pythagorasnak s követőinek nagy barátja. Legtöbbet idéz Plátótól és Epictetustól. Ez utóbbi ugy látszik legközelebb áll hozzá. Az epikureusokról nem tesz emlitést, habár némely elvöket észrevételi. A költők, Homér, Hesiod, Pindar; a szinirók, Sophocles, Euripides, Aristophanes stb. mind jó barátai. Mindezen irók műveiből egész gyüjteménye volt s rendes kijegyzéseket, idézeteket irt össze belőle. Ily jegyzések alapján támadtak a gondolatok, melyek a könyvet alkotják. Arany életszabály azoknak nagy része, melyet a fejedelem a gyakorlatban érvényesitett. A könyv nagy részét, azt hiszem, élte utolsó éveiben irta; erre mutat a halálnak s arra készülésnek igen-igen gyakori emlegetése. *)

*) Az első könyv végére tett megjegyzésből itélve, azt Esztergomban; a másodikat Canuntumban irta, tehát mindkettőt Pannoniában. Annál érdekesebb. — D. K.

*

Ha Senecát s M. Aurélt összehasonlitjuk, nevezetes különbségeket találunk. Seneca, roppant sok olvasás és ismeret mellett, megragadólag ir; a gondolatot s elvet, ha tán nem elég helyes is, előadása által az olvasóba önti. M. Aurél nem rendelkezett ily szerencsés irálylyal; gondolatait nem tudta felöltöztetni; egyszerü mezben tárja elénk. Amabban gyönyörködünk, ezzel egyetérezünk. Senecában a stoicus i r ó felülmulja az embert. M. Aur.-ban az ember felülmulja csaknem önmagát. Amaz jobban i r j a, ez jobban c s e l e k s z i. Amaz büszke iskolájára, arrogans elveiben; ez szerény, de csüggedetlen az elvek gyakorlati érvényesitésében. Amaz a b ö l c s e t, ez az embert emeli az istenek közé. Sőt Senecánál a bölcs néha nagyobb az isteneknél, mert ezeknek nincsenek szenvedélyeik, melyek ellen harczolniok kellene, mig a bölcs azokat legyőzve, felülmagasztosul. M. Aurél nem megy ily merész tulzásokba; a bölcsben az embert, az emberben az isteni részt tekintve, megelégszik, ha az istenek f e l é törekedhetik, ha őket k ö v e t h e t i; ha hozzájok segélyért imádkozhatik. Amaz a halál megvetését hirdeti s meg is hal stoicusi elszántsággal; ez nem veti meg, de végzi pályáját nyugodtan, „mint az olajgyümölcs, leesik, ha érett," áldva a természetet, mely létrehozta, s köszönetet mondva a fának, melyen lételét átélte. A kettőnek működését egy száz év választja el, s tán mondhatnám, hogy utóbbi ily arányban áll közelebb a kereszténységhez.

Senecát ajánlottam volt s maig is ajánlom papságra készülő ifjainknak olvasás végett. Sok elvét meg kell rostálni, az igaz; de eszmékben gazdag; irálya sokszor ragyogó; olvasása élvezet. Ide járul az a szerencsés körülmény is, hogy iratai bárhol megkaphatók. M. Aurél jegyzetei nem lennének alkalmasok nyilvános iskolai olvasásra; anyagot se adnának annyit s oly változatost. Irálya is sajátságos. De, ha valaki magyarra jól leforditaná, méltó olvasmánya lehetne minden gondolkodó embernek s méltó tanulmánya minden tanulónak. — Életirata közben azt mondottam, hogy a milyenné lenni tanult, olyanná lett; most azt mondom, hogy a m i n t i r t, o l y a n v o l t. És ez a könyvnek és irójának legszebb ékessége. Könyve és élete bizonyságot tesznek arról, hogy ő legnagyobb uralkodó volt. . . . . m e r t ö n m a g á n i s u r a l k o d o t t.

Derzsi Károly.

ÉRTESITÉS AZ UNITÁRIUS ISKOLÁKRÓL.

1. A kolozsvári főtanodáról.

A lefolyt iskolai év kezdetét vette 1878 september 1-ső napján. September 5-ikéig a beiratások, felvételi-, pót- és javitó-vizsgálatok történtek s az órarend állittatott meg. Az iskola ünnepélyes megnyitása september 5-én d. e. 8 órakor volt iskolai felügyelő gondnokok: Mlgs Hajós János, miniszteri tanácsos és Tkts. Kőváry László urak s a tanári kar jelenlétében; a mikor is Kőváry László buzgó felügyelő gondnokunk az ifjusághoz szép alkalmi beszédet intézett. A rendes előadások sept. 6-án d. e. 8 órakor kezdődtek meg.

Felvétetett a papnöveldébe papjelölt és papnövendék összesen: 26. A gymnasiumba rendes tanuló: 245; magán tanuló 6; összesen: 251. Az elemi iskolába rendes tanuló: 67; magán tanuló: 4; összesen: 71; mindössze: 348; tehát 17-tel több mint a mult évben; évközben kilépett a papnöveldéből: 5; a gymnasiumból: 23; meghalt 1; az elemi iskolából: 6; meghalt: 5. Nem vizsgázott 7; osztály-ismétlésre utasittatott: 7. Év végén maradott összesen: 308. Az osztályozás eredménye szerint, volt: kitünő 55, dicséretes 73, elsőrendü 139, másodrendü (secunda) 29. Nemzetiség szerint volt: magyar 331; német (szász) 4; román 13. Vallás szerint: unitárius 173; ev. ref. 57; ágost. hitv. 17; róm. kath. 54; g. kath. 7; g. keleti 6; mózes vall. 34.

Az egész intézetben működött 10 rendes, (egy tanári hely üresedésben) és 2 póttanár; 3 tanárjelölt; 4 köztanitó; 5 szaktanitó s az 1-ső és második elemi osztályban egy tanitó-képezdét végzett okleveles tanitó; összesen: 25. Tornászatra ez évben is csak a gymnáziális osztálybeliek jártak a városi torna-vivodába. Ebből a vizsgálat folyó év junius hó 15-én tartatott meg. Az első félévi közvizsgálatok folyó évi jan. 23-ától 31-éig; a második félévben pedig junius 18—26-áig tartattak meg. Mind két vizsgálat alkalmával érdemes és buzgó felügyelő gondnokunk t. Kőváry László ur, valamint az E. K. Tanács által kinevezett vizsgáló bizottság tagjai főtanodánk iránti meleg érdeklődésöknek szép jelét adták.

Érettségi vizsgálatra jelentkezett 24 rendes és 1 magán tanuló. Az irásbeli vizsgálat megtartatott május 23, 24, 25 és 26-án. A szóbeli vizsgálat, mely igen szép sikerrel folyt le, meg-

tartatott junius 27, és 28-án; előállott 23 rendes és 1 magán tanuló. Kik közül 9-en kitünő, 7-en dicséretes és 7-en jó osztályzattal nyilvánittattak éretteknek. Ezek közül jogtudományi pályára szándékoznak menni 11-en; papi pályára 5; tanári pályára 2; katonai pályára 4; orvosi pályára 1; bányászati pályára 1.

Papi szigorlatra jun. 30-án előállott 2, kik közül Vaska Béla dicséretes, és Tibáld József kielégitő eredménynyel tették le a szigorlatot.

Főtanodánkat a lefolyt iskolai év kezdetén érzékeny veszteség érte kiskadácsi Simén Domokos főtanodai r. tanár és az unitárius vallásközönség egyházi főjegyzőjének 1878 évi sept. 9-én életének 43-ik, tanárságának 16-ik évében, huzamosabb idő óta tartó betegség következtében, Kis-Kadácson, történt halálával. Szeretett pályatársunk és barátunk dísze volt főtanodánknak és tanári karunknak; mintaképe egy lelkiismeretes, kötelességét híven teljesitő valódi tanárnak. (Lásd a „Ker. Magvető“ 13 ik kötet 284. l.)

Az általa előadott tantárgyakat: főtisztelendő Ferencz József püspök ur, tiszt. Nagy Lajos, Kovács János és Péterfi Dénes tanár urak adták elő.

Hajós Béla tanártársunk az E. K. Tanács engedélyével a II. félévben Budapestre ment az orvostudori szigorlat letétele végett. Az általa tanitott tantárgyakat: t. Kovácsi Antal, t. Benczédi Gergely, t. dr. Bartók István, t. Benedek Áron tanár urak; t. dr. Gyergyai Árpád úr és t. Binder Emil egyetemi hallgató adták elő.

A tanuló ifjuság magavislete erkölcsi tekintetben és a fegyelmet illetőleg átalában dicséretes volt s haladásra mutat; a büntetések száma jóval kevesebb a mult évinél; nagyobb büntetést maga után vonó vétség nem fordult elé. — Különös örömmel jegyzem fel, hogy a mások tulajdonának szentségben tartása iránti érzék az ifjuságban meglepően nyilvánult, a mennyiben egy lopási eset sem fordult elő.

Az ifjuság egészségi állapotát illetőleg fájdalommal kell feljegyeznem, hogy a lefolyt évet nem számithatjuk a kedvezőbbek közé; mert a roncsoló toroklob tanodánkat sem kimélte meg a gyásztól. Jóllehet az iskola kórházában csak egy beteg halt meg Péchi Gergely, ev. ref. vallásu, VI. osztálybeli tanuló 1879 márt. 4-kén hagymázban; de a roncsoló toroklob áldozatául 5 reményteljes gyermek esett, még pedig az illető szülőknek közvetlenül gondozó karjai között. — E halottak közül Lászlóczki Péter, 4-dik elemi osz-

tálybeli unitárius vallásu Kolozsvárt, meghalt 1879 febr. 12-kén; Merza István, 3-dik el. oszt. róm. kath. Kolozsvárt, meghalt 1879 apr. 19-én; Váradi Elemér, 3 ik el. oszt. unitárius vallásu, Kolozsvárt, meghalt 1879 ápr. 11-én; Merza Károly, 2-ik el. oszt., róm. kath. vall. Kolozsvárt, meghalt 1879 ápr. 22-én; Faszbinder Henrik, 1-ső oszt. róm. kath. vall. Kolozsvárt, 1879 mart. 12-én. Nyugodjanak csendesen az élet fájáról oly korán lehullott bimbók, a gyászoló szülők megsebzett szivére az ég küldjön enyhitő balzsamot nagy veszteségök közepett.

Fennjáró beteg is sok volt, de nem vált veszélyessé. A szembetegség szintén kis mértékben uralkodott husvét és pünköst között, de gondos ápolással hamar eleje vétetett.

A z i s k. k ó r h á z b a n a lefolyt tanévben 20 beteg volt; ezek közül kettő két izben. A betegségek nemei: toroklob, váltóláz, hagymáz, lépdaganat, bélhurut stb. kisebb nagyobb mértékben. A fennt emlitett Péchi Gergely kivételével — ki a kórházban halt meg — mindnyájan felgyógyulva jöttek ki. A kórházra tett összes kiadás 223 frt 03 kr. mely összegből csak 16 frt 75 kr.t fizettek vissza, a többit az E. K. Tanács, mint szegenysorsu tanulóknak, elengedte.

A kórház rendes orvosa Dr. Gálfi Endre, honvéd törzsorvos, a ki lelkiismeretes buzgósággal látogatta a betegeket; továbbá Dr. Bartók István és Dr. Gyergyai Árpád hitrokonaink szintén készséggel és odaadó buzgósággal működtek közre az iskolában az egészség fentartására. Özv. Főtisztelendő Kriza Jánosné pedig, mint az igazgatóság által kinevezett felügyelő-nő, lankadatlan szorgalommal látogatta a kórházban a betegeket s hol szóval, hol pedig tettel befolyt betegségök enyhitésére. Fogadják az illetők e helyen is a beteg tanulók iránt tanusitott buzgalmukért az igazgatóság hálás köszönetét.

Kórházfelügyelő Hajós Béla helyett a teendőket II-ik félévben Kovács János ig. tanár telyesitette. Kecskeméti Elek, volt kórház-ápoló helyébe az E. K. Tanács 1878 sept. 29-től Barabás Károlyt nevezte ki, a ki csupán a lakásért elvállalta a betegek ápolását s igy a kiadások tetemesen apadtak, mivel eddig minden beteg után 50 kr. napidijt kellett adni az ápolónak. Ki kell emelnem a jelenlegi ápolónak lelkiismeretes buzgóságát, előzékenységét, nemes bánásmódját s áldozatkészségét a betegek irányában. Kelemen Beniamin, áldozatkész hitrokonunk s e kórház alapitója ez év-

ben is ajándékozott a kórház számára egy szekér fát. Fogadja szives köszönetünket.

A lefolyt isk. évben a főtanodában nagyon sok újitás és javitás történt. A 8-ik számu lakszoba rajzteremmé alakittatott át s a mai kor nevelési igényeinek megfelelőleg rendeztetett be. A 28-ik számu tanterem új padozattal láttatott el s új padokkal, asztallal s táblával szereltetett fel; a többi tantermekben is tetemes változás történt. Az igazgatósági tanácsterem kifestetett, s új asztallal láttatott el. A lakszobák ajtói mind újból festettek, kettő pedig újból padoztatott. Az összes kiadás a fennebbiekre: 725 frt 90 kr.

Taneszközökre és tanszerekre a megelőző isk. évben tetemes összeg forditfatván, ez évben csak egy „történelmi iskolai térkép" vétetett a VIII. gymn. oszt. számára, ára 5 frt. Továbbá szereztetett 11 frt értékü hangjegy az orgona és műének tanulásához.

Különböző intézetektől jött 59 drb. „Értesitő" az 187⁷/₈-dik isk. évről.

Az országos m. kir. statistikai hivatal megküldötte összes kiadványait 1870-től kezdve. A „Franklin társulat;" továbbá: Aigner Lajos, Lampel R., Maurer Adolf, Lutsch József, Hoffmann és Molnár könyvárusok több tankönyvet küldöttek meg mutatványul, melyek a tanári kar könyvtárába helyeztettek el.

Ngs. Dr. Martin Lajos egyetemi tanár ur ajándékozott 20 drb ásványt az ásványgyüjtemény számára.

Az ifjuság f. évi május 15-én a „Lövölde" helyiségében a „szegedi árviz-károsultak segélyezésére" és az „isk. Apolló zenekör" alaptőkéje gyarapitására szépen sikerült májálist rendezett, melynek tiszta jövedelme volt 168 frt 28 kr, ebből 83 frt 14 kr. elküldetett a szegediek segélyezésére, 85 frt 14 kr. pedig átadatott az „Apolló kör" javára.

Főtanodánk könyvtára, melyet nemcsak a tanárok és tanulók, hanem minden érdekeltek használnak, gyarapodott vétel útján 8 drbbal, ajándékozás útján 191 drbbal. Ebből tiszt. Domokos Áron úr ajándékozott 1 drbot, t. Kovácsi Antal tanár úr 5 drbot, t. Bónis Károly úr, tiszt. Farkas György esperes úr és a budapesti egyet. könyvtár 1—1 drbot, ngs. dr. Brassai Sámuel egyetemi tanár s isk. felügyelő gondnok úr 60 drbot, t. Gyöngyösi János úr 122 drbot; ezeket hozzáadva a mult évi 22589 darabhoz: a könyvtár áll jelenleg: 22,788 drb könyvből. Ezen kivül a „Farkas Sándor alap"-ból jár a tanári kar részére 10 különböző tudományos és szak-

folyóirat. Angolhoni hitrokonaink küldötték: az „Inquirer czimü heti lapot; amerikai hitrokonaink az „Unitarian Review and Religious Magasine“ tudományos havi folyóiratot. Kovács János ig. tanár ajándékozta a „Christian Register“, az „Unitarian Herald és „Renaissance“ czimü heti-lapokat.

Ifjusági egyletek és alapok:

A papnövendékek „Olvasó és önképző egylete“, melynek védnöke t. Derzsi József tanár úr. tartott összesen 17 rendes, egy alakuló és egy zárgyülést. A gyülések tárgyát szavalatok, felolvasások, vitatkozások, irodalmi pályázatok, és egyéb egyleti ügyek elintézései képezték. Irodalmi pályázat volt 2 hirdetve, u. m. 1.) Egy egyházi beszédre (áldozó csütörtöki); 2.) Egy könyörgésre (nagy péntеki)Mindkettőre érkezett 1—1 pályamű, de a birálat szerint absolut becscsel egyik sem birván, a pályadij nem adatott ki. Az egylet kebli lapja („Egyházi Lap“) ez évben is szerkezsztetett, s megjelent összesen 20 szám, melyek tartalmát részint eredeti egyházi beszédek, bölcsészeti dolgozatok, részint angol és német müvek forditásai tették.

Az egyletnek a következő folyóiratok jártak: „Keresztény Magvető“, „Család és Iskola“, „Néptanitók lapja“, „Prot. egyh. és isk. Figyelő“, „Prot. egyh. és iskolai Lap“, melyek közül a 3 első az illető szerkesztőktől ajándékoztatott. Ezen kivül ig. tanár t. Kovács János ur ajándékozta a „Christian Life“ czimü heti-lapnak az 1876—1879 évi folyamait és az „Unitarian Review“ czimü folyóirat 1878-ik évi folyamát.

Az egylet könyvtára gyarapodott vétel és ajándékozás útján: 52 drbbal, melyből 20 drb. különféle müvet ajándékozott t. Derzsi József tanár ur s vétetett 32 drb. E szerint a könyvtár áll jelenleg 624. drb könyvből. Az egylet egész évi bevétele 137 frt 76 kr., kiadása pedig 120 frt 36 kr. E szerint az egylet jelenlegi pénzvagyona 17 frt 40 kr., mely a takarékpénztárban van elhelyezve.

Az „ifjusági olv. önk. egylet“, melynek védnöke t. Péterfi Dénes tanár úr, tartott az év folytán 35 gyülést, melyeknek feladata az önképzés és az egylet ügyeinek elintézése volt. Összes bevétele: 207 frt 8 kr., kiadása 203 frt 18 kr., e szerint a jelenlegi pénzvagyona tesz 3 frt 92 krt, mely összeg a takarék pénztárba van elhelyezve.

Az egylet ez évben is több jelét adta életképességének s tagjai komoly törekvésének.

Gyüléseiken többen tartottak felolvasásokat.

Szavalati verseny tartatott egy, melyen mint legjobb szavalók, Sinczki Ferencz és Székely Mózes, nyertek a „Petőfi összes költeményei“ népszerü kiadásából 1—1 példányt.

Irodalmi pályázat volt 10, s prózai művekkel jutalmat nyertek: Gábor Albert, Albrecht Lajos és Tutsek Sándor. Kötött művekkel: Kövendi Dénes és Péterfi Lajos.

A Lendvai-Latkócziné alapitványból jutalmat nyertek: Történelmi tanulmánynyal Hankó Domokos 4 drb 1 ftos tallért; neveléstani értekezéssel és társadalmi tanulmánynyal: Máthé György 4—4 drb 1 frtos tallért; természettani értekezéssel: Velits Dezső 4 drb 1 frtos tallért; német forditással: Tutsek Sándor 3 drb 1 frtos tallért.

Egy magát megnevezni nem akaró irodalom pártoló küldött 6 frtot neveléstani pályamunkák jutalmazására, mely összegből megjutalmaztattak: Albrecht Lajos 4, és Gábor Albert 2 frttal.

Iskolai felügyelő gondnok tkts. Kővári László úr szives adományából egy történelmi értekezéssel nyert: Ferencz Ákos 2 frtot.

Az egylet kebliileg szerkesztette a „Fény és Árny“ czimü heti-lapot, melyből megjelent 19 szám.

Az egylet könyvtára vétel és ajándékozás útján ez évben is tetemesen gyarapodott, s jelenleg áll 1817 drb. könyvből.

Mlgs. Incze Mihály úr — mint rendesen — úgy ez évben is ajándékozott az egyletnek 20 frtot, melyből megszereztettek a „m. t. akadémia“ 1878-ik évi kiadványai.

Az egylet saját költségén járatta a „Petőfi társaság“ havi közlönyét a „Koszorut“, „Vasárnapi újságot“, „Fővárosi lapokat“, Bolond Istókot“ és a „Keletet“.

Az egylet alapszabályai értelmében ez egyletnek minden papnövendék és felosztályu tanuló köteles tagja lenni.

Az 1848 mártius 15-nek emlékét hagyományos módon ez évben is megünnepelte az ifjuság t. Kovács János ig. tanár és t. Péterfi Dénes egyleti védnök jelenlétökben, alkalmi ima-, beszéd- és szavalatokkal, közreműködvén az „Apollókör“ és „Dalkör“.

Ez egylet 1879 máj. 1-én néhai kedves emlékü és feledhetetlen tanáruk Simén Domokos emlékére kegyeletes ünnepélyt rendezett, melyen elnöki megnyitó beszédet tartott Gábor Albert, emlékbeszédet Vaska Béla, szavalt: Sinczki Ferencz; és Simén Domokos életrajzát felolvasta: Varga Dénes. Nevezett egylet igen jól sikerült zárünnepélyét junius 22-én az „Apollókör„ és „Dalkör“ közreműködésével szép számu közönség jelenlétében tartotta meg.

A papnövendékek és felosztályu tanulók Ő cs. kir. apostoli Felségeik ezüstmenyegzője alkalmával 1879 ápr. 24-én isk. felügyelő gondnok tkts. Kőváry László úr és t. Kovács János ig. tanár úr jelenlétökben hálaünnepélyt tartottak, a melyen imát mondott: Német István és beszédet tartott: Pap Sándor.

Az „alosztályuak (III.—V.) olvasó egylete“ is csinos könyvtárral rendelkezik, melyet az évi tagsági dijakból korukhoz és értelmi fejlettségökhöz illő művekkel gyarapitanak és szavalati versenyeket rendeznek egy köztanitó vezetése alatt. Járatták a „Hasznos mulattató“ folyóiratot.

A „Kölcsönző egylet“. Alapitója Lendvai-Latkócziné derék művésznő. Állandó alapja 200 frt, melyből a tanulók csekély kamatra 2—2 frt kölcsönt vehetnek ki. Az igy begyült kamatokat pályadijak kitüzésére forditják. Az egylet vagyona a takarékpénztárban elhelyezett 212 frt 41 krral; a régi s az idei tagoknál künmaradt 55 frt összeggel együtt jelenleg teszen 267 frt 41 krt.

Az „Apollókör“. Czélja és feladata az ifjuság között a zene-ismeretek terjesztése és fejlesztése. A rendszeres zenetanitás és zenetanulás ápolása és fentartása, különös tekintettel az egyházi zenére. Zenészeti eszközök beszerzése, s azoknak, mint az iskola és az „Apollókör“ elidegenithetlen vagyonának megőrzése és gondozása. Az „Apollókör“ az isk. év elején újra szervezkedett, alapszabályai újra kidolgoztattak. Alaptőkéje teszen: 544 frt 9 krt.

Volt ez évben 24 működő tagja, kiket Boér Gergely, szaktanitó és az állami fiképezdében zenetanár, minden dij nélkül oktatott. Fáradozásának szép sikere volt.

A „Remény-alap“. Ez az „ifj. olv. önk. egyl.“ tulajdona, mely az elárusitott „Remény“ czimü zsebkönyvből gyült be. Czélja: a jelesebb dolgozatokból új zsebkönyvet kiadni. Jelenleg van 221 frt 29 kr. pénzvagyona, mely a takarékpénztárban van elhelyezve.

A „jóltevők arczképezésére gyüjtött alap“. Czélja: a ‚jóltevők arczképének rendre leendő lefestetése a nagy hallterembeni elhelyezés végett. Ez alap teszen jelenleg 140 frt 65 krt.

A főtanodai „Dalkör“. Alakult ez isk. év elején. Alapszabályai 1878 nov. 6-kán hagyattak helyben. Czélja: az ifjuságnak műénekben való gyakorlása. Tagja lehet minden olyan felosztályu tannló, ki erre képességgel bir. Védnöke tkts. Benczédi Gergely ta-

nár úr. Összes vagyona 10 frt. 13 kr, mely a takarékpénztárban van elhelyezve. Szereztetett 12 füzet hangjegy. A „Dalkör“ az év folytán több izben sikeresen működött.

Jutalmak. Az érdemsorozat felolvasása alkalmával a következő jutalmak osztattak ki:

A „Paget Olivér alapitvány“-ból az angol nyelv tanulásban a pályázati vizsgán kitünt előhaladásért az első vagy 100 frtos jutalomdijat nyerte: Varga Dénes papjelölt és isk. főnök; a második vagy 50 frtos dij ezuttal benn maradt s a tőkéhez csatoltatik, mivel a pályázók nem mutattak fel kellő eredményt; a harmadik v. 25 frtos dijat nyerte: Ferencz Ákos, VIII. osztályu tanuló.

A „Kövendi Szász Gergelyné szül. Incze Klára alapitvány“-ból az 5 frt pályadijt nyerte: Gábor Albert, VIII. tanuló „A nyilvános nevelés és oktatás előnyei a magán nevelés és oktatás felett“ czimü jeles értekezésével.

A „Bulyovszkyné Szilágyi Lilla alapitvány“-ból a 6 frt. pályadijat nyerte: Kövendi Dénes, VII. tanuló, mint a kinek költeményei a „Fény és Árny“ czimü ifjusági lapban az 1878—79-ik tanévben a legkitünőbbeknek találtattak.

A „Fejér Máton alapitvány“-ból szép irásért a 2 frtos tallért nyerte: Hankó Domokos VIII, és az 1 frtos tallért: Móricz György III. tanuló.

Egy bölcsészetkedvelő jutalomdijából, Vitális Elek II. éves papnövendék: „A dogmatismus és kriticismus közti különbség történelmileg szemlélve“ czimü értekezésével nyert 6 drb. tallért.

Mltsgs. P. Horváth Kálmán áldozatkész isk. felügyelő gondnok úr 50 frtot adományozott szegénysorsu és kitünő tanulók közt leendő kiosztás végett az öt felső osztályban. Ez összegből: Gábor Albert, VIII. Péterfi Lajos, VII. Molnos Kálmán, VI. Osváth Gerő, V. tanulók kaptak 10—10 frtot; Ajtai János és Jakab Jenő IV. tanulók pedig 5—5 frtot,

Tkts. Kőváry László buzgó felügyelő gondnok úr a fennebb emlitett 2 frton kivül adott 29 frtot különböző jutalmakra. Ebből a „Simén emlékünnepély“-en tartott beszédért: Vaska Béla III. papnövendék kapott 5 tallért. Ő cs. kir. apost. felségeik ezüstmenyegzőjük alkalmából mondott imáért: Németh István I. papnö-

vendék 4 tallért, és Pap Sándor VIII. tanuló ugyanekkor tartott beszédeért 5 tallért. Péchy Gergely, elhunyt szép reményü VI. tanuló felett tartott emlékbeszédért: Deák Lajos VI. tanuló 4 tallért. A rajzban tanusitott előmenetelért: Pap Kálmán V., Ürmösi Gyula IV., Szegedi Árpád III. Darkó Károly és Marselek Endre II. tanulók kaptak 1—1 frtos tallért. A jó éneklésért: Osváth Árpád III. 1 frtos tallért. A kitünő tornászásért: Firtos Ferencz, Csegezi Lajos, Deák Lajos, Gálfi Kálmán VI. és Binder Albert V. tanuló 1—1 frtos tallért.

A tanári kar által kitűzött 8 frt jutalomból, a jól sikerült térképek rajzolásáért: Móricz Ferencz és György, Láposi Lajos és Székely János III. tanulók nyertek 1—1 frtos tallért. A jeles tornászásért: Tucsek Sándor, Csegezi Gyula VIII. Tana Samu VII. és Vajda Elek IV. tanulók 1—1 frtos tallért.

Főtiszt. Ferencz Józsefné úrasszony 1 frtos tallér jutalmát a jó tornászásért nyerte: Móricz Ferencz III. tanuló.

T. Szabó Mózes, pénzügyi fogalmazó úr a kitünő éneklésre kitüzött 2 drb 1 frtos tallért, melyeket elnyertek: Ajtai János IV. és Horváth Ferencz I. tanulók.

T. Mihály László városi alorvos úr által a két legjobb szavalló számára kitüzött 2 drb tallért nyerték: Marselek Ferencz 2 és Debreczeni Béla 1-ső el. oszt. tanulók; szintén az orvos úr által adott „képes könyvet“ a kitünő tanulásért nyerte: Mihály László, 2 el. oszt. tanuló.

A jó tanulásért jutalmul kiosztatott összesen: 78 drb könyv.

Segélyezés. A szegény sorsu tanulóink irányában tanusitott áldozatkészségnek és emberbaráti szeretetnek a lefolyt tanévben is meglepő szép jeleivel találkozunk.

Ugyanis: Özv. Főtisztelendő Kriza Jánosné szives adományából Ütő Dániel VII. osztálybeli tanuló havi részletekben 2 frt 50 krjával: 25 frtot élvezett.

Farnos Elekné szül. Pap Ágnes adott 10 frtot, melyet havi részletekben Vas Zsigmond 3. el. oszt. tanuló élvezett.

Dr. Máthé Dénes fogorvos szintén 10 frtot adományozott, melyet Lázár János 4. el. o. tanuló élvezett havi részletekben.

A helybeli „Jótékony nőegylet“ adott 8 frtot, mely összegből Móricz Ferencz, György és Márton szegény sorsu tanulóknak ruházat vétetett.

A szegény sorsu székely tanulók közül 22-en részesültek élelmezésben. Közülök többen egész kosztot, némelyek ebédet vagy va-

csorát kaptak. Ez élelmezésben részt vettek: Ferenczi Mózesné, özv. Groisz Gusztávné, özv. Pákei Lajosné, Kovácsi Antalné, özv. Árkosi Lajosné, Szigethi Miklósné, Ferencz Józsefné, Benczédi Gergelyné, Kovács Jánosné, Ulár Pálné, Váradi Károlyné, dr. Gálfi Endréné, Fekete Pálné, Benkő Mihályné, dr. Gyergyai Árpádné, Haller Rezsőné, Malom Zsigmondné, Mikó Imréné, Stark Alajosné, Nyegrucz Tivadarné, Peielle Istvánné, Frankkis Jánosné, Vécsei Sámuelné, Csicskó Jakabné és Ürmösi Lajos. Fogadják az itt és fennebb elősorolt nemes szivü adakozók, úgy a szegénysorsu tanulók mint az igazgatóság nevében, a közmivelődés érdekében hozott áldozatukért e helyen is őszinte hálás köszönetemet.

Ösztöndijak. Évfolytán kiadatott:

a.) A „Koncz János alapitvány"-ból egy szegény sorsu jó magaviseletü tanulónak 5 frt havi részletekben s 22 nek 2 frt 50 krjával 600 frt o. é. Ebből részesültek: Orbok Károly *) Turból; Csegezi Károly, Csegezből; Papp László, Alsó-Benczédből; Kerekes József, Toroczkóról; Darkó Sándor, Jánosfalváról; Nyiredi Géza, Nagyajtáról; Kriza Ferencz, Nagyajtáról; Györfi István, Ravából; Orbok Ferenc, Turból; Ferenczi Mózes*, Alsó-Járából; Jakab Jenő, Turból; Ürmösi Gyula, Verespatakról; Pál András, Bölönből; Ajtai János, Kolozsvárról; Benczédi János, Benczédből; Bakó Lázár, Bölönből; Móricz György, T. Szentgyörgyről; Gelei Vilmos, Árkosról; Fekete József, Szabédról; Nagy Samu, Szabédról; Fekete István, B. Hunyadról; Székely Árpád, Meregyóról (5 frt.); Barla Gyula, Kolozsvárról; Borbély Máté, A. Rákosról; Szabó Mózes, Új-Székelyről; Tóth Károly Vadadról.

b.) Szintén a „Koncz János alapitvány"-ból naponként ebédet kaptak, mely 10 hó alatt 125 frtba került; ezt élvezték: Molnár István, Dombóról; Firtos Ferencz, Benczédből; Bota József, Szabédról.

c.) A „Mártonfi Gergelyné sz. Koncz Juliánna alapitványá"-ból a két félévi vizsgálat alkalmával kiadatott összesen 150 frt; melyből Székely Mózes Verespatakról kapott: 50 frtot; Csegezi Lajos Bágyonból 50 frtot; Kövendi Dénes Tordáról 25 frtot és Demeter Lőrincz M. Zsákodról 25 frtot.

d.) A „Fejér Ödön alapitvány"-ból kiadatott 50 frt. o. é., melyből részesültek havonként 2 frt 50 krval: Molnos Kálmán, Beth. Szt. Miklósról; Osváth Gergely, Kolozsvárról.

*) A csillaggal jelöltek évközben másokkal cseréltettek ki.

e.) Az „Árkosi Lajos alapitvány“-ból 2 frt 50 krt. kaptak havonként: Marosi Mózes, A. Siménfalváról; Pál Ferencz, Firtos-Váralyáról; Darkó Lajos, Kolozsról.

f.) Az özv. Gálfalvi Imréné sz. Sala Károlina úr asszony által tett „K. Nagy Sándor alapitvány“-ból havonként kapott 2 frt 50 krt. Gál József, Domboról.

g.) A „Kelemen Beniámin alapitvány“-ból naponként kaptak egy-egy czipót (mely havonként 9 frtjával annyi mint 90 frt): Csegezi László, Dicső Szt. Mártonból; Biró József, Új-Székelyről; Tóth József, Kőrispatakról.

h.) A „Sepsi-Szentiványi Jenő alapitvány“ a lefolyt tanévben lépett folyamatba. Ez alapitványt mlgs. Sepsi Szent-Iványi Gyula úr Brassó és Fogaras megyék főispánja és neje Szabó Polixena úrhölgy, korán elhunyt Jenő fiok emlékére, az Arkoson tartott zsinat alkalmával 1876-ban, tették le 200 o. é. frtos Erd. földtehermentesitési kötvénybe oly formán, hogy 5% kamatjának 1% csatoltassék évenként a tőkéhez, 4% pedig az elemi osztályokban a szegényebb sorsu unitárius növendékek között osztassék ki könyvek, tanszerek és iróeszközök beszerzésére. A fennebbi 200 frtnak 1876—1879-ig járuló kamatját u. m. 19 frt. 35 krt. az iskolai igazgatóság nevezett czélra forditotta s a lefolyt tanévben könyveket és tanszereket vett az elemi osztályokban a következő tanulóknak: Erdődi Andrásnak, Biró Józsefnek, Osváth Sándornak, Székely Árpádnak, Pál Miklósnak, Szabó Sándornak, Kovács Istvánnak, Lázár Jánosnak, Veres Istvánnak, Fekete Domokosnak, Frankis Józsefnek, Péter Sándornak, Végh Ferencznek, Barla Gyulának, Vas Zsigának és Sinczki Gézának.

i.) „Állami ösztöndijat fejenként 60 frtjával két részletben élveztek: Csegezi Gyula VIII Bágyonból; Ürmösi Kálmán VI. Verespatakról; Deák Lajos, VI. Bordosról; Boros Sándor V. Tordátfalváról.

Javadalmak:

A „Zsúki László alapitványból“, temetési és legatioi dijakból, (divisio) kiosztatott az egyenruhás ifjak között: 110 frt 10 kr. Legatiókból az illető legatusoknak volt ez évben 230 frt 68 kr. jövedelmük. A papnövendékeknek és felosztályu tanulóknak magán tanitványoktól, a kosztot is pénzértékbe véve, volt: 5924 frt jövedelmük. Különböző jövedelmi forrásokból kapott az ifjuság: 1025 frtot. Iskola-kórházi költségek czimén elengedtetett 206 frt 28 kr.

Iskolai tartozás, tandij stb. czimen elengedtetett 63 szegény tanulónak 247 frt 81 kr. Köztanitók-, gazda-, könyvtárnok- és iskolaszolgáknak különböző tartozás czimen, mint jutalom, elengedtetett: 83 frt 66 kr.

Ha összeadjuk a fenn elősorolt jutalmakat, segélyezést, ösztöndijakat és javadalmakat, — bele nem értve a 22 szegény sorsu tanuló élelmezését — melyekben a tanuló ifjuság a lefolyt tanévben részesült, azoknak értéke teszen: 9510 frtot és 43 krt. Ez a gazdag jövedelmi forrás arra mutat, hogy főtanodánkban a szegény sorsu, szorgalmas és jómagaviseletü tanulóknak — kik különben, meglehet, nyom nélkül tünnének el a világ zajában — a müvelődésre és az önerejökön való kiképzésre igen kedvező alkalom van nyilva. Másfelől a tanuló ifjuság segélyezésére és a szorgalmasabbak jutalmazására befolyt tekintélyes összeg arról is nyilván tanuskodik, hogy főtanodánk a közmüvelődés érdekében nemes missiót gyakorol, s méltán foglal el első helyet a humanus intézetek sorában.

A jövő 1879—80-ki tanév szeptember hó 1-én kezdődik s a beiratások az első két napon eszközölhetők a főtanoda helyiségében, a 29-ik számu igazgatósági tanácsteremben.

Kovács János,
igazgató-tanár.

---

2. A tordai középtanodáról.

A tordai középtanoda ünnepélyes megnyitása 1878 szept. 10-én történt meg, mely alkalommal az igazgató tanár mondott alkalmi beszédet.

A már ismert szerződés alapján a középtanoda két (I—II-ik) osztálya ez évben alakittatott át polgáriskolává, a népességről való kimutatást tehát a következőkben teszem meg:

a.) felvétetett a középtanoda III. IV. V. osztályaiba 51 tanuló.

b.) a polgáriskola I—II. osztályába felvétetett 45 tanuló.

c.) a négy elemi osztályba felvétetett 64 tanuló.

Az összes létszám tehát 169.

Nemzetiség szerint: magyar 148, román 20, német 1.

Vallás szerint: unitárius 68, ev. ref. 45, róm. kath. 33, gör. kath. 14, gör. keleti 4, lutheranus 2, mózes vallásu 3.

Vizsgát tett 143. Ezek közül kitünő 37, dicséretes 49, első rendü 37, elégséges 3, elégtelen 17.

Huzamosabb ideig beteg volt 5; eltávozott 14, meghalt 5, év végeig az intézetben maradt 143.

Dijmentes 21, fizető 148, ösztöndijas 10.

Tanitott az intézetben 4 rendes tanár, 2 polg. isk. tanitó, 4, oszt. tanitó, egy szépirás-rajz és 1 vallásos ének-tanitó. Összesen 12 tanitó. Eléadatott 12 tárgy, hetenként 169 órán.

V-ik osztály 25 óra, IV. oszt. 29 ó., III. oszt. 27 ó. II. polg. oszt. 31 ó., I-ső polg. o. 31 ó. 4-ik elemi oszt. 26. ó., 3-ik. el. o. 25. ó., 2-ik e. o. 18 ó., 1. e. o. 18 ó., némely tárgyak pl. mű-ének, torna, vallásos ének, szépirás több oszt. egyszerre, az 1-ső és második el. osztály tárgyai pedig együttesen adattak elő.

A tanitók között évközben azon változás történt, hogy Végh Mátyás oszt. tanitó a maros-ludasi állami népiskolához neveztetvén ki rendes tanitónak, helyét dr. Kővári Sándor osz. tanitóval töltötte be a mlgs E. K. Tanács.

Továbbá szerződés értelmében az igazgató ez évben ment át az állam szolgálatába, de azért a középiskola és elemi iskola igazgatójául megmaradt.

A közvizsgálatok január és junius hónapok végső napjain tartattak meg. A téli közvizsgálatok vezetésére tiszt. Pap Mózes tanár atyánkfia küldetett ki a mlgs E. K. Tanács által, a nyári közvizsgák vezetésére pedig Benedek Áron tanár és Péterfi Dénes pap és tanár atyánkfiai küldettek ki.

A nyári közvizsgálat alkalmával 26 jutalmat osztott ki az igazgatóság, a polg. isk. gondnokság pedig 10 jutalmat, összesen 36 jutalmat a következő renddel:

a.) Néhai boldog emlékezetü Fehér Márton ur alapitványából a szép és helyes irás jutalmául ez évre eső 1 tallért az igazgatóság Pálfi Gyula V-ik oszt. tanulónak adta.

b.) Mlgs br. Kemény György főispán úr, mint rendesen, ez évben is két drb aranyat ajánlott fel jutalmul azon meghagyással, hogy azzal a IV-ik, V-ik oszt. tanuló ifjak közül azon két tanuló jutalmaztassék meg, kiknek magyarnyelvtani dolgozataik a legtöbb helyesirási és fogalmazási képességgel vannak irva. Az igazgatóság az egyik aranyat Durugy Ferencz V-ik oszt., a másikat Sipos József IV-ik oszt. tanulóknak itélte.

c.) Tek. Osztián Gergely úr 5 drb. tallért ajánlott fel a mű-énekből és testgyakorlatból legtöbb haladást tanusitott tanulók jutalmazására. Az igazgatóság Durugy Ferencz V-ik oszt. és Nagy

József II. oszt. tanulót 1—1 tallérral jutalmazta a tornában tett előhaladásért. Továbbá Gálfalvi János V-ik oszt, Rédiger Béla IV-ik oszt. és Fekete Mihály I-ső polg. oszt. tanulót 1—1 tallérral jutalmazta a műénekben tanusitott haladásért.

d.) Tisztelendő Péterfi Dénes tanár úr két drb. tallért ajánlott fel a polg. isk. tanuló azon két növendék megjutalmazására, kik a latin nyelvben legtöbb előmenetelt tettek.

Az egyik tallérral Maksai Albert II-ik oszt., a másikkal Hannenheim Herman I-ső oszt. tanuló jutalmaztatott meg.

e.) Tek. Veress Dénes alispán isk. felügyelő gondnok úr 500 frtos alapitványának kamataiból az igazgatóság a következő tanulóknak adott jutalmat:

Jakab Károly V-ik oszt. tanulónak 2 tallért, Iszlai Gábor III. oszt. tanulónak 2 tallért a szorgalmas tanulásért, Gálfalvi János V. oszt. tanulónak 4 tallért a vallásos ének sikeres tanitásáért, Sipos József IV. oszt. tanulónak 2 tallért szép és rendes növénygyüjteményeért, Fekete Lajos V-ik oszt. tanulónak 2 tallért szép ásvány-gyüjteményeért. Murvai István IV. oszt. tanulónak 4 tallért a szépirás és rajz sikeres tanitásáért az elemi osztályokban.

Ezen alap kamataiból vásárolt az igazgatóság 14 drb jutalomkönyvet, melyekkel a következő tanulók jutalmaztattak meg szorgalom- és jótanulásért: Domokos Andor, III. oszt. tanuló, Trájanovics Ödön, 4. o. tan., Tanka Samu 2. o. tan., Nagy Miklós 5. o. tan., Moldován Gyula 4. o. tan., Tóth Ferencz 4. oszt. tan., Viski Gyula 3. o. tan., Demetrovics György 3. o. tan. Retezár Gerő 3. o. tan., Nagy Sándor, 2. o. tan., Moldován Pista 2. o. tan., Hamari Miklós 2. o. tan., Ambrus József 1. o. tan., Klaris Imre 4-ik osztályu tanuló.

f.) Nagyságos Moldován Gergelyné 2 drb tallért tűzött ki egy jó és szegény sorsu tanuló megjutalmazására. Az igazgatóság e jutalmat Dobos Ábel IV. o. tanulónak itélte szorgalmáért és jómagaviseleteért.

A polgáriskolai gondnokság az intézet pénztárából a következő tanulókat részesitette jutalomban szorgalmas tanulás és jómagaviseletért: Gálfi Lőrincz I. oszt. tanulót 3 tallér jutalomban, Darkó József 1. o. 4 tallér jut., Darkó Áron 1. o. 4 tal. jut., Borbély Sándor, II. o. tanulót 5 tal. jut., Farkas János, II. o. tan. 5 tal. jut., Maksai Albert, II. o. 3 tallér jutalomban. Pap Samu és Hannenheim Herman I-ső oszt., Nagy Tódor és Kovács László II-dik oszt. tanulókat jutalomkönyvekkel tüntette ki a gondnokság.

Forró köszönetet mondok ez alkalommal a kegyes adományozóknak, a kik szives figyelmök és áldozatkészségök által annyi ártatlan örömet és jóravaló buzditást keltettek az ifjuság keblében!

Az áldott emlékezetü Koncz János féle alapitvány kamataiból a mlgs E. K. Tanács jóváhagyásával havonként 2—2 frt segélyben a következő 10 tanuló részesült: III. osztályu tanulók: Iszlai Gábor, Szentgericzéről, László Zsigmond Jánosfalváról, Csegezi Pál, Várfalváról, Bencze Sándor, Mészkőről. II. polgárri oszt. tanuló: Máté László, Kövendről, I. polg. oszt. tanulók: Darkó Áron, Nagy-Ajtáról, Darkó József, Nagy-Ajtáról. 4-dik elemi osztályból: Bardocz Zsiga, Kövendről. III-ik oszt. tanulók: Simon Márton, Kövendről, Finta Károly, Nagy-Solymosról.

Ezen kivül 21 tanuló részesült tandij elengedésben, mely összeg 93 frt 50 kr.; 6 tanuló pedig szolgaságért kapott 120 frtot. A magán tanitványoktól és legatiókból kapott összegekkel a felsőbb osztályu tanulók nagy mértékben voltak segitve. Magán tanitványoktól még 8 tanuló kapott kosztot.

Szigethi Sándor isk. felügyelő gondnok ur egy szegény tanulót teljes ellátásban részesitett. Ngs. Moldován Gergely kir. tanfelügyelőné minden vasárnap 2 szegény tanulónak adott ebédet. Fogadják a segélyezettek nevében az igazgatóság legforróbb köszönetét.

Vajha szép és nemes példaadások széles körben megteremné áldásos gyümölcsét!

Az intézet összes bevételei	966 frt 35 kr.
„ „ „ kiadásai	550 frt 10 kr.
	416 frt 25 kr.

Az intézetnek a tordai „Kisegitő“ pénztárnál van jelenleg 300 frt. váltó tartozása, mintegy 100 frt. megfelelő betétellel. E tartozás 3000 frtról szállott le egy pár év alatt. A Kovácsi örökösöknek tartozik az intézet 800 frttal épitési anyagok árában. Követelése van Fenesán Alexa és társain 4000 frt.

Megjegyzés: a tanári fizetéseket az unitárius egyház közpénztára hordozza.

Ez évben az iskolai nagy könyvtár 30 drb. könyvvel szaporodott, 18 drb. vásároltatott, 12 drbot pedig egyes kiadók küldöttek meg. Ez évben a könyvtár javára rendezni szokott majális a rosz időjárás következtében elmaradt.

Az ifjusági könyvtár részére ez évben nem vásároltatott sem-

mi, mert a jövedelem nagy részét a kötetlen könyvek bekötése és az elrongyollottak kiigazittatása vette igénybe. A jövedelemfölösleg takarékpénztárba helyeztetett a jövő okt. évig. Van e könyvtárban jelenleg 652 munka 921 kötetben. E könyvtárral szoros kapcsolatban van az olvasó- illetőleg önképző egylet, mely hetenként ülést tartott, melyen a tagok versszavalásban gyakorolták magukat.

A nagy könyvtár közlönyei voltak: „Magyar Tanügy", „Prot. Egyh. és Isk. Lap", „Az orsz. középt. Tanáregylet Közlönye", „Család és iskola". Az ifjusági könyvtár közlönye: „Magyarország és a Nagyvilág", „Hasznos mulattató". Volt ennek 46 rendes tagja.

A mlgs. E. K. Tanács arra való tekintettel, hogy a középtanoda polg. iskolává alakulandó, s a szerződés szerint a könyvtárnak állandó őre mindig a vallásfelekezet által kinevezett itten működő tanár, megrendelte, hogy az igazgató helyett, a ki eddig állandó őre volt a könyvtárnak, egy más könyvtárnok választassék. Ennek következtében az igazgatóság Derzsi Károly atyánkfiát választotta meg könyvtárnoknak, kit ezen hivatalában a mlgs. E. K. Tanács megerősitett.

A régiségtár egy fogadalmi oltárral és egy sirkővel a római korból, több edénydarabbal a barbar korból szaporodott.

Dicsőségesen uralkodó felséges urunk és asszonyunk ezüstmenyegzője alkalmával isk. ünnepély rendeztetett a polg. iskolával együttesen, melyen Pálfi Károly igazgató rövid megnyitó beszédet mondott, Májai István tanár alkalmi előadást tartott a történelemből, Májai Ivánka polg. isk. növendék szavalt; az ifjusági énekkar a „hymnust" és „szózatot" énekelte.

Az ifjuság egészségi állapota ez évben nagyon kedvezőtlen volt, különösen a városi tanulókat illetőleg, az uralkodó roncsoló toroklob miatt, mely járvány városunkban oly nagy mérvet öltött, hogy e miatt a semestralis egy heti szűnidőt két hétre kellett meghosszabbitni. A járvány a városi tanulók közül szedte áldozatait. A meghalt öt tanulók közül csak egy volt vidéki, s ez is a két heti szűnidő letelte után betegen jött be Toroczkóról, a hol szintén uralkodott a járvány. Az iskolában lakó tanulók egészségi állapota elég kedvező volt a körülményekhez képest.

A meghalt tanulók névsora: Fekete Kálmán, V-ik oszt. tanuló Tordáról, Botár Andor, III. osz. tanuló Toroczkóról, Szigethi Miklós, I. polg. oszt. tanuló Tordáról, Amberboi Ödön, II. oszt. tanuló Tordáról, Méra Sándor, osztálytalan tanuló Tordáról.

Legyen áldott emlékök, kiket nemes törekvésökben oly hamar megállitott a végzet! A szülői sziv mély fájdalma leljen vigaszt az örökgondviselésbe vetett hitben!

A beteg tanulók körüli orvosi teendőket dr. Szentpéteri János, városunk derék fiatal orvosa végezte minden dij nélkül, hálára méltó buzgósággal és szivességgel. Fogadja méltó öntudata mellé az igazgatóság és szülők forró köszönetét!

Mielőtt értesitésem befejezném, felhivom azokat, kik az áldott emlékezetü Koncz János kegyes hitrokonunk által, szegény tanulók segélyezésére tett alapitvány kedvezményeiben részesülni ohajtanak, hogy szegénységi bizonyitványnyal — minden évben újjal — és keresztlevéllel ellátott folyamodványaikat folyó év sept. 1-ig ez isk. igazgatóságához adják be.

Torda, 1879 junius 28-án.

Pálfi Károly,
igazgató.

---

3. A székely-kereszturi középtanodáról.

A felvételi és javitó vizsgák az 187⁸/₉-ik tanév elején sept. 4-én tartattak. Az isk. év pedig sept. 5-én 7 órakor nyittatott meg ünnepélyesen.

Beiratott ez iskolai évben az elemi osztályokba 64; a gymn. osztályokba 113; magántanulónak 1. Összesen 178; tehát 21-el több mint a mult évben. Nemzetiség szerint magyar 164, oláh 6; szász 2; izraelita 6. Vallás szerint unitárius 125; ev. ref. 32; róm. kath. 7; gör. kel. 6; mózes val. 6; luth. 2. Vidéki tanuló volt 148 helybeli 30. Az iskolában lakott 155 tanuló, künn pedig 23.

Kilépett évközben szegénység vagy betegség miatt 9. Vizsgázott év végén 167; vizsgálatlan maradott 2. Ez évben 2 ismételt.

Az intézetben 4 rendes s egy segédtanár, két köztanitó, egy rajz és irás s egy ének, hármonia tanitó működött. Összesen 9 tanerő.

A tanitói karban a következő változás történt: Göncz Károly isk. főnök az 187⁷/₈-ik isk. év végén tarcsafalvi pappá neveztetvén ki, helyébe az E. K. Tanács 1878. 120 t. ü. sz. a. papjelölt Gál Miklóst nevezte ki.

Az ifjuság tanulásbeli előmenetele kellő. Erkölcsi magaviselete sem jöhet komoly megróvás alá. E tekintetben nem fenyegeti veszély intézetünket s a szülők nyugodtan bizhatják ide gyermekeiket.

Az iskola egészségi ügye, az intézeti orvos jelentése szerint, a következőleg állott: gyógykezelés alatt volt összesen 35 tanuló, különböző váltólázakban 16, torokbántalmakban 5, tüdő és légzőszervek különböző bántalmaiban 8, különféle szembajban 2, gyomorhurutban 3, vese és holyagbántalom 1. Egy betegség sem végződött halállal.

Ragályos, veszélyes betegség nem adván elő magát, a kórház nem vétetett használatba. Raffaj Károly 100 frtos alapitványa kamatjából és az intézeti gyümölcsárulási haszonbérből — a mi hét frtot teszen — ez év folytában szereztettek bé a legszükségesebb kórházi butorok.

Intézetünk derék barátja gr. Haller József ez évben 200 frt. alapitványt tett a kórház javára. Hasonlólag intézeti orvos Lengyel József 6 frtot. Benedek Károly, Bakó Bálint, Végh Gyula f. évi febr. 2-án Tarcsafalván egy tánczvigalmat rendeztek a kórház tőkéje gyarapitására, a mi 7 frt 26 kr. tiszta jövedelmet hozott. Továbbá: Török Sámuel 50 krt, gyógyszserész Jaeger József 6 frt 82 krt, a helybeli népbank igazgatósága 15 frt 34 krt. Az összes kórházi alap ez idő szerint 335 frt 92 kr. o. é. Ez adományokból azok, a melyek már átjöttek, a helybeli népbankban vannak elhelyezve.

A nagy könyvtár a mult iskolai év végén 8008 darabból állott; az ez évi szaporodás 323 darab; ma tehát összesen 8331 drb. Ez évben a pénztárból vétetett 13 drb. Ajándékképen kaptunk a m. akadémiától 59 drbot, Franklin Társulattól 7 drbot, özv. Jakab Sándornétól 46 drbot, Székelyegylettől 1 drbot, Berde Mózestől 1 drbot, a m. statistikai hivataltól 12 drbot, Kókay Lajostól 1 drbot, Péterfi Samutól 2 drbot, a gymn. olv. egylettől 79 drbot, Jakab Elektől 16 drbot, Orbán Balázstól 52 drbot, Eggenbergertől 2 drbot, N. N-től 1 drbot. Iskolai értesitő jött 30 drb. A könyvtárt használta 15 egyén s használatra kivett 122 drb. könyvet.

A könyvtár részére hozattak a pénztárból szaklapok, folyóiratok: „Az orsz. középt. Tanárgylet Közlönye". „Magyar Nyelvőr". „Magyar Tanügy". „Philologiai Közlöny". „Budapesti Szemle".

Az ifjusági könyvtár jelenleg áll 1050 drbból. Ez évben szereztetett 45 drb. Kiadásait a részvényekből fedezi. A tagoktól bejött összesen 64 frt 5 kr, A mult évi pénztári maradékkal együtt a pénzkészlete volt 104 frt 68 kr. Kiadás 98 frt 49 kr; maradék 6 frt 19 kr.

Az olvasó egylet a következő lapokat járatta: „Vasárnapi Ujság". „Magyarország és a Nagyvilág". „Prot. egyh. és isk. lap".

„Üstökös". „Keresztény Magvető". A tanári és tanitói kar adta a „Kelet" és „Pesti Hirlap" czimü napi lapokat.

A kölcsönző egylet pénzéből kötvény mellett van elhelyezve 18 frt 15 kr; a helybeli népbankban 49 frt 10 kr. Az ifjak magok között kamatozás alá adtak ez év elején 54 frt 64 krt; ez a kamatokkal és tagsági dijakkal 80 frt 75 krra szaporodott. Összes vagyona tehát jelenleg 148 frt.

A terménytár részére az eddigi hely nem lévén alkalmas, a jelenlegi 10 dik szobát egy deszkafallal kétfelé választottuk s az egyikfelét a gyüjteményeknek, a mást pedig tanteremnek rendeztük be.

Terménytárőr Barabás József a gyüjteményeket átszállitotta s a mult évbén megkezdett rendezés alapján a rendezést és jegyzékbevételt teljesen bevégezte. E jegyzék szerint a terménytár áll 353 különféle tárgyból 592 darabban.

A terménytár részére a következő ajándékok történtek: gr. Haller József egy kitömött tövisdisznót, egy drb. mocsári teknőczkagylót s 1 drb. mocsári teknőcz-tojást, Szathmári Gyula egy mammuth zápfogat. Veres Ferencz 20 drb. különféle madártojást. Gróf Haller Gábriella egy drb. külföldi kryptogam-növényt. Kozma Dimény 1 drb. trachyt közetet. Sándor János 72 drb. száritott növényt.

Az intézet leendő gyümölcsös kertje keleti oldalán és déli végén cserefasasokra egy új deszkakert huzatott, a nyugati oldalán pedig, a mig az elevenkert eléggé megerősödik, a keleti oldalon levő régi kert anyagaiból egy ideiglenes kert.

Az iskola kapuja elrongyosodván, a helyett egy új, kemény kapu állittatott. A terménytárba pedig a kitömött állatok részére egy üveges szekrény.

Az intézeti épület tetején levő harang, harangozás közben elhasadván, teljesen használhatlan lett. E harang a nagygalambfalvi megszünt unitaria ekklézsia harangja volt. Ennek az újraöntésére, vagy ha ezt, mint emléket, meg akarjuk tartani, akkor egy másnak a szerzésére intézetünk ifjusága maga között — nem kényszeritve senki által — gyüjtést inditott s e gyüjtés eredménye 19 frt 40 kr. Ez a helybeli népbankba tétetett le kamatozás végett.

Raffaj Károly egy hévmérőt ajándékozott az iskolának.

A magániskoláról megemlitendőnek tartom azt, hogy a lehetőségig figyelem volt forditva arra, hogy egy magántanitónak csak egy osztályból legyenek tanitványai. A III-ik osztálybeliek mind az isk. főnök vezetése alatt állottak. Az eredménynyel meg voltunk elégedve.

Középtanodánk V-ik osztályában ez évben 13 növendék végzett.

Növendékeink a következő segélyben részesültek:

a.) Raffaj Károly alapitványából év kezdetén Deák Lajos IV. oszt. 4 frt; év közepén Menyhárt János 4 frt.

A téli vizsga alkalmával:

b.) A Mártonfi Gergelyné Koncz Juliánna alapból: Kis Mózes, Ürmösi Sándor és Dézsi Mihály, fejenként 20 frt 34 kr.

c.) Az Augustinovich Sámuel alapból: Pál Ambrus, Hatházi Sándor, Ádám Mózes, Német Gábor, Vajda Ákos, Nagy Kálmán, Lőfi Jenő, Firtos Dénes, Gábos Dénes, Ütő Károly, Máté Sándor, Gyöngyösi Lajos, egyenként 3 frt. 50 krt.

A nyári vizsga alkalmával:

d.) Az Ágoston István alapból: Kis Mózes 10 frt, Koncsag Viktor, Török Sándor, Simó Zsigmond, Deák Miklós, Osváth Gábor, Kis Áron, Gyarmati Zsigmond, Rafaj András, Firtos Dénes, Gábos Dénes, Kálmán Dénes, Lőrinczi Mózes, Kis Aladár, Ütő Károly, fejenként 5 frt. Ádám Mózes 4 frt

e.) Br. Orbán Balázs alapitványából: Varga Árpád, Máté Lajos, Nagy Sándor, Simó Lőrincz és Vajda Ákos, külön-külön 10 frtot.

f.) A Fejér Márton alapitványból az egy forintos ezüst tallért a szép irásért kapta Szabó Mihály,

g.) A Mártonfiné Koncz Juliánna alapból: Orbók István, Orbók Gyula és Csifó Salamon, fejenként 20 frt. 34 kr.

h.) A Bedő Sándorné Bereczki Mária alapból három köztanitó fizetéspótlék czimen 14 frt. 62 kr.

i.) Raffaj Károly a „Keresztény Magvető“ XII, XIII. évfolyamait adta át, hogy jutalomképen kiadassék; ezeket kapta Keresztesi Dénes és Szijgyártó István.

18 legatioból a három ünnepen jött 698 frt. 58 kr. A magántanitóknak az alsóbb osztálybeliektől, csak a minimumot véve 715 frt.

Az összes segély 1735 frt. 26 kr. o. é.

A vizsgák január és junius utolsó napjain tartattak.

A jövő iskolai év sept. 1-én veszi kezdetét. A beiratáskor az első félévi dijak lefizetendők; a második féléviek pedig a karácson utáni szorgidő kezdetén.

Székely-Keresztur, 1879 julius 2.

Sándor János,
igazgató.

A KEPE-ÜGY.

A kepemegváltás a „K. Magvető“ füzeteiben másodizben is felvettetvén, ez által is indokolva volna szükségessége; nem árt tehát lehető legtöbb oldalról felvilágositani, mig aztán az általános szükségérzet azt életbe is léptetné. S csak is ez a czélja jelen észrevételeimnek e tárgyban.

Hogy a kepe egyes egyházközségek erején és kezelése mellett megváltathassék, az, tekintve Magyarország társadalmi állását, iparát, kereskedelmét, pénzforgalmi viszonyát, mezőgazdaságát, pénzintézeteit, nem mondom, hogy absolute épen lehetetlen volna, de nincs benne valószinüség. Egy pár száz forintból, vagy évenkénti egy pár kéve búzából, vagy egy néhány véka gabonával alakitott magtárból 10 ezer forintot kicsinálni, minek aztán 8% kamatja fedezné a két belső ember kepéjét, papiron ki lehet ugyan számitani, hogy hány év mulva adná ki, ha nem volna a véghetetlen sok incidens. A közelebb mult egy-két pár szabad uzsorás évben lehetett abban alkalom, s a hol megragadták is ez igazán kivételes alkalmat az egyházközségek, nem sok köszönet van benne. Magányos emberek, hogy miként tudták felhasználni e nagy fontosságu, de annál rövidebb ideig tartott, s mint a következés és közvélemény mutatja, nem igen dicséretes és jellemes epochát, arról nem szólok. A számtan nem csal, mondják, mégis évek folytával csak megnövekednék a kicsiny tőke. Igaz, hogy a számtan nem csal, s itt tán épen az a baj. Mikor valaki számokkal mutat ki valamely meszszi eredményt, mindig eszembe jut az Archimedesről szóló anekdota miszerint ugy nyilatkozott volna, hogy ha neki a földön kivül egy pontot adnának, hová szerszámjait lerakja, a földet kimozditaná sarkából. Természetes, hogy ennek a pontnak nagyobb légköri sulyának kellene lenni, mint a földnek, tehát nagyobb égi testnek, mint a föld, és egyik légkörből a másikba kellene járni tudni, és még sok minden. Egy kis összegnek is kepemegváltás czéljából tőkésités útján nagy öszszegre emelése ily archimedesi pont s legnagyobb baj, hogy majd mindenik egyháztag magát tartja oly pontnak, hová a szerszámokat, a tőkét biztosan lehet lerakni, és egy pár szerszám, csiga lerakásával ingad s minden tőkéstől elsülyed a nagy semmiségbe; mert vagy mindenik egyháztag ily pontul vállalkozik, sőt követeli, annál-

fogva kölcsönös, egymás iránti tekintetből elvész az évek során buzgóbbak által alakitott tőke, vagy csak a szegények ily archimedesi pont, annálfogva a kepézés; a pap, s templomtartás csak a mindennap crida alatt álló napszámos osztályra feneklik. Részemről én az ily uzsoraterméket nem tartom valami productiv dolognak. Ha valaki egy darabocska bükkfából katonát farag s eladja egy pár krajczáron, nemzetgazdászatilag hasznos productum, de az uzsorával való teremtés nemzetgazdászatilag is káros s egyszersmind erkölcstelenitő. Van arra rendeltetett pénzintézet, hová az ember megtakaritott pénzecskéjét lerakja; de ha minden ember ily bankszerepet vállal üzletül, hová lesz akkor ipar, mezőgazdászat stb.? s ha épen egyházközségek cselekszik az egyházközség tagjai között, engedtessék meg nekem, ha mint papnak eszembe jut, hogy Jézus a pénzváltók és uzsorások asztalát felforgatta, kiüzte a templomból s igy szólott: az én házam imádkozás házának mondatik, ti pedig azt latrok barlangjává tettétek. Véleményem szerint tehát káros a figyelmet, a gondolkodást, az erőt, az akaratot, a munkásságot ily könnyü, mert ábrándos, annálfogva szédelgő pénzgyüjtés módjára forditani a kepemegváltás ötletéből, és elvonni a figyelmet, akaratot, munkásságot stb. stb. azon más módokról gondolkodástól, a melyek szerint tán lehetséges lenne a kepe sorsán javitani.

A kepemegváltás lehetne talán államköltségen? Indokolva volna szt. István király decretumával: Si cui Deus decem dederit in anno, decimam Deo det, s azzal, hogy az ötvenes években királyi propositiók közt állott, hogy a kepe a földnek terhe, s miként a robot, az is megváltandó. Sőt 1848-ban a papság jövedelme összeiratott, mint akkor hire járt, hogy a kepe is megváltassék. Indokolva volna is ez azzal, hogy a papság az államnak szolgálatot tesz; a vallás hirdetésén kivül anyakönyvet vezet, a népesedési statistika anyagát összegyüjti, katonaság, árvai ügy és hivatalok számára ingyenes anyakönyvi kiadványokra köteleztetik, és ha az állam az anyakönyvek vezetésére külön hivatalokat állitana, megyénkénti központ és országos főközponttal együtt talán milliókba kerülne, s még sem lenne annyira hű és pontos s annyi felelősség alatt is, mint a jelenlegi felekezeti anyakönyvek. Indokolva volna azzal is, hogy az államban a vallásintézmény fentartásának terhe igazabb arányban osztatnék fel, holott a mostani keperendszer szerint, az üzlet emberei, tőkepénzesek, hivatalnokok, tisztviselők egy nagy része, kiknek állandó lakhelyük nincsen s kik az országnak meglehetős szá-

zalékát teszik, e kötelezettségre nem szorithatók, s igy a kepe a birtokon s legkivált a kis birtokon fekszik. S indokolva volna legkivált azzal, hogy azok, kikre legvégül a kepézés nehezedett, a birtokosok s a föld népe azt nem birják, fizetni nem képesek, papot, templomot, vallás-intézményt tartani elégtelenek. De mielőtt ezen indokok mellett lehetne következtetni, hogy tehát az állam váltsa meg a kepét és vegye kezelése alá a vallást, a mi egyértelmü, nem árt, sőt szükséges egy pillantást vetni az európai államok alakulására, a társadalom és jogfejlődésre; mert mult, jelen és jövendő közt a társadalom s állam lételében oly szoros következetesség van, mint az istenség cselekvényeiben.

Abban senki sem kételkedhetik, hogy az európai jogfejlődésre a k. vallás nagy befolyással volt; ország- s állammá az segitette alakulni, köz és magán jogait az teremtette, példa erre a Pipinek, Martell és Nagy Károly s a többi európai ős királyok kora; de az már a dolgok természetiben fekszik, hogy a hatalomvágy határtalan s befolyását minden irányban, a teljes rabszolgáztásig gyakorolni akarja; példa erre IV. Henrik megaláztatása — s habár az állam, vagy fejezzük ki az akkori kor fogalma szerint, királyok, az ország s jogalapitásra az erőt a vallástól nyerte, korlátlan uralmát türni nem tudta; mert ez szintugy természetében feküdt az államnak szemben az egyházzal, és lételökhöz kötött fejlődés következése volt. E küzdelemnek, ha az egyház győz, mi lett volna a következménye? minthogy nem győzött, nem is lehet tudni, sejthetünk valami asiatico-europeo-féle kalifatusságot. Szerencsére e két erős hatalom közötti küzdelemben subveniált a reformatio, s ha Luther épen tarkát hirdetett volna is, akadt volna követője királyok, fejedelmek, főemberek s azok tartozói közül; mert a pápai, az akkor Európában egyedüli vallás absolutismusa alól kellett szabadulni. A reformatioval bekövetkezett vallástanitás és megalakult felekezetek paralyzálták és egymást lekötötték, mint Prometheust a sziklához, s a theocratiai uralomnak Európában lehetősége lezáratott. S minthogy a keresztény vallásnak elvei: a szeretet, humanismus, jogegyenlőség elve szerint, mit a keresztény felekezetek hirdetnek — még pedig egymást ellenőrizve — mi Jézus vallása, fejlődik folytonosan az európai államok joga, intézményei, társadalma, nincs felhiva az állam és kormánya, hogy a vallást kezébe vegye, fentartják azt, az egyházat s annak papjait a felekezetek, s még pedig a világiakkal együtt vegyesen alakult egyházi felekezeti

társulatok. Legfeljebb az állam biztositja a cultus gyakorlatát, a vallásfelekezeteknek egymáshozi viszonyát, s legkevésbbé sem fél, hogy a világiakból alakult felekezeti társulatok képviselete előidézné az állammal szemben azt a harczot, mely a középkort jellemezte, mégis fenn van tartva az államhatalommal szemben — feltéve ha az rosz irányt venne — a vallásnak, az egyháznak arra való befolyása, a mint ezt honi történeteink is bizonyitják. Látni való tehát, hogy az európai államok nagy gépezetének kerekei oly módon vannak egymásba illesztve, miszerint oly lényeges változtatásra, hogy az állam teljes hatalma alá vegye a vallást, s az egyház annak lenne feltétlen hive és szolgája, az állam arra indicalva nincsen. Azt hiszem tehát, hogy a kepének ily országos módoni megváltása, a mi amazzal egyértelmü, nem lehet czélba véve, s nem fog sem kivántatni, sem megtörténni.

Azonban ez nem zárja ki, hogy az állam az egyházakat segitse, kivált midőn attól szolgálatot kiván, hogy az országosan, egyházi czélra tett alapitványokat az általános közjóra kezeltesse, éppen azon czélnak megfelelően, a mily nagy és közhasznu czélra alapittatott, hogy a papság hivatalát az ország népeinek hasznára, lelki nyugalmára folytassa.

De a kepe, szoros értelemben véve, nem is az, a miről mondani lehetne, hogy az országban mindenütt megvolt, megvan, s az alkotná a papi fizetést. Hazánkban a vallás, templom, cultus és iskola fentartására a dézma rendeltetett a püspökségeknek a m. királyok decretumai szerint. A reformatiónak elterjedése és protestáns ekklézsiák alakulása, változtatta az országos gondolatot, a mennyiben az új felekezetek ekklézsiái is kellett volna, hogy az alapitvány, vagy donatio magábany rejlő értelme szerint a dézmából részesüljenek, e helyett expediensebbnek látszott a dézmát ország javára saecularizáltatni s egy nyúlugrással a földesuraknak adni s csak a quartát hagyni a püspökségek s némely ekklézsiák kezein, a szász vagy királyföldön pedig az egész dézma, mivelhogy az ekklézsiáknak volt adományozva, kivévén a dézma egy negyedét, mely ország javára forditatott, az ők kezöken maradott, a mint ezek hazai törvényeinkben -— csak már mint historicum — meg vannak irva. Ezen dézma az 1848-ban kimondott elvi törvények szerint megváltatott, a király'yföldi ekklézsiáknak és vármegyei földesuraknak veszteségök kárpótoltatott, a dézmaköteles földek a terütől felszabadittatva adattak kezére a haza új polgárainak, a

székelyföld népe pedig adójával, a mire azelőtt kötelezve nem volt, segitett és segiti rendbehozni a dézmatulajdonosok és dézmakötelesek számláját egymás irányában, holott a székely föld birtokossa sem dézmakárpótlást nem nyert, sem érette dézmamegváltás nem fizettetett, minthogy a székelyföld dézmaköteles nem volt, s minthogy még ezeken kivül a székely nép a reformatiotól fogva quarta helyett a kepét fizette papjainak, s e kepe helyettesitette a dézmanegyedet, méltányos volna, és a reciprocitas elve hozná magával, hogy az ő kepebeli számlája is, mely szintén a földnek terhe, azon módon, miként a dézma, a volt vármegyei és királyföldi lakósok segitségével kiegyenlittessék. Talán 1848-ban székelyföldön e czélból is iratott volt össze a papság jövedelme, s az ötvenes években is e czél lebeghetett, midőn a királyi propositiók közt állott a kepe megváltásáróli tanácskozás. Azonban ezen a papság és a Ker. Magvető nem segithet. A papság nem önmagáért van, s nem magáért őre a sz. tűznek, melyet vallásnak és erkölcsnek neveznek, hanem másokért; annálfogva ezen mások: az állam és kormánya vehetné kezébe az 1848-ban és az ötvenes években elejtett kepemegváltási ügy fonalát, s bizonyára ez a szegény, de nagyon népes székelyföldre és lakóira habár költségesebb, de kevésbbé lenne jogbotrányos a kis üstökkeli priviiegizált szeszfőzésnél.

Annyi áll, hogy a papság sorsa javitásra vár, hogy e javitás az eddigi keperendszer szerint nem történhetik; a kepe nem hogy emelkednék, és azt emelni lehetne, hanem a nép szegényedvén, apad s mind inkább bizonytalanná kezd válni. 200—300 frt évi jövedelemből, a mennyi rendszerint szokott lenni a papi fizetés (de nem pénzfizetés, hanem az év különböző részeiben vékánként felhajtogatott vagy felkéregetett termény), élélni lehet ugyan, mert próbálva van, papot is lehet ugyan kapni a legszegényebb ekklésiába is, de nekem eszembe jut egy bizonyos ország, melynek papjairól olvastam volt, hogy mikor hivei tengeri rablásra akarnak menni, elébb imádkoztatnak a jó sikerért, s aztán nekik is juttatnak a véres rablásból, és a Schámánok, kik mindenféle babonasággal rakják tele a nép szivét, hogy nimbust csináljanak állásuknak és személyöknek, sőt e végett néha még bűnös dolgot is cselekesznek. Azt hiszem, hogy ily papság Európa civilizátioja előharczosának keletfelé Magyarországnak nem kivánatos. Valóban, ha a falusi papság sorsát akarnám leirni, tekintve azt a tiszteletet, mely arra századoktól fogva ragadott a jók és málaltek véleményében, a valónak

leirása carricaturának látszanék. A papság házi titkos szegénység; rejtve viseli, mint a mire megeskettetett és felszenteltetett, én is hát a titkot fedő fátyolt nem lebegtetem. Kivánnak tőle sokat, s tán méltán; de ha sorsát, állapotját a való szerint latolja meg valaki, alább száll követelése a papság irányában.

De addig is, mig a papság kepesorsa nagyobb mérvüleg orvosoltatnék, remélni pedig nem árt, a reménység sokszor erőt ád, — keblileg, egyházilag tán lehetséges volna azt felkarolni, egyházközönség képviselete és egyes egyházközségek, tervszerüleg megállitott mód szerint, egyik vagy másik ekklézsiára nézve sokat lendithetnének a kepejobbitás ügyében, az egyházközségi vagyonokbani gazdálkodás, takarékosság, a bejövendő pénzeknek biztosabb elhelyezésére való befolyás és irányadás jótékony lehetne, s talán a mulasztás, a hanyagság, vesztegetés s némely helyeken, mondhatnám, a sikkasztásra is szoros felügyelet és felelősség csak javára lenne az ügynek. Ugy látszik, hogy az eddig a felekezetekre nehezedett oktatásügy az állam kezébe kezd szállani, talán azért, mert azon vagyoni erővel, mely a felekezetek rendelkezése alatt áll, azt európai szinvonalra emelni, s ott megtartani ugy is nem lehetne, legyen bármi okon, e változott állapot összeköttetésbe volna hozható a vallásügygyel. — — — De mindeneket itten leirni nem is lehet, nem is szükséges, az évenkénti hivatalos jelentésekből is nem minden kivehető, itt is, mint mindenütt a stylus ugyan egy: minden jól megy, semmi baj nincs. De ha talán az érdeklődés a kepemegváltás tárgyában felkölt volna, a mint ezt a „Magvető“-ben már többször megjelent e tárgyu czikkek mutatják, akkor egy enquette részletesebben tudná megbeszélni a hiányokat, ajánlani az eszközöket, mint a hogy azt leirni lehetne és szükséges volna.

Csegezy László.

AZ ORSZÁGOS TANSZER-MUZEUM.

Az országos tanszer-muzeum eszméje az 1873 évi bécsi világkiállitáson merült fel. Gönczy Pál, mint a kiállitási jury tagja megismerkedvén különböző országok kiváló tanférfiaival, megegyezett velök, hogy kormányaikat felkérjék az általuk kiadott tankönyvek és taneszközök kölcsönös kicserélésére. Ennek eredménye lett, hogy a franczia, würtembergi, Svájcz és az amerikai egyesült államok több államának kormányai a kiállitás után meg is küldték a rendelkezésök alatti taneszközöket. De ez még csak fél eredmény volt; a magyar közokt. minister azonban pártfogása alá vevén az ügyet, még a közös külügyminister közbejöttével is sürgette a többi államok kormányait is. Igy aztán lassanként Hollandia, Svéd-, Norvégország, Anglia, Németország, Svájcz többi államai is megküldték taneszközeiket, sőt Törökország is 60 kötetből álló könyvgyüjteményt küldött. A külföldről jött tárgyakhoz hozzájárult a hazánkból összegyüjtött mindennemü tankönyv és taneszköz, melyeket egyesek, testületek, intézetek dicséretes buzgalommal adtak át mindenfelől a tanszer-muzeumnak.

A nagybecsü gyüjtemény már együtt volt, már most helyről s rendezésről kellett gondoskodni. A közokt. minister gyámolitása s áldozata mellett ez is haladt.

Ideiglenes helyiséget az orsz. gazdasági egyesület adott előbb ingyen, most némi bérért köztelki házában, hol a gazdasági muzeum is elhelyezve van.

A sokféle tárgyak rendezésében legtöbbet Mayer Miksa és Girókúti P. Ferencz fáradoztak, kik közül később amaz a tanszer-muzeum főfelügyelőjévé, ez rendes felügyelőjévé neveztetett ki a közokt. minister által.

A tanszer-muzeum szervezetéhez tartozik még egy szintén a minister által kinevezett állandó szakbizottság, melynek feladata minden beérkező tanszert megbirálni, arról jelentést tenni, a kiválóan jó és czélszerü taneszközök nagyobb mérvü előállitására s terjesztésére nézve javaslatokat adni.

Az orsz. tanszer-muzeum rendeztetvén, 1877-ben nyittatott meg s adatott át a nyilvános használatnak.

Ezekből látni, hogy az orsz. tanszer-muzeum nem egyéb, mint egy állandó tanszer-kiállitás, hol a szakember és tanügybarát együtt látja a külföldi országok tanintézeteiben használt tankönyveket, taneszközöket és minden e körbe tartozó tárgyakat és a hazai különféle tanintézetekben használt, vagy használatra ajánlt hasonló tárgyakat, a hol kell magyarázattal ellátva, megvilágitva.

Tájékozást nyerhet itten bár ki, hogy mi szükséges egy elemi, vagy bármely más iskolához? Melyek a legczélszerübb felszerelési dolgok s taneszközök? Összehasonlitás által meggyőződést szerezhet egyik vagy másik tárgynak előnyeiről vagy hátrányairól más hasonló tárgyakkal szemben? Mibe kerül ez vagy ama tanszer, hol kapni legelőnyösebben? sat.

Továbbá czélja a tanszer-muzeumnak a honi tanszer-ipar előmozditása; ide jöhet ugyanis az asztalos, a mechanicus, a tanszerárus, s mintát vehet a legczélszerübb padokról, táblákról, szekrényekről, irószerekről, szemléltető eszközökről, a természettan tanitásához szükséges készülékekről, természetrajzi gyüjteményekről, sat. aztán utánozhatja, a mi jót s szükségest lát s értékesitheti tapasztalatait a maga s a közügy érdekében.

S valósággal már is nagy lendületet vett a tanszer-ipar a tanszer-muzeum fennállása óta; igen sok dolgot állitanak elő a fővárosi és vidéki iparosok, melyeket eddig rendszerint külföldről szoktak hozatni.

Természetes, hogy a tanszer-muzeum folyvást gyarapodik. Iparos és tanember bármely jónak vélt felszerelési tárgyat, vagy taneszközt, ha csak csekélyebb módositással is előállit, azt igyekszik beküldeni ismertetés s esetleg terjesztés végett. Gyarapodik továbbá szerzés által is.

A mi az állandó szakbizottság által czélszerütlennek találtatik, annak a tanszer-muzeumban nem adatik hely.

A tanszer-muzeum jelenleg három teremben van elhelyezve. Az I. terem egy jó népiskola képét adja, arra minden, a mi egy iskolába s azt illetőleg szükséges, ezen teremben kellő elhelyezéssel látható. — A II. teremben vannak az iskolai könyvek, térképek, mindennemü számláltató táblák s képek (természetrajzi, épitészeti, művészetet, mesterséget, kézműveket szemléltető, bibliai fali táblák, rajzminták sat.) — A III. teremben vannak a természet- és vegytani eszközök, kisdedóvódai játéktárgyak, szeretetházi iparkészitmények, vakok- és siketnémák-intézeteinek taneszközei, föld-

gömbök, dombor művek, mértani alakok, házi s női kézimunkák, számoló-gépek, testgyakorlati eszközök sat.

A mostani helyiség csak ideiglenes és elég szűk. Ohajtandó volna, hogy e nagybecsü országos gyüjteménynek minél előbb megfelelő, állandó helyisége legyen.

Továbbá ohajtandó volna mindenekfelett, hogy az ország minden részéből minél több tanitó, tanár, tanügyi elöljáró látogassa meg alkalmilag a tanszer-muzeumot s okuljon az ott tapasztaltakon.

Az egyes tárgyak s csoportok részletes ismertetésébe s jellemzésébe nem ereszkedhetünk, mert közleményünket igen hosszuvá tenné. Ez alkalommal csak általános ismertetését kivántuk adni a tanügyet illető eme egyik legfontosabb országos intézetnek, mely az utóbbi években, mintegy magától, figyelemre alig méltó kevés költséggel jött létre, s melynek tanügyünk fejlesztésére bizonyára nagy befolyása leend.

Bn.

A BRIT ÉS KÜLFÖLDI UNITÁRIUS TÁRSULAT ÉVI KÖZGYÜLÉSE.

Angolhoni unitárius hitrokonink ez évi közgyülésöket junius elején tartották meg Londonban. A társulat tagjai s barátai nagy számmal jelentek meg az essex-utczai templomban, hol az alkalmi beszédet Wright János, bathi lelkész tartotta a következő alapigék nyomán: I. Korinth. IX, 16: „A szükség kényszerit. Jaj pedig nekem, ha az evangeliumot nem prédikálom."

Szónok érdekes beszédében először is azt fejtegette, hogy kötelesség és erkölcsi felelősség hirdetnünk az evangeliumot, melyet hiszünk. A társulat főczélja, mely egyszerü, határozott és gyakorlati, abban áll, hogy terjeszsze a tiszta és igaz vallást a világon. A különböző keresztény felekezetek buzgó fáradalmai daczára is napról-napra szaporodik azok száma, a kik keveset adnak a vallásra. Épen azért e válságban főtörekvésünk legyen az embereket vallásosokká tenni, mert ez a legnagyobb jótétemény, a mit embertársainknak nyujthatunk. A mi vallásunk szellemi természetünk alapelvén nyugszik, nem pedig az egyház vagy a biblia csalhatatlanságán, s igy bátran hirdethetjük a mi evangeliumunkat, mert az a józan ész és sziv követelményeinek megfelel. Isten segitsen minket reánk bizott kötelességeink hű teljesitésében!

A nagy figyelemmel hallgatott hitszónoklat után a bezáró hymnus éneklése alatt szokás szerint pénzgyüjtés volt a társulat pénztára gyarapitására, a mely 336 frtot eredményezett.

A vallásos isteni tisztelet bevégeztével Bicknell Henrik, a társulat derék és áldozatkész elnöke, megnyitván az ülést elkezdődtek a különféle jelentések.

A pénztári kimutatás szerint a lefolyt évben a bevétel 58,528 frt. 15 krra o. é. ment, mely mind magán adakozás utján gyült be. Ez összeget az egyes ekklézsiák felsegélésére, missioi czélokra, a magyar unitárius akademita segélyezésére, ingyen könyvek és tractok szétosztására s új templomok épitésére forditották. Ime, angolhoni hitrokoninknál szeretett vallásuk iránt a valódi ragaszkodás és buzgóság tettekben is mily bámulatosan nyilvánul!

Ezután Ierson Henrik, a társulat jeles és fáradhatatlan titkára, tett kimeritő jelentést az egylet évi müködéséről. Örömmel emeli ki a külföldi hitrokonokkal folytatott rokonszenves levelezést s ama testvéries viszonyt, mely egymás közt fenn áll. A hollandi „Protestanten Bond“ ugy szintén a németországi „Protestanten Verein“ gyüléseire a társulat képviselőket küldött. Az előbbi viszonozta is, mert Hamel rotterdami lelkész által képviseltette magát, kit meleg szavakban üdvözöltek. A „Protestanten Verein“ üdvözlő levelet küldött, valamint főtiszt. Ferencz József püspök úr is az unitárius vallásközönség részéről, s egyszersmind meghivta ez évi zsinatunkra. Spears Róbert, egykori titkár s a mi rokonszenves barátunk a levél felolvasása után azt inditványozta: „Hogy a társulat fejezze ki a magyar unitáriusok E. K. Tanácsának, miszerint az üdvözletet s a meghivást azon zsinatra, melyet első püspökük Dávid Ferencz elitéltetésének és halálának háromszázados évfordulóján e nagy jelentőségü eseménynyel kapcsolatban tartanak, szivélyes köszönettel és nagy érdeklődéssel fogadja, mivel Dávid Ferencz a Jézus igazi humanus tanainak, az újabb időben, a legelső hitvallója (confessor) volt; továbbá, hogy mig e gyülés egyfelől boldogságot és sikert kiván a hazájába visszatérendő Boros Györgynek a tanári vagy papi pályán, másfelől örömmel ragadja meg az alkalmat általa biztositani a magyarhoni hitrokonokat a társulat meleg érdeklődése és rokonszenvéről“. — Ez inditvány zajos éljenzések között egyhangulag elfogadtatott.

Boros György ifju barátunk, ki két évi ott léte alatt megnyerte angol hitrokonink szeretetét, meleg és őszinte szavakkal köszönte meg az iránta tanusitott szivességet és vendégszeretetet. Egyszersmind köszönetét fejezte ki az unitárius vallásközönség nevében is azon rokonszenv és anyagi segélyért, melyet irányunkban tanusitani sziveskednek. Továbbá hangsulyozta, hogy mily nagy örömet okozna nekünk, ha folyó évi nevezetes zsinatunkra képviselőket küldenének. Végül kérte a társulat tagjait, hogy utódját is fogadják avval a szivességgel, mint a minőben ő részesült.

Ezután a belföldi kisebb társulatok küldötteit üdvözölték s végül az érdemes elnöknek mondottak szivből jövő köszönetet azon önzetlen és kitünő szolgálatért, melyet a lefolyt évben tanusitott.

Másnap ujból nagyszámu közönség gyült össze a már emlitett

imaházba a jeles pap és szónok Wicksteed Károly felolvasása meghallgatására. Felolvasása tárgyául e kérdést vette fel: „Hol van a baj?“ Ez a czim — mondá — nem megrázó, mert minden egyháznak, elkezdve a pápától a legkisebb protestans társulatig ez a kiáltása. És ez kevésbé alkalmazható reánk, mint a kivülünk álló orthodoxokra. Igen, mert az orthodoxok olyanért harczolnak, a minek el kell enyészni: mi pedig olyanért küzdünk, a minek jőni kell. Az alap, melyen mi nyugszunk: szabadság. Ezt megengedve, hol van tehát a baj?“ Némelyek közülünk szervezkedni ohajtanak. Ez a maga rendén van; mert a szervezkedés a társaság alapföltétele. De legyünk meggyőződve, hogy minél tökélyesebb a szabadság, annál kevésbé tökélyes a szervezkedés; és minél tökélyesebb a szervezkedés, annál kevésbé tökélyes a szabadság. Vigyázzunk, nehogy következetlenségbe jöjjünk óhajtásainkkal. Én ugy vélem, a czélunk mégis az, hogy a teljes szabadságot megtartsuk, s e mellett a szervezkedést is e szabadsággal összeférhetőleg keresztül vigyük. Hol van tehát a baj? Némelyek még az emlitett két tényezőhez egy harmadikat is csatolni szeretnének, t. i. az orthodoxiát. Ez is természetes óhajtás; mert mindenki követeli, hogy neki helyes véleménye van, és ha az illető humanus érzelmü, azt terjeszteni is igyekszik. De ez nem azt jelenti, hogy a mi orthodoxiánkat másokra erőszakoljuk. Csak egy absolut orthodoxia lehet a világon és ez: az Istenről való orthodoxia. Némelyek azért is panaszkodnak, hogy papjaik közül többen szakitottak a kereszténységgel. Ha ez azt teszi, hogy az illetők nem tekintik a Krisztus tanitását az új szövetségben feltétlen és csalhatatlan szabálynak a hitre és gyakorlatra nézve, és hogy nem emlitik meg mindenkor a nevét imáikban, ez némileg igaz lehet. De ez még nem jelenti a kereszténységgel való szakitást. Mert a Krisztus szellemének tanulmányozása sokkal keresztényibb lehet mint a betü tanulmányozása vagy pedig az „Uram, Uram“ kiáltásnak gyakori ismétlése. Én megvallom, e változást a tudomány haladásának tekintem. Hol van tehát a baj? Talán nézeteink nem terjednek? . . . A kereszténység elterjedése óta nem volt gazdagabb 25 év nézeteink és elveink terjedésére nézve, a lefolyt 25 évnél. Vagy talán azt mondják némelyek, hogy számban nem gyarapodtunk? Ha ez arra vonatkozik, a kik velünk s hitelveinkkel rokonszenveznek, akkor ez nem áll; mert e tekintetben az unitárismus hivei rendkivülileg szaporodtak és szaporodnak napról-napra. Ha ez arra vonatkozik, hogy nem szaporodunk, mint külön vallásfelekezet, akkor a hiba bennünk van. Ha pedig arra vonatkozik, hogy nem haladunk kegyességben, emberbaráti szeretetben és kötelességeink hű teljesitésében, e lenne igazán komoly baj; mert ez azt jelentené, hogy mind világi hitrokonink hite, mind pedig papjaink prédikálása hiában való. A felvetett elmés kérdés eredménye oda megy ki, hogyha mindenki megteszi ezután is a társulat tagjai közül év folytán a maga kötelességét azon a helyen, melyre a gondviselés állitotta, akkor nem lesz

*

semmi baj; mert tüdőjük ép, szivök jó és nemes, szellemi erejök kifejlődött s igy alkalmasok nemes és üdvös dolgok végrehajtására. Ez érdekfeszitő felolvasás után élénk vita keletkezett, melyben még a nők is tevékeny részt vettek. Chalmers András, cambridgei lelkész az unitáriusok előnyére azt hozta fel, hogy ő nem azon csodálkozik, hogy aránylag kevesen vannak, hanem azon, hogy egyátalában léteznek annyi küzdelem után, melyet vívni kellett az előitélettel és bigottsággal szemben. Ha az unitárismus nem alapult volna igazságon és valódi elveken, eddig régen megszünt volna. Chalmers véleménye szerint a jelenleg létező eltérések a régi és új iskola között megszünnének, ha olyan kézikönyveket adnának a papok kezébe, melyekben a theologiai vélemények egy gyúpontba lennének összegyüjtve. Továbbá szeretné, ha egy kissé kiméletesebbek lennének orthodox ellenfeleik iránt. A világiak közül is e tárgyhoz többen hozzászóltak, kik közül Hopgood úr észrevétele érdemel különösen emlitést. Ugyanis ő ugy véli, hogy mégis van valami baj. Mint a társulat tagja azt óhajtaná, hogy annak czélja első sorban az unitárius kereszténység terjesztése legyen. Tőle már többször kérdezték más vallásfelekezetüek, hogy miben áll tulajdonképen az unitárius kereszténység, de ő, megvallja, nem tudott e kérdésre határozott feleletet adni. Épen ezért szeretné, hogy a társulat gondoskodjék egy olyan mű kiadásáról, melyben az unitárius hitelvek és nézetek össze lennének foglalva s a melyet mindenkinek kezébe lehetne adni. Nagyon örvendene, ha ezen a hiányon segitene a társulat.

Dr. Collier ugy nyilatkozott, hogy az unitáriusok számára határozott hitformát késziteni teljes lehetetlen. Ő nincs ellenére annak, hogy a Dr. Channing, Dr. Martineau, Parker és más hirneves unitáriusok jeles gondolataiból egy gyüjteményt adjanak ki, de ez ne legyen confessio. S mikor azt kérdeznék, hogy e mű hiteles tekintély-é, a felelet a legyen, hogy: nem, nem; ön hihet, épen a mit tetszik. S a kérdezőt egyszersmind figyelmeztetni kell, hogy a hitforma (creed) olyan mint a vasuti jegy, csak mára érvényes.

Az értekezés hymnus-énekléssel záródott be. Délután a szokásos és igazán kellemes társas összejövetelt a Kristály-palotában tartották meg. Az eszme gazdag felköszöntők sorát az elnök kezdette meg, éltetve a királynét. Azután Wicksteed Károly köszöntötte a külföldi képviselőket (Schermerhorn, Amerikából, Hamel, Hollandiából) és vendégeket. Boros György ifju barátunkra vonatkozólag ezeket mondá: Sokan közülünk kedvesen emlékeznek viszsza azon benső és testvéries barátságra, melyet a hazánkba jött magyar unitárius ifjakkal kötöttek. Kettő közülök korai halállal szólittatott el a munkásság mezejéről, de még többen maradtak, a kik a távolban is birják angolhoni hitrokonaiknak szives barátságát és tiszteletét. A fennebbiekhez most egy más név adódik, mely becsüléssel és szeretettel fog emlegettetni közöttünk sokáig. Mindazok, kik személyes ismeretségben voltak Boros urral, meggyőződhettek

arról, hogy mily odaadással és előszeretettel igyekezett tanulmányozni az angol életet, és abban a mi legjobb.“

A jelen levő küldöttek s vendégek a szives üdvözletre méltó beszédben feleltek, s köztök Boros barátunk szintén tetszést nyert szavakkal köszönte meg az iránta tanusitott szivességet. Kiemelte, hogy mily kedves visszaemlékezéssel távozik el onnan, s különösen, hogy magával hozza az angol társadalmi életről alkotott mintaképet. Voltak még köszöntések a társulatra, hivatalos személyekre s végül az egész világ „polgári és vallásos szabadságára“, de ezeket terünk szűke miatt mellőznöm kell. Az előadott rövid vázlatból is meggyőződhetik a t. olvasó, hogy minő szellem vezeti a brit és külföldi unitárius társulat működését; és hogy annak tagjai mily buzgalommal és áldozatkészséggel igyekeznek segiteni a társulatot, hogy az minél nagyobb eredményt mutathasson fel az unitárius elvek s az igaz vallásosság terjesztésében. Vajha e szellem sajátunkká válnék nekünk is!

Kovács János.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Könyvismertetés. Egyházjogtan, különös tekintettel a magyar prot. egyház jogi viszonyaira. Irta Kovács Albert. Második füzet. Budapest 1878. Kiadja a „magyarországi prot. egylet.“ A prot. theol. könyvtár X-ik kötetének II-ik füzete.

Az egész munkának III-ik része, mely az egyház alkotmányát tárgyalja, jelen terjedelmes füzet elején végződik be a prot. egyház alkotmányának feltüntetésével a II-ik szakaszban. Az I. fej. szól az I. czikkben a magy. prot. egyház kormányzó hatóságairól; a II-ik czikkben a papi hivatalról; a III. cz. az egyházi hivatalnokokról; IV. czikkben az egyház és állam közötti viszonyról. A II. fej. a kisebb magy. prot. felekezetekről (erdélyi ev. és unitárius egyház). A III. fej. a külföldi prot. egyházakról (német ev. és holland ref. egyház.

Az egyház kormányzását tárgyaló 14-ik rész 1. szakasza szól a törvényhozásról, a II-ik a végrehajtásról. Ennek I. fejezete a felvigyázást, II ik fejezete pedig három czikkben az igazságszolgáltatást tágyalva.

A 4-ik rész az egyházi életet öleli fel, szólván az egyházba lépésről (1. szakasz), a valláserkölcsi élet ápolásáról (II. sz.), a dogmáról (III. sz.), az isteni tiszteletről (IV. sz.), a sacramentumokról (V. sz.), az oktatásügyről (VI. sz.) két fejezetben, s végül a házassági jogról (VII. sz.) három fejezetben.

A VI-ik rész, elbeszélvén az egyház viszonyát a vagyonhoz (1. sz.) ezen vagyonnak állományát (II. sz.) és egyházjogi viszonyait III. sz.), bezárja a két nagy füzetből (674 lapból) álló terjedelmes munkát. A gördülékeny styl kedves olvasmánynyá teszi. Adat és anyaghalmaz könnyüded feldolgozása a hason tárgyu munkák közül

kiemeli. S a mennyiben főleg a két nagy egyháztestnek (rk. és prot.) felfogását és viszonyait esetről esetre egymással szembe és egymás-mellé állitva tárgyalja, eleven képét adja az egyházi életnek.

A nagy lelkesültség, melylyel tárgyát kezeli, itt-ott áradozóvá teszi, többet mondat mint kellene. Előadó tanár hevével ir és itél és sokszor nem az iróéval. Több tekintetben elfogult az erdélyi ev. ref. egyházkerülettel szemben is. De főleg elfogult az unitárius egyház ügyeinek rövid előadásában (425—435 lap). Csupán Kálvin szellemét látja és érzi lebegni csaknem az egész prot. egyház felett és ez elfogulttá teszi.

Az első füzetben a reformatio legszélső **kinövésének** nevezi az unitarismust, s azt mondja, hogy a protestantismus hanyatlását ez segitette elő Magyarországon. (180. l.) A jelen füzet folyamában aztán még tovább menve, multjával együtt jövőjét is elitéli.

A következők szolgáljanak állitásaink igazolására.

Az unitárius egyház keletkezésének (Erdélyben) rövid történetét a valóságnak megfelelőleg, előre bocsátva, melynek kevésbé ismert adatatait, a mint 2 jegy alatt megjegyzi, az egyház mostani tudós püspöke volt szives közölni, de azok feldolgozásában saját felfogását követte — „az események összevetéséből, részletesebb adatok hiányában is valószinünek tartja, hogy hanyatlása a király (János Zs.) 1571-ben történt halálával azonnal megkezdődött“. Mégpedig „nem az üldözések apasztották meg számát, mert bár azoktól sem volt teljesen ment, de bizonyosan kevesebbet szenvedett, mint Európának bármelyik tartományi egyháza, a mely kisebbségben volt.“ Figyelemre legméltóbbnak tartja a szombatosok üldözését, „melyben csak némi erőszakkal lehet unitárius üldözést látni, miután mindenik felekezetben voltak hivei, habár legszámosabban az unitáriusok között. A szombatosság, mint non recepta religio, olyanszerü állást foglalt el, mint ma a nazarenusság, melynek szinte minden felekezetben vannak hivei, habár legszámosabban a reformatusok között: s ha megengedhetőnek tartjuk, hogy ezeket az államkormány rendelet által kényszeritse régi felekezetökkel viszonyban maradni, s annak közterheit hordozni; még szelidebben kell megitélnünk Báthori G., Bethlen G. és I. Rákóczi Gy. eljárását, kik a szombatos községekbe visszahelyezték a recepta religiók papjait, kétségen kivül nem minden kedvezés nélkül a reformatus egyház iránt, melyben a megadott körülmények között a szektáskodás ellen legtöbb biztositékot láttak. Czélunktól — igy zárja be az érdekes rajzot — messze, a dogmatikai fejtegetések terére vinne, ha ki akarnók mutatni az unitarismus istenfogalmából és christologiájából, hogy az a vallási fejlődés történetében nem tekinthető egy magasabb fejleménynek a Luther és Kálvin reformatiojával szemben, mint emezeké a katholicismussal szemben, hanem a természetes fejlődési folyamatból kizökkent képződménynek. Ez fejtené meg világosan, hogy az unitarismus miért nem volt képes nem csak

nálunk, hanem sehol a világon országot hóditani és társadalmat alapitani".

Mindezekre van egy pár észrevételünk.

A szombatosok üldözése nem hasonlitható a mai nazarenusokéhoz. Egyszerü kormányi rendelet és vérpad között kimondhatatlan különbség van. Fő- és jószágvesztés Erdélyben — az iró szerint is — a lelkiismereti szabadság klassikus földén, a hol királyi ajakról zengett el: mindenki azt a vallást kövesse, melyet lekiismeretével megegyezőnek tart — azt hiszszük, hogy nem a szeretet szelid evangeliuma volt, hanem a svájczihoz hasonló alkotó eljárás. Erdély történetében valóságos szennyfolyt ez. Felekezeti különbség nélkül szeretnők azt kitörölni, mint Maculay Anglia történetéből a York időszakot. Nem szelid, hanem a legszigorubb itéletet érdemlik ezen korszak fényességei. Hiszen történetiróink szerint, nem győzték a lánczot késziteni a sánczmunkára szoritott szerencsétlenek számára. A deézsi puszta templomból, mihelyt az elfogottak száma a 100-at meghaladta, küldötték várakba, Toroczkait Kolozsvárt a piaczon követték meg. (Lásd Kővári erd. tört. 4. k. 30. l. és Szilágyi S. Erd. tört. II. k. 218. l.) Várad, Jenő, Székelyhid, Fogaras, Déva, Kővár, Szamosujvár telve voltak. Párisi vérnász volt. A gazdátlanul maradt sok birtok igaz hitüek kezére került hűségökért, mint vérnek ára I. Rákóczi alatt.

A mi azt illeti, hogy ezen szombatos üldözésben csak némi erőszak láthat unitárius üldözést, az akkori történeti tények eléggé igazolják, hogy egyuttal az unitáriusokra is volt mérve a csapás. Keserüi Dayka ref. püspök, e szigoru és türelmetlen férfiu, a ki határozott befolyást gyakorolt urára (Szilágyi S. Erd. tört. II. k. 224. l.) fejedelmi megbizó levéllel kezében és 300 katonától kisérve indult el 1618. nov. havában Erdő-Szentgyörgyről az unitáriusok zsinatjáról, a hol mint kormánybiztos elnökölt, inquisitori útjára. Maros- és Udvarhelyszékben, a hová csak alkalmas út vezetett, mintegy 60, Háromszéken pedig 62 ekklézsiát vitt egyházába, vitézeivel prédikáltatván faluról falura 4 év leforgása alatt az unitáriusok között is. Mindezek pedig történtek a Krisztus istenségének tagadása miatt akkor, mikor 50 év előtt az unitárius vallás, az Isten személyi egységének tanával volt a recepta religiók közé sorozva. Arra, hogy ebben unitárius üldözést lásson valaki, nem kell erőszakhoz fordulni. Elvárjuk vala az irótól, hogy ha már kedve volt föllebbenteni a multnak fátyolát, a melyet bizony mi nem kedvtelésből, hanem csak kényszeritésből érintének ez alkalommal, nézett volna igazán, részrehajlás nélkül oda. S ha ehez hozzáadjuk a desiana complanatio (1635-ben I. Rákóczi alatt) eredményét, mely ujra kötelezé az unitáriusokat Krisztusnak, mint istennek, imádására és segitségül hivására, e klassikussá tett földön, a recepta religiókról szóló törvénynek, alkotó szellemben lett respectálásával, ugy hiszszük, hogy iró pártszelleme eléggé kitűnik.

Az unitáriusok Istenről való fogalmának, s christologiájának fejtegetésébe jó vala mélyen bele nem bocsátkoznia, s még czélszerübb lesz vala — czéljához képest is — egészen mellőzni.

Átalánosan tudva van, hogy az egész reformatio a christologián, s az azzal kapcsolatos tanokon fordult meg első helyen, de a legfőbb kérdésekben nem tudott tisztába jőni a reformátorok alkotó része, nem birt visszamenni a tiszta evangeliumra, avagy csak a nicaeai (325) zsinat előtti időre is. Meghagyá a szentháromság tanát épségben, melyet iró az öreg Haaseval együtt (nem emlitünk másokat) a legnagyobb vivmányuak tart. S ezzel magára az egységimádó Jézus Krisztusra, apostolokra és a három első évszáz keresztényeire a tévedés és tudatlanság bélyegét nyomá akkor, mikor azt hirdeté, hogy az apostoli korba ment vissza.

Az unitárismus Dávid Ferenczczel az Isten személyi egységének tanával lépvén fel — némileg eltérve a lengyel unitáriusoknak a rakovi kátéban, és Socinus Faustusnak az erdélyi vita alkalmából kiadott munkájában foglalt felfogásától — önként következik, hogy Jézus Krisztus az unitáriusok előtt ugy jelent meg, a mint ő maga magát nevezte: e m b e r n e k f i a, ember, a ki születet, élt, működött, tanitott, s magát feláldozva, tanaiért meghalt; a ki azt mondotta, hogy n i n c s t ö b b j ó, c s a k a z e g y A t y a. A külön személyiségnek hirdetett szent Lélek pedig úgy, mint Istennek bennünk munkálkodó, jóra vezérlő ereje — tehát az istenség ugy, mint Jézus Krisztus hirdette — nemcsak lényegében, hanem személyében is teljesen egy és oszthatatlan. Ebből szükségképen következik a titkos hatásu sacramentum fogalmának, az eredendő bűn nevetséges tanának, a Krisztusnak mint ember Istennek tökéletes elégtételéről szóló tannak stb. teljes elvetése. Ha rövidség okáért többet nem emlitünk is, ugy hiszszük, hogy elég világos a k á t é s z e r i n t i calvinismus, s lutherismus és az unitárismus közötti óriási különbség. Eléggé kitűnik az, hogy százszor magasabb fejlemény az unitárismus a kalvinismussal stb. szemben, mint ezek a katholicismussal szemben. És igy az unitárismust nem lehet a természetes fejlődési folyamatból k i z ö k k e n t k é p z ő d m é n y n e k nevezni, hanem épen t e l j e s reformationak, vagy hogy az irótól feltalált emez új theologiai műszóval éljünk: oda z ö k k e n é s n e k, a hol Jézus az ő evangeliumával útat vert, a meddig Kálvin és társai nem tudtak z ö k k e n n i, daczára annak, hogy a mint látszik, Kálvin sem irtózott ettől nagyon. Pregnans bizonyitéka ennek a kis lengyelországi főemberekhez irott levelének ezen helye: P r e c a t i o v u l g o t r i t a: S a n c t a T r i n i t a s, u n u s D e u s m i s e r e r e n o s t r i, m i h i n o n p l a c e t, a c o m n i n o b a r b a r i e m s a p i t = amaz elkopott könyörgés: szent háromság egy Isten, könyörülj rajtunk — nekem nem tetszik, egyátalában olyan parasztizü. (In lib. de Getil. p. 63.). Hasonlóképen Luther sem idegenkedett attól, a mint mutatja többek között ezen nyilatkozata: L i c u i t l o q u e n d i a c d i s p u t a n d i n e c e s s i t a t e T r e s

Personas dicere; non quia Scriptura dicit, sed quia Scriptura non contradicit — meg volt engedve szónoklat és vitázás kedvéért három személyt emlegetni, nem azért, hogy az Irás mondja, hanem azért, mert az Irás nem mond ellent. (Lib. 7. 4. de Trinit.).

És a mily pártszempontból itéli meg iró az unitárismus dogmai oldalát, ép oly méltánytalan az iránti más tekintetben is, kétségbe vonván az unitárismusnak még társadalmi erejét is, holott tudva van, hogy az unitárismus alapitott társadalmat is Lengyelországban közel száz évig. Akkor a jézuitismus szépen kizökkentette onnan az unitáriusokat is, s a kevesebb számu kálvinistákat és lutherieket is, mert a világi hatalom a kezébe került. Felszedték a sátorfát, s egy részök Erdélybe jött, kik az itteniekkel, az iró szerint is alapitottak társadalmat, hóditottak országot. Csak az a baj, hogy a Melius gyülölő lelke szállott Báthoriba is, a többibe is, a hatalom teljes erővel lépett fel ellenök, s elég szépen ugy cselekedtek az unitáriusokkal szemben, a mint cselekedtek velök (a reformáltakkal) szemben külföldön és benn is a katholikusok. Ők szidták a katholikusokat olyan eljárásért, a mit magok is gyakorolták erőhatalommal az unitáriusokkal. Ez a valódi és szomoru tény. Alapitottak társadalmat Angliában és Amerikában is, s még pedig olyant, hogy ha mi itt Magyarországon valamenynyien kálvinisták leszünk is a legszigorubb eskü alatt, s ha Kálvin alkotó szellemének Institutioit a 3-ik hatványra emelve dolgozzuk ki és állitjuk be országszerte, még sem tudunk olyan elevenséget, annyi munkásságot, olyan életet kifejteni, mint azok teszik egyszerü társulati úton csupán a szeretet és érdeklődés lelkével.

Menjünk tovább. A 427 lapon igy folytatja: „A mi az egyház (unitárius) szervezetét illeti: e tekintetben nemcsak a két nagy prot. felekezet, hanem az apróbbak is: methodisták, herrnhuterek stb. önálló új eszmét hoztak létre és sajátszerü szervezeti formát képeztek ki, csak az unitárius volt teljesen terméketlen, s ugy Angliában mint Erdélyben elsajátitotta a református egyháznak azon szervezetét, a mely épen szeme előtt állott, sőt ennek még jogtörténeti mozgalmait is visszatükrözi mindenik korszakban."

Bölcs Salamon azt mondja: semmi új sincs a nap alatt. A két nagy prot. felekezet semmi újat nem hozott létre, bátrak vagyunk mondani mi. A szervezet lényegét illetőleg visszament az apostoli korszakba, s onnan összeszedte mindazt, a mi épen szeme előtt állott, s alakitotta a régi római és görög republicanus, s az újabb republicanus, monarchicus és más elvek szerint, a mint a szükség kivánta. A respublica Svájczban előállott a republicanus prespyterianismus, Németországban, Erdélyben (a régiben) a sic volo, sic jubeo fejedelmi rendszer az előbbinek némi árnyékával — Angliában a vasmarku püspöki rendszer, Skócziában a presbyteri stb. Dogmatikai tekintetben a két nagy prot. felekezet (Kálvin és Luther) még kevesebbet tett. Lerázta, vagy legalább megpróbálta lerázni a

római egyház czifraságait, de fele úton megállott. Az unitárius egyháznak nincs, s nem is kell ilyen új alkotási érdem. Ennek érdeme az, hogy dogmatikailag is visszament Jézusig, szervezetileg is az apostoli korszakig. Jézus sem vindikált magának Mózessel szemben ilyen új alkotási érdemet. Kimondá, hogy a törvénynek nem eltörlésére, hanem betöltésére jött — a szigoru törvényesség helyébe a szeretetet állitván, s a tiz parancsolatot csupán kettőben összegezvén. A római egyház szervezetének caesarizmusával és dogmatikai tanaival szemben bármelyik prot. felekezet érdemének mértékét az mutathatja csupán, hogy melyik mennyire volt képes visszamenni Jézusig és az apostoli korszakig, s az egyéniségnek mennyire tudott útat, módot és alkalmat nyujtani és mutatni az egyéni erők érvényesitésére a római egyháztól eltérőleg, hol az egyén semmi, a klerus, s illetőleg a pápa egyedüli bizományosa hit dolgában az ég minden kincseinek, jogi tekintetben minden hatalomnak.

Az unitárius egyház tehát a többi protestansokkal együtt egyidejüleg ment szervezeti tekintetben vissza a közös forráshoz, meritett onnan, a honnan a többi. Az a különbség csupán, hogy egyik tisztább, másik zavarosabb vizet meritett. Csinált tehát magának olyant, a milyent a szükség kivánt, a milyent lehetett, épen mint a többi. Különben is nem óhajtaná magának jogi tekintetben is valami olyan önálló új eszme létrehozása dicsőségét, csupán az újság kedvéért, milyen például az iró által, csupán az újságért elragdtatással bámult egyik kisebb prot. felekezetnek (herrnhuterek) a házasság titkáról szóló, botránkoztató, igazán új tana, mely valóságos, a szó szoros értelmében vett házassági összeköttetést állit fel Jézus és a földi feleségek, s furcsa sógorsági viszonyt ezek férjei s Jézus között, a mennyiben Jézus a valódi férj, a tulajdonképpeni férjek csak helyettesei, s mint ilyenek, egyuttal vice krisztusok. Különben, minthogy iró az ujdonságért rajong, az unitáriusok részéről a reformált és lutheri egyházzal szemben szolgálhatunk ilyennel is. Az angol és amerikai unitáriusoknál nincs semmi jogi szervezet. Sem presbyterről, sem zsinatról, sem semmi kálvinféléről nem tudnak. Csupán szellemi és nem institutionalis kapocs tartja össze. Az egyéni kezdeményezést és cselekvést nem helyettesiti — mint itt — sem kisebb, sem nagyobb jogi testület. Egyszerü társulatot alkotnak, melybe másnevü felekezetek is bementek, sőt még reformatus egyének is. A londoninak például a nem rég elhalt Coquerel párisi nagynevü ev. ref. pap is buzgó tagja volt. Jobban szerette ugy látszik az unitárius egyleti, mint a jogilag szervezett kálvinféle egyházi életet. Valami ilyen itt nálunk, szép Magyarországon is előáll vala, néhány év előtt, ha az ön által is erősen szeretett Reformegylet megalakulásának a Kálvin institutionalis szigora, hajthatatlan szelleme nem áll útjában, s nem áll a helyett prot. egylet elő, mely valami új-

nak előállitását lehetetlenné tevé. Az unitáriusok minden ó s á g u k é s t e r m é k e t l e n s é g ö k mellett is készek lesznek vala, még rómaiak, görögök és az irás szerint, minden nemzetbeliek is, csupán . . . . nem rajtok mult. Kár vala ez életre való u j d o n s á g é r t!

Az előrebocsátottakból a következő eredményre jutunk. Ha az ember egy sereg olyan ellenségtől van körülvéve, kik hasonló ö l t ö z e t b e n vannak, s az övét tépik jobbról balról, gyanitva, hogy a ruhán b e l ő l egyéb van, mint náluk: feledi más szabásu ruha után járni a meglevőt levetve épen akkor, mikor zord őszre és kemény télre van minden előjelek szerint kilátás. A ki önvédelemmel van elfoglalva, keveset gondol egyébbel, s legkevesebb ideje sincs szobájának új b u t o r o k k a l való ellátására. Ez az egyik, feltéve, hogy az unitárismus csakugyan t e r m é k e t l e n volt, s az ma is. Ezt iró is csak m o n d j a, de nem h i s z i, mert az ember sokszor nem m a g á t ó l szól. A másik az, hogy u n i t á r i u s szellem és befolyás hirdettette ki a fejedelemmel a lelkiismereti szabadság fennebbi szent igéjét, s recipiáltatta újra a már felbomlott római, s e mellé a más három akkori religiot. Az unitárius fejedelem halálával a Melius gyülölő lelke (iró nevezi igy) az udvaroncz és theologiához saját vallomása szerint keveset értő, s mégis felekezetalapitási dicsőségre vágyó Blandratával nehány jószágocskáért megtétette az első lépést amaz ige eltörlésére a kath. fejedelemnél, Báthorinál: Dávid Ferencz elesett a szabadság helyét elfoglalt terrorismus fegyvere alatt. Keserüi Dayka ref. püspök az országnagyokkal és szelid lelkü Bethlen Gábor fejedelemmel üldöző törvényeket és rendeleteket hozatott unitáriusok és szombatosok ellen, hasonlóan Gelei Katona ref. püspök a vakbuzgó, különben derék I. Rákóczi György fejedelemmel. Megtörtént a vérontás. Az unitarismus által klassikussá tett föld felett néhány évtized mulva a Melius és Kálvin-féle lélek ugyancsak elboritá a hit egét, s igy a klassicitást megtagadva, követé Svájcz s más hires prot. országok elitélésre méltó példáját. Ez a szomoru tény. Sem a lengyel, sem az erdélyi unitáriusok nem felelnek Blandrata eljárásáért, nem szépitgetik, nem cziczomázzák. Ideje volna, ha a reformáltak is ezt tennék, ha legalább a felvilágosultabbak közé számitott irói igazságosabban és részrehajlatlanabbul itélnének az egyházi történet és a szereplő egyének felett. Bizony 300 év elég volt a maguk magasztalására, s az unitáriusok kisebbitésére. Ennek ma épen nincs helye. Válaszfalat emel, s gyülölet, ellenségeskedés érzelmeit ápolja. Pedig iró maga is a protestans egyházaknak (és igy az unitáriusoknak is) egyesitésére törekszik, mire boldogult Baldácsi megtette az első lépést. Ne idézzük ujra meg ujra a Melius gyülölő lelkét kisérteni. Hadd maradjon ott, a hol van. Türelmetlen papok és tanárok csinálták hajdan is az ellenséges surlódást és szitkozódást. Legyen már ennek vége. Reformáltak és unitáriusok (a nép, nagy közönség) testvérileg élnek együtt. Ne zavarja ezt a viszonyt sem pap, sem tanár.

Végre a 429-ik lapon arról beszélvén, hogy a 17-dik század folytán a papoknak minden évben le kellett mondani hivatalukról, hogy az utolsó alkalmat se mulaszsza el az unitárismus terméketlenségének felmutatására, végül is igy kiált fel: „Tehát a ref. egyháztól még a papmarasztás szerencsétlen intézményét is elsajátitotta“.

Átalánosan tudva van, hogy hazánkban a városok biráikat, a vármegyék alispánjaikat, szolgabiráikat, a faluk biráikat minden évben választották. Tehát búcsuzott mindenik minden év végén, ha akart, ha nem, még a reformatio előtti időben. Ugy látszik, hogy még egy évig sem akarták sokan vinni hivatalukat, mert Zsigmond és Mátyás királyok törvény által voltak kényszerülve kötelezni a megválasztott egyént arra, hogy egy évig köteles viselni a rá ruházott hivatalt előbb 25, később 50 gira büntetés terhe alatt. (Lásd Zsigmond: VI. 2. Mátyás: VI. 9.). Az is tudva van, hogy ugyancsak még a reformatio előtti időben is irányadó befolyással volt a polgári élet az egyházira, főleg Mátyás alatt. Az egyház igen sok fontos tekintetben alkalmazta magát a polgári élethez. Az is tudva van, hogy miután a papság kiváltságos helyzetet foglalt el, azok csupán a püspök által voltak elmozdithatók. Sok ekklézsia várta más pap nyerhetését, de hiába várta, még a reformatio előtt. Itt van a hussita mozgalom hirtelen elterjedésének is egyik főoka. A reformatio bejővén, nem kellett sem Svájczba, sem sehová menni a protestansoknak a papságra alkalmazható mintáért. Itt volt mindenik felekezetnek a szeme előtt saját hazájának polgári intézménye, szokása és gyakorlata. Alkalmazta tehát a szabaddá lett egyházban azt, a mi a szabad polgári életben megvolt. Életbe lépett a papmarasztás unitáriusoknál, reformatusoknál, vagyis új választás minden évben. Ugy látszik, hogy szélsőségekbe vitte a papságot az egyházi nagy szabadság. Egy év lejárta előtt is elhagyták ekklézsiájokat, jártak korteskedni. Erre utal Gönczi Georgius De disciplina ecclesiastica. Varadini 1646 kiadatott munkája: articuli ecclesiarum cis et ultra Tibiscum — ex prioribus collecti et in generali synodo varadina publicati anno 1577. 6. febr. art. X. és ugyanott: articuli ex verbo Dei et lege naturae compositi. Varadini 1646. art. XXX. Előbbiben: Quemadmodum sine legitima vocatione nemo in ecclesiam irrumpere docendi causa, potest: ita expleto anni termino stb. Utóbbiban: Nemo ante legitimum terminum functionis suae ecclesiam suam deserat, sed completo curriculo aut termino anni sui, cum venia et indulgentia et scitu Senioris aut Decani, sub quo est, discedat et locum mutet.

Erre mutat Geleji Katona-féle XVIII. és XIX. Kánon a Szatmárnémeti zsinatból (1649-ben kiadva). Ugy látszik, hogy a római szentbirodalom császári intézményeiben élő III. Károly királynak a polgári életben nem tetszett az évenkénti sok kortetkedés, mert azt rendelte, hogy minden 3 évben tartsanak tisztujitást.

Az emlitett felkiáltásra tehát csak azt mondjuk, hogy a marasztás intézményét — lett légyen az szerencsés, vagy szerencsétlen — nem a polgári élet vette át az egyházitól, hanem megforditva az egyházi a polgári élettől, következőleg a reformált egyház is onnan, a honnan az unitárius, és igy a papmarasztás feltalálása nem a ref. egyház dicsősége, s az unitarismus terméketlenségének a termékeny ref. egyházzal szemben való nagyhangu kimutatására legkevésbé sem alkalmas. Különben Angliában és Amerikában az unitárius papok évről évre szerződnek az ekklézsiával és megforditva, jőnek, mennek, prédikálnak váltogatva különböző ekklézsiákban, azért nincs semmi baj, semmi zavar, ellenkezőleg van pezsgő egyházi élet, tevékeny buzgóság, mely kihat Indiába is. Papot fizetnek kepe nélkül, egyetemet s más felsőbb és alsóbb tanintézeteket tartanak fenn fundatio és formális adó nélkül, évről évre aláirás, önkéntes adakozás utján, s még az indiai, chinai, japáni és ausztraliai missiora is sokat tudnak áldozni ily úton. És igy talán még sem oly terméketlen az unitárismus, mint iró állitja.

Záradékul megemlithetjük még, hogy nem az absolut terméketlenségre, hanem az ellenkezőre mutat itt benn az a körülmény, hogy a 16 és 17-ik évszázban az unitárius irodalom volt egyik középpontja a magyar egyházi irodalomnak. Künn pedig Lengyelországban a „Bibliotheca Fratrum Polonorum“ (lengyel unitáriusok művei) a 16-ik évszázban és a 17-ik elején irányadó befolyással volt a német és svájczi exegetikai irodalomra. A német jelesebb exegeták első helyen ma is arra hivatkoznak. Újabb időből pedig utalhatunk főleg Channing bostoni volt pap, Parker Tivadar és a jelenleg is élő, a földteke mindkét részén ismert Dr. Martineau Jakab, Dr. Freeman Clarke műveire, kiket az új kor prófétáinak neveznek, kiknek eszméi humanus és vallási irányban áthatották már a magasabb, felekezetiességen felül álló világot, s a többek között P. Goy franczia ev. ref. tanárt is, a kit Montaubanban a theol. facultáson üresedésbe jött egyháztörténelmi tanszékre a franczia liberális párt kijelölt. (L. Ker. Magvető 1879 évi 2. füz. 133. l.) Ez az úr azt az istenfogalmat és christologiát vallja magáénak, melyet iró a természetes fejlődési folyamatból kizökkent képződménynek nevezett, betetőzvén azon ellenmondást, melyet az unitáriusokról szóló fejezet elején levő eme szavai foglalnak magukban: „Az unitárismus, keletkezése korában a két nagy prot. felekezettől csak az Isten személyében levő háromság tagadása által különbözött, egyebekben pedig, még a christologiában is, azokkal teljesen egy alapon állott. Egyezni a christologiában a háromság tagadásával!!

Különben béke velünk.

Derzsi József.

A székely föld közgazdasági és közmivelődési állapota. Irta Kozma Ferencz, a székely-keresztúri állami tanitóképezde igazgatója. Kiadja a „Székely mivelődési és közgazdasági egylet“. Budapest. Franklin társulat nyomdája 1879. Ára egyleti tagoknak 1 frt, másoknak 2 frt. o. é. Kapható Budapesten Kilián, Kolozsvárt Stein és Demjén könyvárusoknál.

T. munkatársunk jelen terjedelmes művét az emlitett egylet 1000 o. é. pályadijjal jutalmazta. Nagy készültséggel irott mű. A napi sajtó örömmel fogadta. Országismertető szakirodalmunkban kiváló helyet foglal el mind tartalmánál, mind tősgyökeres magyaros irályánál fogva. Romlatlan ép nyelven beszél a magyar faj ez ős ágának erkölcseiről, szokásairól, iparáról, képességéről, bejárva multat és jelent, s következtetve a jövőre. Melegen ajánljuk e 470 lapra terjedő munkát olvasóink figyelmébe.

A székelyek scytha-hun eredetüsége és az ellenvélemények. Irta Dr. Nagy János. Ára 70 kr. Kolozsvárt Stein János betüivel. 1879. Nagy VIII-adrét 74 lap. Jelen nagy gonddal készült kritikai tanulmány a székelyek eredetének újabb időben fontossá lett kérdését tárgyalja a legrégibb irott történeti források, hagyomány és nyelvemlékek alapján. T. munkatársunk sok kutatásának eredménye e füzet, mely szorgalmas nyomozóra s alapos itélőre mutat. Minden esetre érdekes és tanulságos olvasmány. Melegen ajánlhatjuk.

A Czelder Márton előbb hittérítő jelenleg felsőbányai ref. pap által szerkesztett és kiadott „Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelő“ a 7-ik (juliusi) füzettel a második félévet is megkezdette. E folyóirat gondos szerkesztés alatt mind formában, mind tartalomban teljes odaadással törekszik feladatának betöltésére. A szerkesztő a juliusi füzettel egy felhivást tesz közzé a jövő évben 4 füzetben megindulandó „Evangeliomi lelkészi tár“ pártolására, mely folyóiratával kapcsolatban fog 3 havanként megjelenni. Előfizetés vagy aláirás a lelkészitár egész évi folyamára a „Figyelő“ előfizetői részére 1 frt. 50 kr., másoknak 2 frt. 50 kr. A Figyelő ára egy évre 4 frt.

Protestans Hetilap“ az egyház és iskola köréből. Joó István képezdei igazgató szerkesztésében és kiadásában Tóth Sámuel és Békési Gyula főmunkatársak közremüködése melett julius hóban szintén második félévébe lépett. E hetenként megjelenő lapot figyelemre méltó czikkek ajánlják, milyen a többek között „a vallásszabadság és polgári házasság“ czimü több számon keresztül. Megjelenik Debreczenben, előfizetési ár évenként 6 frt.

A Prot. theol. könyvtárról a közelebbről szétküldött kötet kiséretében egy jelentést tesz közzé a szerkesztő, mely irodalmi viszonyunkra valóban szomoru világot vet. A szerkesztő és munkatársai a vállalat fennállása óta nem kiméltek semmi áldozatot, hogy az előfizető közönségnek a legjobb műveket nyujtsák, részint külföldi, részint honi iróktól. De a közönség pártfogása evel

szemben nem hogy nőtt volna, sőt feltünően alászállott. Mig az első három éves cyklusban az előfizetők száma 700 volt, a másdikban 400-ra apadt le. Szerkesztő kénytelen kijelenteni, hogy ily pártolás mellett a vállalatot tovább fenn nem tarthatja. 400 előfizetővel oly derék vállalatot fentartani: bizony lehetetlen is az. S mi csak sajnálni tudnók, ha 3000 prot. pap és theologus és annyi prot. főúr közönyösen tudná nézni e fontos vállalat megszüntét. Felhivjuk rá olvasóink, s különösen paptársaink figyelmét és kérjük sziveskedjenek körükben a Prot. theol. könyvtárnak új előzetőket szerezni. Szerkesztő az 1879-ik évi könyvilletményre külön is elfogad előfizetést. Az előfizetési pénzek Kovács Albert, Budapest Kálvintér 7. sz. intézendők.

Az „Unitárius kis Tükör“ német nyelven. A Ferencz József püspök úr „Unitárius kis Tükre“ folyó évi augustus elején német nyelven megjelenik Derzsi József költségén Lehman Róbert forditásában. Akadályok hátráltatták mostanig.

Dr. Hollók Imre rozsnyó székesegyházi volt kanonok s nagyprépost alkalmi szent beszédeire hirdet előfizetést Spenger Béla. A munka 26—27 ivre fog terjedni. Az előfizetések 2 frtjával sept. 20-ig Gömörmegyében, Feledre a kiadóhoz, vagy Esztergomba Buzárovics Gusztáv könykereskedőhez küldendők. E beszédeket remek tollal irottaknak mondja Spenger.

Borsodi Szilágyi Dezső segédmérnök a következő három művére hirdet előfizetést: I. Budapest hanyatlása, a város négy helyrajzi térképével és hét ábrával. II. nyolcz kétjegyü mássalhangzó egyszerüsitésének rendszere a magyar helyes irásban, kilencz mintalap melléklettel. III. Tanulságok Szeged sorsából, Magyarország, Szeged, s az alsó Duna térkép-mellékletével. E három szakmunka megjelenését szerző julius végére jelezte, s a 3 frt fizetési öszszeg beküldését junius végéig kérte hozzá (Budapest, Kecskeméti utcza 17. szám II. em.) Bolti ár magasabb.

A brassói magy. kir. állami elemi népiskolák (két fiu- és két leányiskola) negyedik ($187^8/_9$) évi Értesitője megjelent. Ez iskolák növendékeinek száma örvendetes emelkedést mutat, a menynyiben a mult évi összes létszám 435, az $187^8/_9$-ik évi pedig 483.

LEVELEZÉS.

Székes-Fejérvár, jun. 15, 1857.

Tisztelt szerkesztőség!

A székes fejérvári országos kiállitás tanügyi osztályáról kivánok irni valamit, a K. Magvető t. olvasóinak; tehát nem az egész kiállitásról, hiszen erről eleget irtak a napi lapok 2—3 hónapon át, és ha irtak, méltán irtak; mert Magyarországon ilyen sikerült kiállitás még nem volt soha. Büszkék lehetünk reá, hogy épen az elmult nehéz eszten-

dők után hazánkban ilyen európai figyelmet gerjesztett és gazdaságunknak s iparunknak egyaránt nagy becsületet hozott kiállitást sikerült rendezni. A dicsőség ezért első helyen József főherczeget és gróf Zichy Jenőt illeti. A haszon és becsület azért a külföld előtt hazánkra száll.

De térjünk tárgyunkra, a tanszer kiállitásra. Ez a megye házában 14 szobában volt elhelyezve. S bámulatot gerjesztett mindenki előtt, a ki e kiállitás ezen osztályát megszemlélte. Ez illustratioja volt a közokt. miniszter legutóbbi jelentésének a hazai tanügy állapotáról, melyet e folyóiratban már ismertettünk. A ki ezen tanszer-kiállitást látta, bármely politikai párthoz tartozott, kalapot emelt és a legnagyobb csodálkozással, s hazafiui örömmel távozott onnan. Pedig az országnak nem minden vidéke volt képviselve, különösen Erdélyből alig néhány tanintézet mutatott fel valamit. Még olyan város, mint Kolozsvár, melyet egykor magyar Athenaenek neveztünk, sem matatott fel semmit a sz.-fejérvári tanügyi kiállitáson. Hanem a honnan jött valami, az becsületére vált Erdélynek. Ilyen a csángó-magyarok hosszufalusi felső népiskolája, melynek faragványai országos hirre tettek szert, s a székely-keresztnri állami képezde házi ipari czikkei, melyek szintén kitüntetésben részesültek. Fájdalom, az a sok derék erdélyi református, katholikus és unitárius tanintézet nem adott semmi életjelt. Az a kényelmes apathia bizony itt nincs helyén. A hol életrevalóság van, álljon elő, mikor alkalom van, adja jelét életre valóságának, mert a kor azt kivánja; de a haza, s nemzet becsülete is követeli, hogy ne nézzék összedugott kezekkel aköziparkodás versenyét.

Még szorosabban a tárgyra térve, ismételjük, hogy a székes-fejérvári tanügyi kiállitás általános bámulatot gerjesztett; kiváltképen a népnevelési tanintézetek köréből felmutatott dolgok. 14. szoba teli kitünő munkákkal, miket a magyar népnevelési tanintézetek állitottak ki. Sok olyan, miről tiz év előtt fogalma sem volt a magyar embernek. Leányiskolák kézművei a hasznos dolgokon túl a művészetig emelkedve. Elemi, felső, nép, polgári iskolák, s tanitóképző-intézetek tanügyi, s különösen házi-ipari rendkivüli haladása. Nem volt ember, a ki itt bámulatra ne ragadtatott volna. — Beszéltem sok emberrel, a kik politikai s közgazdasági ügyeinkre nézve már desperáltak és itt a közmivelődés mesés haladását látva, fellelkesültek és kijelentették, hogy erős jövőjök van a jövőben, mert látják, hogy a népnevelés új erőt s életet ád a magyarnak. Megvallom, hogy büszke lélekkel jöttem el magam is az ország régi fővárosából, melyről eddig csak a régi dicsőségre vonatkozó némely dolgokat tudtam; mert itt oly mérvben láttam megifjodva, s új erőt igérve a magyar népet, hogy annak szép jövője iránt itt a Duna, s Tisza mentén többé nem kételkedhetem. Igen, a mely nemzetben van hajlam, akarat és tehetség a mivelődésre oly mértékben, mint a magyar bebizonyitotta azt a sz.-fejérvári kiállitáson; a mely nemzet a legmostohább viszonyok daczára is óriási léptekkel halad a kultura terén előre: az a nemzet joggal igérhet magának még dicső jövendőt!

Ezt az emelő lelki benyomást kivántam, t. szerkesztőség, önökkel

s folyóiratunk tisztelt olvasóival közölni. Önök távol voltak Sz. Fejérvártól, osztozzanak velem legalább azon fölemelő hazafias érzésben, melyet én a magyar ősi koronázási városból keblemben hoztam.

Sajnálattal kell azonban megint felemlitenem, hogy mig az állami, községi és r. kath. felekezeti különböző tanintézetek dicséretes versenyre keltek eme kiállitáson, a prot. tanintézetek csak igen gyéren mutatták be közoktatási törekvéseik eredményét; a gyakorlatiak pedig épen láthatatlanok voltak. Mi unitáriusok sem adunk semmi életjelt. Pedig magyarok vagyunk mindnyájan, s mégis a székes-fejérvári országos kiállitásról ugy kellett eljőnöm, mint ha unitárius felekezeti tanügy hazánkban nem is léteznék.

Ne keressük most okát ennek, hanem meritsünk tanulságot jövőre a mondottakból; s minthogy valószinü, hogy ezután gyakrabban fogják a hasonló kiállitások hazánkban egymást követni, vigyázzunk, s legyünk ott ezután mi is, a hol a magyar életrevalóság, s becsület azt megkivánja.

Bg.

Maroskör. Szabéd, 1879, junius.

T. Szerkesztőség! Egyházkörünk korszakot alkotó eseményéről van szerencsém ez alkalommal irni. Azt a hallgatag tétlenséget, mely egyházkörünket eddig jellemezte: üde elevenség, új élet váltotta fel. Végre tehát sikerült annyi vajudás után a „maros-egyházköri papi és tanitói könyvtáregylet" megszületése. Nem mondom, hogy nincs a multban is ez egyházkörnek fontos cselekvénye, különösen a köri gyámolda felállitásában, mely jelentékeny összeggel bir; de micsoda ez, azon szellemi nyereményhez képest, melyet a könyvtáregylet alkotásában nyert? Földrajzi helyzetünknél fogva oly elszigetelt tétlenségre valánk kárhoztatva, hogy egyházi életről szó sem lehetett. És e könyvtáregylet létesitésével, mintha a földrajzi helyzet teljesen elenyészett volna, új tevékenységi tere nyilt meg egyházi életünknek.

Hogy mily jelentőséggel birnak az egyházkörök könyvtáregyletei, azt szükségfeletti hosszasan vitatni.

Az egyesek a legjobb akarat mellett is, nincsenek azon helyzetben, hogy az egyházi irodalom jelesebb termékeit megszerezhessék, és igy a legtörekvőbb szellem is csak azon ismeretekre van utalva legtöbb esetben, melyeket theologiai tanfolyama alatt elsajátitott. Aztán a theologia még nem minden: a jó papnak általános ismerettel kell birnia! A világ halad, még pedig az újabb időben gőzerővel, s a szegénység miatt gyalog járó pap és tanitó, nevetségig elmaradhat Fulton erőműve mellett.

E nyomasztó helyzeten csak a társulás segithet, melynek még az a haszna is megvan, hogy a kényelmesebbeket is tevékenységre nógatja. Az egykori ember még a keserü orvosság fölöslegét is megitta, mert pénzt adott érette. A mi megtörtént vele, megtörténhetik mással is: ha fizettem, olvasok, hogy pénzem ne veszszen hiába! . . .

Könyvtáregyletünk megalkotásában oroszlán része van mlgs. Filep Albert tanfelügyelő úrnak, ki tapintatos eljárásával a mutatkozó meg-

hasonlásokat óvatos bölcseséggel elenyésztette és 40 drb. szakmunka ajándékával könyvtáregyletünk alapját megvetette. Ily szép kezdet fényes jövőt helyez kilátásba. Fogadja őméltósága a jelen köszönetét s a jövő háláját!

Elismeréssel kell megemlékeznem még mltgs id. Fekete Károly úrról, ki legelső volt, ki könyvtáregyletünk javára meghozta áldozatát; továbbá ügyvéd tkts. Pálfi Mihály úrról, ki meleg lelkesedéssel viseltetik ifju egyletünk iránt, ki nemcsak elfogadni szives volt a pénz és könyvtárnoki hivatalt, hanem, mint alapitó, az alapitói részvényt meghaladó könyvmennyiséget méltóztatott fölajánlani.

Hiszem, hogy mihelyt a gyüjtőiv megindul, főbb uraink lelkesedve fognak vetekedni az adakozásban. Maros-Tordamegye unitáriusainak nem is lehet hideg közönyösséggel viseltetni a vallás ügyei iránt; egykor ők valának a zászlóvivők, midőn a legválságosabb időben önfeláldozással őrködtek, mint választott papság és szent nép, hogy ki ne oltassék erőszakosan azon vezérlő fáklya, melyet Dávid Ferencz gyújtott meg több mint háromszáz évvel ezelőtt. Maros-Torda megye unitáriusai nem lehetnek következetlenek önmagukhoz.

Megemlitem még azt is, hogy a jövő könnyvtáregyleti gyülésen felolvasást tartani ajánlkoztak: Szentmártoni Kálmán és Rédiger Géza.

Ez alkalommal helyén lenne az egyházköri gyülés folyamáról is értesiteni a t. szerkesztőséget, de reménylem, hogy e tekintetben egyházköri jegyzőnk meg fogja tenni a részletes ismertetést. Én csak annyit emlitek fel, hogy az egyházi közgyülés 1879 jun. 17, 18 és 19-én tartatott meg Szabéd községében. Szabéd mindent megtett kedves vendégei elfogadására; a jelenlevők meg is győződhettek e nép magyar vendégszeretetéről s vallásos buzgóságáról. Vajha az a félreismertetés, mely a derék népet sujtá a multban egyenes magyar jellemeért: megváltoznék és elismertetésben részesülne a jelenben.

Az egyházköri gyülés sok intézkedései közül kimagaslik azon egy, mely a tanügy érdekében hozatott, miszerint a jelen iskolai évre két iskola-vizsgáló biztos neveztetett ki Szentmártoni Kálmán és Rédiger Géza személyében, kiknek kötelességök az iskolai tanitás megkezdésekor az egész egyházkör felekezeti iskoláit megvizsgálni és kimeritő tudósitást irni az esperesi hivatalnak, hogy a kellő intézkedéseket azonnal megtehesse stb.

Előbb kell vala megemlitenem, de szándékosan hagytam záradékul, hogy egyházköri könyvtáregyletünk gyülése megválasztotta tiszteletbeli tagoknak: Benczédi Gergely, Derzsi József, Péterfi Dénes és Kovács János urakat.

r. l.

Dr. BRASSAI SÁMUEL.

A tudománynak lélekemelő ünnepélye volt augustus 5-én Kolozsvárt. E napon épen negyvenedik esztendeje volt, hogy Endlicher, hazai botanikusaink egyik legkitünőbbike, a tudós világban már akkor több jeles munkájával magas helyet foglaló Brassai S. tiszteletére a növénytani ismeretek terjesztése körül szerzett érdemei elismeréséül az Araliaceák egy új nemét az ő nevéről Brassaia-nak nevezte el. *). A tudomány képviselői Dr. Kánitz Ágost, a helybeli egyetemen növénytani tanár, kezdeményezésére emlitett napot a negyven év előtti kitüntetés emlékére s még inkább tán a lefolyt negyven év alatt felmutatott bámulatosan sokoldalú és páratlan eredményű munkásság megtiszteléségére ünnepélylyé emelték. Dr. Kánitz a helybeli egyetem több tanára jelenlétében az ősz tudósnak latin nyelven tartott üdvözlettel egy gyönyörü albumot nyujtott át hófehér chagrin börbe kötve, mely Európa legjelesebb növénytani tudósainak arczképeit a hátsó lapon dedicatiokkal tartalmazta. Kanitz beszéde a következő volt:

„Kiválóan szeretett és nagyrabecsült Collega! A mai nappal telik bé tizedik olympiája annak, hogy halhatatlan emlékü hazánkfia Endlicher István László az Araliaceák egy nemét a te nevedről nevezte el.

Oly ünnepet ülünk ma, mely nemcsak e városnak és hazánknak, hanem az egész földnek ünnepe! Üdvözölnek téged, úgy a haza, mint számos más országokból a füvészeti tudományok mivelői, s küldik neked általam szives emlékezés jeléül saját arczképeiket.

Számtalan évek óta foglalkoztál a tudomány és irodalom különböző ágazataiban, de sohase mellőzted a növénytant sem; már 1873-ban: „A fűvészet elveinek vázolatai“ czim alatt átültetted a magyar irodalomba a boldog emlékü Lindley János: An outline of the first principles of botany“ czimű munkáját, 1838-ban pedig az erdélyi növényekről igen kitünően értekeztél, s később a már néhai Kovács Gyulával együtt megirtad a magyar flóra kéziratban ma-

*) Novarum stirpium. Decas. X. p. 89.

*

radt s majdnem bevégzett kézikönyvét. Viszont a jelen évszáz hatvanas éveiben kertész és fűvész cim alatt (Bud. Szemle XX. 435.) értekezést irtál, s végre, mint az Erd. Muz. Egylet igazgatója s a növénytani gyüjteménytár őre nagy szorgalommal összeállitott katalogussal gazdagitottad e gyüjteményt.

Boldog férfiu Te, kinek tiszteletére a dicső Endlicher a lángeszü Schleidon által a kerek világ legrégibb világrészének nevezett új Hollandia tropikus éghajlatának egy fáját a Brassaia névvel ruházta fel s tisztelte meg.

A haza e kiváló jelese szerencsésebb látnok aligha volt, mint a midőn téged, és a te emlékedet a Novarum stirpium X-ik dekása századik száma alatt halhatatlanitotta.

Oh légy üdvözölve szeretett férfiu! Adja az ég, hogy életpályádnak már-már nyolczadik tizedét betöltve, éber lélek és ép testi erőben érhesd meg a századik, és azon túli évek sorát."

Dr. Brassai a megihletődés hangján latin nyelven igy felelt:

„Kedves kortársim és barátim!

Midőn ezelőtt negyven esztendővel egy új még pedig jeles genust, nem érdemeimért, hanem e kedves tudomány iránti szeretetemért és annak szorgalmas tanulásaért egy jeles férfiu, egy első rangu fűvész, a ki irántam jó indulattal és barátsággal viselteték, nevemre elnevezett, nem szükség mondanom, hogy azt a legnagyobb gyönyörüséggel fogadtam.

Ma pedig, midőn annak az örök emlékezetre méltó férfiunak a vélekedését annyi tudós, a fűvészetnek annyi művelője, dicsőitője és tökéletesitője a föld minken részéről mintegy megerősiti és helyesli, hogyan fejezhetném ki méltóan ebből származó gyönyörüségemet? Legyen elég szivem mélyéből eredő köszönetemet ezen kevés de őszinte szavakban nyilvánithatnom.

Az én új örömömet, habár oly hirtelen és szerencsétlenül elvesztett barátomnak emléke megzavarja, más részről nagyon növelik a körülmények. Hiszen napjainkban — nem erről a nekem innep és szerencsés napról szólok — a természettudomány megfeledkezve isteni és békés eredetéről felforgató és harczoló tisztet teljesit és azokat az aranyalmákat, melyeket tudományokra herkulesi férfiak a Hesperidák kertjéből sok munkával összeszedtek és öszszehordottak, épen rendeltetésök ellenére Eris kezébe adja.

Mennyivel dicséretesebb tisztet teljesit azon tudomány, midőn az önök szivességéből, kedves kartársaim, annyi jeles férfiunak a

szavazatát és üdvkivánatát a földnek különböző részeiből hozzám, ismeretlen emberhez juttatja, a ki csak a természet iránti vonzalomban hasonlitok hozzájok, — ez engem méltán örökre elkötelez s hátra levő kevés napjaimat, miként a nap is lementében azokat a vidékeket, melyektől elbúcsuzik, fénynyel árasztja el.

Fogadják önök köszönetemet azoknak a távollevőknek is nevében, kik rólam megemlékezvén, elfelejthetetlen szivességet tanusitottak irántam. Végül, önöknek kedves kortársaim és mindazoknak, kik ez ügyben társak és részesek, teljes szivemből minden jót és boldogságot kivánok. Barátságukba, melynek ma oly kitünő bizonyságát kaptam, magam továbbra is ajánlani feleslegesnek tartom."
A nevezetes alkalmat Brassainak más tisztelői sem mulasztották el fölhasználni forró kivánataik s határtalan tiszteletük kifejezésére, s Kanitz úr után üdvözölték: Simon Elek polgármester és kir. tanácsos s Minorich Károly főkapitány a város részéről; Finály Henrik egyetemi tanár az erd. muzeum részéről; Dr. Entz Géza a kolozsvári egyetem math. term. tud. kari collegák nevében. Továbbá Kovácsi Antal tanár vezetése alatt megjelentek 1839 évi tanitványai is többen közülök távol vidékről. Ferencz József unitárius püspök és kir. tanácsos pedig a kolozsvári unitárius főtanoda tanári kara élén tisztelgett az érdemes tudósnál.

Kovácsi Antal tanár beszéde igy hangzik:

„Negyven esztendővel ezelőtt fűzte a tudomány egyik avatottja a tisztelt tanár úr kedves nevét egy növényhez, s ez által megörökitette a tudomány azon ágában.

Mi, a tisztelt tanár úrnak a korbeli tanitványai, kik negyven évet meghaladó tanári munkásságának áldásait legelsőbb élveztük, lelki gyönyörüséggel sietünk kifejezni a feletti örömünket, hogy a tisztelt tanár úrat a mai napon, negyven munkás év után, mint a tudománynak, jelesen pedig a magyar nemzeti tudománynak, a mivelődésnek, mindenek felett pedig a magyar tanügynek irodalomban és gyakorlatban ez ideig páratlan bajnokát és vezérét tisztelhetjük.

A tisztelt tanár úr multjának emléke, jelenének bámulata sziveinkben is nevéhez fűződött növényeket ápolnak; a hálának s tiszteletnek és szeretetnek virágait.

Tartsa meg az úr Isten a tisztelt tanár úr becses életét óhajtott jó egészséggel, hogy sokszor fogadhassa mi tőlünk a hálának, tiszteletnek és szeretetnek a tisztelt tanár urat méltán megillető, mindnyájunkat megtisztelő adóját.

Kolozsvárt, aug. 5-én 1879.

A Kovácsi tanár által élő szóval tolmácsolt ezen nyilatkozatot aláirásaikkal is ellátva, a megtiszteltnek ünnepélyesen átadták. Aláirók: Dr. Berde Áron, Kőváry László, Kovácsi Antal, Bágyi Endre, Szigethi Csehi Sándor, Albert János, Györfi József, Jánosi Gerő stb.

Főtiszt. Ferencz J. pedig ékes nyelven ezeket mondotta:

„Nagyságos rector! Nagyérdemü tanár úr!

Hol a tisztelet az érdemnek koszorut fon s a tudomány ünnepel, onnan az unitárius vallásközönség sem maradhat el őszinte jó kivánatainak szerény virágaival. Nekünk igen kedves kötelesség, de egyszersmind történeti jogunk van hozzá, hogy részt vegyünk abban a tiszteletben, melyet a mai nap alkalmából a nagyérdemü tanár úr iránt tisztelői és barátai nemcsak itt a hazában, hanem Európa minden tudományosan mivelt államaiból oly számosan kifejeztek. Midőn 40 év előtt az irodalom a tanár urat már a tudomány felkentjének ismerte s nevét egy plántában megörökitette: a tanár úr a mi főtanodánk tanári karának volt egyik kimagasló dísze, nevelés- és tanrendszerünk szellemi fényoszlopa, melynek világossága ragyog azóta is iskoláinkon, tanintézeteinken. Büszkeségünk és dicsekedésünk, hogy mint felügyelő gondnokát ma is főtanodánk élén állani tudjuk, hol nemcsak egy plánta, hanem nagyszámu jótéteményei, áldozatai, ezek között nagybecsü könyvtára örökiti s nemzedékek hosszu sora hálával hordozza szivében nevét.

Ez alapon már, melyet én történeti jogalapnak nevezék, de különben is fogadja tőlem s velem itt megjelent barátimtól, mint különböző tanintézeteink képviselőitől osztatlan szeretetünk, igaz ragaszkodásunk és legmélyebb tiszteletünk kifejezését, azon forró óhajtásunk kiséretében, hogy azon 40 éves hirnév és dicsőség koszoruját, melyet tisztelői és barátai a mai napon a tudomány dicssugaraitól fénylő homlokára gyöngéd kezeikkel fontak, kivánt jóllétben és egészségben hosszasan birhassa. Tartsa meg Isten becses életét a tudomány és közmivelődés hazánk és nemzetünk, főtanodánk és egyházunk, tartsa meg mindnyájunk érdekében, hasznára és örömére még sokáig; minket pedig, engedje meg mély tisztelettel kérnem — tartson meg eddig is tanusitott nagybecsü jó indulatában, és szives hajlamaiban. Isten éltesse!"

Ezen valamint a többi rövidebb üdvözletekre sorban Brassai a legtalálóbb szavakban felelt most ifju kedélyes szellemmel, majd pedig mélyen megihletődve.

S mi nemcsak hogy örömmel jegyezzük föl folyóiratunk hasábjain a tudomány ez ünnepélyét és a megtiszteltetést, mely ezzel a tudományok derék törhetlen bajnokát oly méltóan érte; hanem részünkről is, mint e vallási folyóirat szerkesztői a szabadelvű theologia és a tiszta vallásosság nevében a tudomány férfiai üdvkivánataihoz leghőbb kivánatainkat csatolva üdvözöljük hazánk érdemekben megőszült nagy tudósát. Ő, a ki természetet vizsgálva, Istent nem megtagadni, de imádni tanulta, eclatans, nagy élő példája a tudomány és vallás egyességének. S épen azért, mi a vallás képviselői a tudomány férfiaival együttesen szivünkből óhajtjuk jubileuma alkalmából, hogy az Isten őt, mint a magyar tudományosságnak, egyházunknak és nemzetünknek fényes büszkeségét még sokáig, sokáig világoltatva éltesse!!!

P.

KÜLÖNFÉLÉK.

Zsinati fötanácsunk folyó évi augustus 24-én Székely-Kereszturon megnyitandó közgyülése — kapcsolatban a Dávid Ferencz ünnepélylyel — gyorsan közeleg. Mire jelen füzetünk megjelenik, csak nehány nap fog elválasztani attól. E nevezetes ünnepély szokatlan mértékben keltette már is fel nem csak hazai közönségünk, hanem a külföld figyelmét és érdeklődéset is. Tizenegy évvel ezelőtt az unitárius vallás Erdélyben lett törvényesitésének háromszázados évfordulója alkalmából Tordán tartott zsinati közgyülés történelmi jelentőségre emelkedett. Jelen közgyülés Dávid Ferencz unitárius első püspöknek, a 16-ik évszáz reformátorai egyik legnagyobbikának a dévai várfogságban 1579-ben történt halála háromszázados évfordulója alkalmából — szintén nagyjelentőségünek igérkezik. Benn az országban szorgalommal foly a tőkegyüjtés Ferencz József püspök ur ernyedetlen szorgalmu vezetése alatt, megörökitendő a Dávid Ferencz emlékét egy ily uton nevére teendő alapitványnyal is. A gyüjtés és adakozás, kivált a jelen évben, valóban bámulatos mérvet öltött. Az angol unitáriusok kép viselői gyanánt Gordon Sándor belfast-i pap, s a szép művészetek mestere (M. A.) és Chalmers András cambridge-i pap jelennek meg. Gordon ur a magyar nyelvet, s az unitárismus történelmi multját nagy érdeklődéssel tanulmányozta, s mint mélyre ható egyházi történész a „Brit és külföldi unitárius társulat" 1877-dik évi május 23 iki gyülésében tartott nagy hatásu beszédéből olvasóink előtt ismeretes (L. K. M. 1877: 160—167 l.). Chalmers úr, több évet töltött német egyetemeken is. Oldham-ben, mint ottani pap, 4—5 év alatt 40 ezer frtot gyüjtött, melyből gyönyörü új templom épült. Cambridge-ben, az angol orthodoxia ezen egyik főhelyén, a mult évben unitárius ekklézsia alakulván, a közbizalom őt hivta meg papnak. A ma-

gyarok iránti rokonszenvének az unitárius társulat 1878-ik évi gyülésen tartott beszédében nyilvános jelét adta a külföldi unitáriusokról és más szabad keresztényekről szólva. A német nyelvet szabatosan és folyékonyan beszéli. A mult évben a németországi „Protestanten-Verein“ hildesheimi gyülésén az emlitett társulatnak méltó képviselője volt. A zsinaton valószinüleg felolvasást tart német nyelven a „Nemzeti haladás főbb tényezőiről.“ A nagy nevü Bölöni Farkas Sándor által 1829—30-ban meglátogatott ész. ámerikai hitrokonok részéről is útra kelt már Heyvood János H. úr, unitárius pap Louisville-ben, hogy a testvéri viszonyt, melyet Dall úr, az ámerikai unitárius társulat indiai missiojának vezetője Kalkuttában, 1868 évi személyes látogatásával felelevenitett, Hale bostoni lelkész és társai a bécsi világkiállitás alkalmával a budapesti találkozással, Morison ur pedig ugyanakkor Erdélyben tett körutjával erősbitett, s melyet Richmond Anna úrasszony 5000 dollárnak az erdélyi unitáriusok részére iskolai czélokra lett felajánlásával, Fretwell ur pedig szintén Ámerikában hason czélra eszközölt gyüjtéseivel megerősitett, ezt a testvéri viszonyt még szorosabbá fűzze, mint hivatalos képviselő. Jelen zsinatot tehát a magyar, angol és ámerikai unitáriusok, s közvetve más szabad keresztények testvéries ölelkezése fogja egyebek mellett nagyjelentőségüvé tenni. Hozza Isten szerencsésen a külföldi testvéreket, hazánk és nemzetünk e nemes barátait a messze távolból! Szivünk teljességéből legyenek üdvözölve!!

Boros György, ifju akadémitánk, két évi távollét után Londonból hol a „Manchester New College“ben theologiát, s klassikus és keleti nyelveket hallgatott, julius 26-án szerencsésen körünkbe haza érkezett. B. barátunk már a hetedik azon magyar unitárius tanulók közül, kik az angol hitrokonok szives segélyével fejezték be akadémiai tanulmányaikat. B. több izben megfordulván ottani ekklézsiáinkban mint közkedvességben részesült predikátor, alkalma nyilt az angol pezsgő egyházi élet behatóbb tanulmányozására s közvetlen tapasztalatok szerzésére, melyeket, valamint tudományos ismereteit. hogy kivánt sikerrel hasznositson egyházunk szolgálatában, szivünkből óhajtjuk.

Nevezetes tanügyi mozzanatát képezte a mult heteknek az orsz. és a tiszántúli középtanodai tanár-egyletek nagygyülése, az előbbi Debreczenben, az utóbbi Holdmezővásárhelyen. Mind a kettő nagy érdeklődő közönségnek örvendett, de különösen az országos, melynek tagjai immár nagyon felszaporodott. E gyülés tárgyai közül kiemeljük Kármán Mór előadást az egységes középiskola felett, melyben a gymnasialis tanitásnak túlnyomóan humanisticus voltát hangsulyozta. Érdekes eszmecserét költött fel Kármán értekezése, melynek végén Erődi inditványára kimondatott, hogy a kérdés még egyátalán nem érett anynyira, hogy az egységes középtanoda elve Kármán felfogása szerint mondassék ki. Géresi Kálmán a magyar prot. iskolák multjáról értekezett behatóan s szellemesen, mig Névy László a távollevő Say Mórnak a szolgálati szabályzatról kidolgozott tervezetét olvasta föl és vitatta meg. A gyülés végén több inditvány tétetett, melyek közt figye-

lemre méltó volt a Kuncz Adolfé, ki sürgette, hogy az ország minden középtanodája képviseltesse magát az egyesület közgyűléseiben. Tisztviselők választására kerülvén a sor, elnökké ismételten és már hatodszor Berecz Antal, alelnökké pedig szintén hatodszor Hofer Károly lett kikiáltva. Tiszteletbeli tagokká lettek: Révész Bálint, Ipolyi Arnold és Tanárky Gedeon. A holdmezővásárhelyi gyülés fénypontját köztiszteletben álló munkatársunk Imre Sándor kitünő fölolvasása képezte, melyben azon módokat fejtegeté, melyek által a nyelvérzék élesztése s a nyelvtisztaság megőrzése legsikeresebben volna eszközölhető az iskolákban. Utal más népek példájára, kik a nemzeti nyelv épségben tartását legelső feladataik közé sorozzák. Ajánlja tájszólások gyüjtését s a szóelemzés által a nyelv-érdek és érzék rendszeres fölébresztését. Értekezése ki fog nyomatni. Beszéltek még: Gergely Károly a vallás-tanitás módszeréről, Géresi Kálmán a jelen év tanügyi mozgalmairól s Futó Mihály a vásárhelyi tanoda multjáról. Határozatkép kimondatott egy vidéki prot. tanárgyámolitó egylet alakitása. Végül a választmány alakult meg, s tiszteletbeli tagok választattak, köztük Imre Sándor és Ladányi Gedeon Kolozsvárról.

A magyarnyelvi póttanfolyamra Kolozsvártt a német és szász tanitók igen szép számmal jelentek meg. Megyénként felmutatva: 1.) Alsó-Fejérből német: 1, román 32. Összesen 33. 2.) Beszterczе-Naszód, n. 29, r. 30. össz. 59. Brassó: n. — r. 5. Csik: n. — r. 4. Fogaras: n. — r. 1. Hunyad: n. — r. 9. Kis és Nagyküküllő: n. 11, r. 7. ö. 18. Kolozs: n. 7, r. 53. ö. 60. Maros-Torda: n. — r. 2. Szathmár: n. — r. 5. Szeben: n. 6, r. 32. ö. 38. Szilágy: n. — r. 33. Szolnok-Doboka: n. 1. r. 55. ö. 56. Torda-Aranyos: n. — r. 22. Összevéve: 55 német és 290 román tanitó. Mindössze: 345. Osztályok szerint: német I. oszt. kezdők: 34; II. haladottabbak: 21. Román: I. kezdők: a. csoport 75. b. 71; II. haladók. a. csoport 76; b. 68. Paál Ferencz képezdei igazgató úr és tanártársai, a mint alkalmunk volt meggyőződni, buzgó tevékenységet fejtettek ki a czél elérése érdekében, és ugy hiszszük, az eredmény a várakozásnak minden oldalról meg fog felelni. Az első póttanfolyam azonban aránylag igen nagy költségen megtett kisérletnek mondható, melyből a közokt. minister úr egy jövő tanfolyam berendezésére a jelenleg működött tanárok véleménye nyomán biztosabb tájékozást merithet.

A Sepsi-Miklósvárköri unitárius egyházi gyülés, mint rendes tudósitónk irja, ez évben jun. 18-án tartatott meg Árkoson, szép számu közönség jelenlétében. Az ünnepélyes isteni tisztelet után, Kiss Mihály, a kör érdemes esperesse szép beszéddel üdvözölte a gyülekezetet. Felfejtette a testvéries évi összejövetel czélját, mely nem egyéb, mint a köri ekklézsiák közigazgatási, nevelésügyi, pénzügyi, s más külső és belső, anyagi és szellemi ügyeivel való foglalkozás, és a melyeknek mind az isteni tiszteletre s a vallásélet fentartására kell irányulniok. Előadta, továbbá, az unitarismus missioját s a tagokat felhivta e hivatás buzgó betöltésére.

Az állami főfelügyeletnek a prot. iskolák feletti gyakorlá-

sára nézve alkotandó törvényre vonatkozó, már ismeretes pontozatokat az Unitáriusok E. K. Tanácsa tárgyalván, inditványba hozta, hogy azokra a zsinati főtanács egy a közokt. kormányhoz intézett feliratban fejezze ki nézetét, melyet annak idején folyóiratunkban közölni fogunk.

Gyászhirek. **Magyari Mihályt**, kolozsvári anyaekklézsiánk buzgó másod gondnokát, (épen 15 évig viselte e hivatalt), Kolozsvár város tanácsosát és az unitárius egyházi főtanács tagját f. é. julius 16-án kisértük a temetőbe. Tevékeny egyházi s városi hivatalnok, szerző apa s családfő, egyenes jellem és szeretetre méltó jó szivü ember volt. Magán és közélet terén szép készültséggel még több tapasztalattal és ezeknél is több ügyszeretettel sok szépet és jót mivelt. Atyja, szintén Magyari Mihály, Marosszékről Szentháromságról Kolozsvárra telepedve, jó hirnevü sebész volt. Veszedelmes vese- és májbaj kinozta főleg a jelen évben. Annak esett áldozatul a különben még munkabiró, erős, közép-magas testalkatu férfi élete 64-ik évében Kolozsvári ekklézsiánkban s a város közönségében szép emléket hagyott maga után. Neje: Andrásofszky Mária, — gyermekei: Géza, városi levéltárnok és neje Knöpfler Klementin, — Ilonka, s férje Hori Béla kolozsmegyei árvaszéki ülnök, — Mihály, tanárjelölt, — számos unokái s anyósa Andrásofszki Efraimné szül. Mildt Mária bánatában mi is őszintén részt veszünk. Nyugodjék békével!

Pap Mózes tanártársunkat közelebbről ujra megrázó csapás érte. Drága kedves neje az 1873-iki kholerának, iker két kis leánya bizonyos időközben, rá következve, a diphteritisnek esett áldozatul nehány év előtt. Folyó évi jul. 9-ről kapjuk a leverő tudósitást Tordáról, hogy egyetlen fia P a p S a m u egy szerencsétlen esés következtében, élete 12. évében, mint II. gymn. osztálybeli tanuló, nehány napi kín után elhunyt, atyjának, özv. Székely Eleknének és Pap Sámuelnek, mint nagy szülőinek, s egyedül maradt testvérének: E s z t e r n e k kimondhatatlan bánatára. Mintha egy setét végzet sujtaná szüntelen tanártársunkat, ismét vérzeniök kell a beheggedni nem tudó sebeknek, ismét bántja a bánatban borongó sziv csendesülő fájdalmait az élet legnagyobb vesztése! . . . A remény biztatá, hogy maradtak még vigasztalói, de az egyik azok közül is elvétetett, s alig van már egy pont, hol a fáradt lélek megpihenjen. Szivünk szerint osztozunk mély bánatában, melyről igazán el lehet mondani a kesergő prófétával: jöjjetek és lássátok, van-e oly bánat, mint az én bánatom?!!

ARANY-KÖNYV.

A Dávid Ferencz-alapitványra tett kegyes adományok.

Huszonhetedik közlemény.

	fr.	kr.
3787. Ferenczi Mózes (19-szer) (ezzel már 100 frtra megy adománya).	12	—
Albert János és Szigethi Sándor gyüjtő ivén Tordáról:		
A tordai ekklézsia	10	—

	frt.	kr.
Özv. Veress Lajosné	5	—
3790. Veres Dénes	5	—
Veres Lajos	2	—
Velits Ödön	2	—
Lukács Sándor	1	—
Fodler Mózes	1	—
Pápai József	1	—
Rédiger Béla (78-ra)	2	—
Rédiger Soma	2	—
Albert János	2	—
Perselypénz	2	66
3800. Szigethi Sándor	5	—
Ajtoni József	2	—
Ajtoni Gábor	1	—
Székel Jánosné Töröš Klára	1	—
Balázs Ferenczné Hévizi Luiza	1	10
Klug Antal	1	—
Harkányi Jánosné	—	50
Bardocz Ferencz	1	—
Czakó László	5	—
Balogh Mária	2	—
3810. Székely György	2	—
Miklós Samuné	2	—
Özv. Székely Lászlóné	1	—
Özv. Fodor Mártonné	1	—
Kovács Istvánné	2	—
Kondort Mózes	1	—
Székely János	2	—
Sipos András	1	—
Mártonfi János	2	—
Sipos Samu	1	—
3820. Sipos András	—	50
Özv. Székely Jánosné	1	—
Perselypénz	6	67
Székely Dénes	2	—
Borbély N. György	1	—
Szabó Dénes	1	—
Gál Zsigmond	2	—
Ambrus Miklósné	1	—
Csipkés Albert	2	—
Konya Dani	1	—
együtt .	88	43
3830. Kozma Endre M. Vásárhelyről	6	—

	frt.	kr.
Szováthi ekklából perselypénz	—	53
Vitális Elek, papnövendék	1	—
Mikó Miklós, Dézsről	20	—
Csiki Miklós, Bethlen	2	—
Boros György Londonból	5	—
Simonich Zsigm. Temesvár.	5	—
Kis László, Turból	5	—

H. Karácsonfalvi ekklézsiából Nagy Sándor lelkész gyüjtőivén:

	frt.	kr.
H. Karácsonfalvi ekklézsia	10	—
Nagy Sándor	1	—
3840. Salati János	5	—
Saláti István	—	50
Saláti András	—	50
Saláti Julis	—	20
Saláti Zsuzsa	—	20
Saláti Mari	—	20
Saláti Károlina	—	20
Csegezi József	1	—
Tóth János	—	20
Gábor Mihály	—	40
3850. Id. Béla Pál	—	5
Béla Mihály	—	20
Id. Béla András	—	6
Kovács András (huszár)	—	50
Szilágyi István	—	30
Derzsi Pál	—	50
Kálmán Ferencz	—	50
Szilágyi Samu	—	10
Tóth András	—	50
V. Kovács János	—	10
3860. Bálint Áron	—	50
V. Béla József	—	10
Bálint Mózes	—	50
Bálint József	—	10
Ifj. Barabás József	—	10
Barabás Károly	—	10
Barabás Pál	—	10
Özv. Kilyén Zsigmondné	—	50
Id. Barabás Áron	1	—
Kovács Bálint	—	20
3870. Jáné András	1	—
V. Kovács Ferencz	—	20

	frt.	kr.
Ifj. Felszegi István	—	9
Béla Mózes	—	20
Béla Mózesné	—	10
Czondi György	—	20
Mátéfi Ferencz	—	5
Benke József	—	10
Mátéfi Lajos	—	10
Özv. Fachini Antalné	—	50
3880. Özv. Pünkösti Pálné	—	50
Kovács Mihály	—	50
Végh Mihály	—	20
Fűzi András	—	20
Hegyi Kovács András	—	10
Szabó Andrásné	—	10
Béla Balázs	1	—
Béla Balázsné	—	30
Wagner Jánosné	—	40
Végh Mihályné	—	20
3890. Nagy Gyula	—	40
Id. Barabás József	1	—
Barabás Dénes	—	50
Barabás Albert	—	50
együtt .	33	85
H. szt. páli ekklából Egyed Ferencz l. gyüjtőivén :		
H. szt. páli ekkla	20	—
Dimény Zsigmond	10	—
Dimény Domokos és nője Máté Rebeka	10	—
Kis Sámuel	—	4
Szabó Mózes, tanitó	—	30
Imre Sándor	—	15
3900. Id. Béla Ferencz	—	6
Id. Kovács Péter	—	10
Béla Sándor	—	10
Id. Derzsi Mózes	—	5
Török József	1	—
Gábor András	—	5
Jakab Márton	—	4
Id. Geréd Ferencz	—	5
Ifj. Geréd Ferencz	—	10
Zoltán András	—	50
3910. Szabó Dávid	—	20
Dénes János	—	20
Sándor József	—	20

	frt.	kr.
Sándor Ferencz	—	25
Bencze Balázs	1	—
Gábor Márton	—	25
Sándor János	—	25
Tóth Ferencz és nője Benkő Zs.	3	—
Egyed Ferenczné Gábor Lidia	1	—
Előbbinek fia Miklós, Balázs	2	—
3920. Küldő kipótlás	—	11
együtt .	51	—
Abrudbányai ekkla perselypénz	5	—
Takarékpénztárba elhelyezett összeg után félévi kamatba jött	211	22
Ugyancsak ily kamatba	4	02
650 frt. erd. urb. papiros és 100 frt. szöllődézma kötvény juliusi szelvényért	18	18
Mikó Imre (4-szer)	5	—
Özv. Tolnay Jánosné Ny. Gálfalváról	10	—
Gál Miklós Sz. Keresztur.	2	—
Sz. Kereszturról perselyp.	1	20
Sándor Ferencz lelk. gyüjtőivén Oklándról :		
Sándor Ferencz	10	—
3930. Az ekklézsia pénztárából	12	—
Al. Kovács Mózesné	—	30
Fel. Kovács Dánielné	—	30
Fel. Szolga Jánosné	—	10
Egyed Józsefné	—	10
Kovács Ferenczné	—	10
Özv. Benedek Jánosné	—	10
Gerg. Kovács Mózesné	—	20
Máté Zsigmondné	—	20
Demeter Mihályné	—	30
3940. Máté Józsefné	—	10
Máté Mihályné	—	10
Fekete Mihályné	—	20
Al. Benedek Jánosné	—	10
Bál. Kovács Mózesné	—	10
Bodor Mihályné	—	8

	frt.	kr.
Kovács Jánosné	—	20
Benkő Péterné	—	15
Al. Szolga Istvánné	—	10
Szolga Ábelné	—	10
3950. Kovács Miklósné	—	10
Derzsi Kovács Rebeka	—	10
együtt .	25	13
Bedőházy József Steiérlak.	10	—
Derzsi Károly, tanár Tordáról	16	—
Egy kedélyes utazás alkalmával várágosvölgyi tréfa:		
Gálfi Sándor	11	—
Csongvai Lajos	5	—
Deák Lajos	2	—
együtt .	18	—
Gyöngyösi István esp. ur gyüjtőivén Vargyasról:		
Pünkösti perselpénz	5	—
Vargyas község	1	—
Boncza György, isk. m.	5	—
3960. Tarcsafalvi Albert tan.	—	50
Id. Pál Miklós	—	30
Tóth Péter	—	10
Imecs Mózes	—	20
Imecs Albert	—	10
Imecs Lajos	—	5
Imecs Zsuzsa	—	5
Imecs Kata	—	10
Sós T. Péter	—	10
Ifj. Máté Elek	—	10
3970. Nemes Dávid	—	20
Ilkei Péter	—	10
Szolga Ferencz	—	10
Szolga Juli	—	10
Szolga Imre	—	10
Marok Máté	—	10
Székely Ferencz	—	10
Szabó József	—	3
Máté Dávid	—	10
Sz. Dimény Mózes	—	5
3980. Ifj. Máté József	—	10
Id. Máté Elek	—	10
Id. Máté József	—	10
Alsz. Ilkei András	—	10

	frt.	kr
Fülöp Lajos	—	10
Gyöngyösi István gyüjtő	1	92
Alpapi törvényszék	2	—
Bedő Sándor Városfalva	10	—
együtt .	28	—
Lőrinczi Mihályné, György Judith, és Rácz Györgyné gyüjtőivén H. Keményfalváról:		
Vas István, lelkész	5	—
Bedő Mózes segéd sz.	1	—
3990. Koncz András	—	10
Koncz Andrásné	—	10
Koncz Józsefné	—	10
Lőrinczi Mihály ifj.	—	10
Lőrinczi Mihályné ifj.	—	10
Bencze Mózesné id.	—	5
Bencze Mózesné ifj.	—	5
Lőrinczi Mihály id.	—	50
Lőrinczi Mihályné id.	—	50
Vas Mihályné	—	10
4000. Szabó Jánosné	—	10
Bogdán Jánosné	—	10
Vas Lőrinczné	—	10
Szabó Istvánné	—	10
Deák Mózesné n.	—	10
Deák Mózesné k.	—	10
Lakatos Ferenczné	—	10
Gergely Lajos	—	20
Deák János	—	20
Rácz György	—	20
4010. Rácz Györgyné	—	10
Lőrincz Istvánné	—	10
Lakatos Andrásné	—	10
Bencze Józsefné	—	20
Nagy István	—	10
Nagy Istvánné	—	10
Mihály Istvánné	—	4
Nagy János	—	10
Nagy Jánosné	—	10
Nagy Ferenczné	—	20
4020. Bodroki ur	—	20
Koncz Ferenczné	—	10
Nagy Pál	—	15
Vas Istvánné	—	10

	frt.	kr.
Bencze Mártonné id.	—	10
Nagy Sándorné	—	10
Szabédi Györgyné	—	10
Tódor Mihályné	—	10
László Albert tan.	—	10
László Albertné	—	20
4030. Nagy Mihályné	—	10
László Józsefné	—	10
Nagy Pálné	—	10
Koncz Mózesné	—	10
Fodor Ferenczné	—	10
Bencze Mihályné	—	10
Gergely Mihályné	—	10
Bencze Andrásné id.	—	20
Bencze Andrásné if.	—	10
Vas Gergelyné	—	10
együtt .	12	39
4040. Bedő Albert, kir. főerdőtanácsos Budapestről (3-szor) erd. urb. papirb.	50	—
Ugyancsak általa második gyüjtés:		
Lachnit Henrik, cs. kir. ezredes és neje	50	—
Dr. Székely Ferencz, kir. főügyész	10	—
Haas Adolf, kereskedő	20	—
Ghyczy Emil, oszt. tanácsos	2	—
Garluthy Kálmán, m kir. erdőmester	2	—
Dr. Donhoffer Ede, min. titk.	2	—
Márkus Sándor, oszt. tan.	2	—
Balázs Vincze, kir. főerd. (2-szor)	2	—
Tost Gyula, oszt. tan.	5	—
4050. Kugler Lajos, kir. főerd. (2-szor)	2	—
Bedő Albert, Béla fia helyett	3	—
együtt .	100	—
Hajos János Budapestről (3-szor)	5	—
Kolozsvári ekkla 1879-re (6-szor)	20	—
Jánosi Gergely „	2	—
Csegezi László, Bágyon	5	—

	frt.	kr.
Várf. Nagy Mózes, N. Enyed	5	—
Kőváry Mihály (3-szor)	10	—
Barabás Sándor gyüjtőivén Verespatakról:		
Barabás Sándor	2	—
Móricz István	1	—
4060. Moldován Lajos	2	—
Csiki Antal	—	60
Zsurka József	1	—
Ebergényi Mózes	1	—
Husvéti és pünkösti perselypénz	2	69
együtt .	10	29
Török Sámuel gyüjtő-ivén Szt. Mihályról:		
Jakab Gergely	2	—
Özv. Fekete Istvánné	1	—
Török Sámuel	2	—
Török Sándor tan.	1	—
Perselypénz	1	—
együtt .	7	—
Boros Elek és Gál Zsigm. gyüjtőivén Szt Gericzéről:		
4070. Boros Elek	1	—
Cseh Tamás	—	10
Iszlai János	—	10
Jakab József	—	25
Gál Mózes ifj.	—	10
Gál Gergely	—	20
Cseh András	—	10
Csiki Márton	—	10
Nagy Ferencz	—	10
Gál Ámália	—	20
4080. Cseh József	1	—
Szabó Gábor	—	10
Gál Gyula	—	10
Kúti Ábel	—	20
Szabó Zsigmondné	—	6
Farkas György esp.	1	—
Szabó Mihály ifj.	1	—
Csipkés Péterné Farkas A.	1	—
Csipkés Kata	1	—
Gabonanemüekben többen	9	12
4090. Gondnok által kipótolva	—	17
együtt .	17	—

	frt.	kr.
Szentgericzei ekklézsia	50	—
A Ker. Magvető előbbi füzetében tett bizottsági felhívásra Filep Istv. pénztárnok utján adakoztak:		
Fekete Ferencz Tordáról	5	—
Albert Dénes Czéczkéről	10	—
Pataki Elek, Csapó	10	—
Egyed János, Tereme	10	—
Buzogány János	5	—
Pálfi Károly, Torda	5	—
Csegezi Mihály „	5	—
Rédiger Béla „	5	—
4100. Mikó Dezsö, Abrudb.	20	—
Gyulai Árpád, Kolozsvár	10	—
Székely Miklós, Erzsébetv.	5	—
Dr. Csiki Sámuel, Kolozsv.	10	—
Esp. Koronka Antal, Torockó	10	—
Id. Zsakó István	10	—
Zsakó János, postamester	5	—
Zsakó István legifj.	1	—
Ekart István	5	—
Ütő Daniel, Kálnok	5	—
4110 Dr. Barta Gyula, Baróth	5	—
Mikó Béla, N. Bánya	20	—
Schvarcz K. András, Pozsony	3	—
Szőcs Márton, Cs. Szereda	15	—
Szigeti Miklós, ezredes	10	—
Ifj. Szigeti Miklós	5	—
Szentiványi Gyula, Brassó	20	—
Esp. Kis Mihály	10	—
Veres György, Árkos	10	—
Kis Sándor, Laborfalva	5	—
4120 Dr. Bartók Istv., Kolozsv.	5	—
Árkosi Dénes, Rava	5	—
Mózes András, Abrudbánya	8	—
Árkosi Károly „	5	—
Pálfi Samu „	5	—
Rákosi István „	5	—
Dr. Nagy Károly „	5	—
Szabó György „	1	—
Nagy István, Bölön	10	—
Barabás Sándor, Bölön	20	—
4130. Lőfi Áron „	5	—
Úzoni Izsák, Fogaras	5	—
Sárdi Istvány, Kolozsvár	5	—

	frt.	kr.
Simó Ferencz, N. Falu	5	—
Esp. Rédiger A. által:		
Csiki Elek, Sz. Benedek	10	—
Csiki Farkas „	5	—
Egyed József, Csapó	5	—
Járai Róbert, Dézsfalva	10	—
Sándor Gergely „	1	—
Fia Ákos „	1	—
4140. Czakó József. Kolozsvár	5	—
(M. Vásárhelyről Fekete Gábor által:		
Kelemen Albert	5	—
Derzsi János	10	—
Fekete Gábor	5	—
Barabás Ferencz	1	—
Csongvai Lajos	5	—
Id. Fekete Károly	5	—
Nagy Zsigmond, ügyvéd	1	—
Kelemen István	5	—
M. Vásárhelyi ekkla	5	—
4150. Özv. Gálfalvi Imréné	10	—
Nagy Zsigmond, Náznánfal.	2	—
M. szt. királyi ekka	5	—
Gruz István	5	—
Szolga Miklós	2	—
Ifj. Fekete Károly	5	—
Ferencz Károly	5	—
Boér Gergely, Kolozsvár	5	—
Gelei Kálmán M. Ujvá	6	—
Gelei Kálmánné Elekes K.	5	—
4160. Gelei Gyula M, Ujvár	5	—
Gelei Kálmán, 20 szegény sorsu hitrokonunk helyett	4	—
Id. László Ferencz	10	—
Esp. Koronka Antalné urassz. ivén: *)		
Koronka Antalné	5	—
Szabó Jánosné	1	—
Pálfi Jánosné	1	—
Csongvai Lőrinczné	1	—
Simon Judit haj.	—	50
Simon Kati	—	50
Csegezi Sándor	—	50

*) E gyűjtés özv. Kriza Jánosné és Kovácsi Antalné urasszonyok szives felhivására történt.

	frt.	kr.
4170. Özv. Botár Jánosné Vajda I.	2	—
Ifj. Simon Miklós tan.	—	40
Borbély Péter	—	40
Ifj. Zenkó János,, kővári	—	40
Balog György	—	40
Király Ferenczné	—	30
Gálfi Anna, asztalosné	—	50
Zsakó Istvánné Lengyel S.	1	—
Rácz Jánosné Szabó B.	1	—
Özv. Botár Györgyné Botár S.	1	—
4180. Váradi Károly, Kolozsv.	10	—
Filep István	7	10
együtt .	510	—

Az itt közlött adakozók közül többen már többször adakoztak még

Ugyancsak Filep István ur utján Pálfi Ferencz gyüjtőivén Sz. Udvarhelyről:

	frt.	kr.
Koronkai József	5	—
Ilyés István	1	—
Ferenczi Károly	1	—
Sebesi Ákos, ügyvéd	1	—
Sebesi Béla mérnök	1	—
Koncz Lajos	10	—
Sándor Mózes, tanf.	5	—
Elekes József	5	—
4190. Jakab Gyula	5	—
Pálfi Károly	5	—
Szász Gyögy	2	—
Pálfi Ferencz	6	—
Pálfi Ferenczné	3	—
együtt .	50	—

Kovácsi Antalné, Kovács Jánosné és Benczédi Gergelyné urasszoyok gyüjtőivén:

	frt.	kr.
Nagy Elekné	10	—
Szilvási Miklósné	10	—
Br. Kemény Gézáné	10	—
Horváth Borbára	10	—
Benkő Mihályné	5	—
4200. Dr. Gyergyai Árpádné	5	—
Özv. Farnos Elekné	5	—
Özv. Gyergyai Ferenczné	10	—
Özv. Árkosi Lajosné 1 ar.	5	45
Mikó Imréné	5	—
Özv. Székely Sándorné	5	—
Özv. Pákei Lajosné	10	—
Özv. Sándor Istvánné	4	—
P. Horváth Gáborné	10	—
Ürmösi Lajos	5	—
4210. Filep Istvánné	3	—
Özv. Marosi Gergelyné	5	—
Ferencz Józsefné	10	—
Özv. Kriza Jánosné	6	—
Dr. Gálfi Endréné	5	—
Özv. Nemegyei Jánosné	5	—
Haller Rezsőné	10	—
Szigeti Miklósné	5	—
Ulár Pálné	5	—
Nagy Lajosné	5	—
4220. Özv. Groisz Gusztávné	6	—
Jánosi Gergelné	1	—
Ifj. Lászlóczki Samuné	1	—
Farkas Józsefné	2	—
Szentpéteri Gáborné	2	—
Bodolai Józsefné	2	—
Özv. Nik Antalné	2	—
Pataki Istvánné 2 tallér	2	—
Özv. Marsalkó Józsefné	1	50
Jelen Jézsefné	1	50
4230. Ferenczi Mózesné	5	—
Molnár Sándorné	10	—
Kovács Jánosné Kriza L.	5	—
Benczédi Gergelyné	5	—
Péchi Elekné	5	—
Kovácsi Antalné	5	—
Özv. Kovács Jánosné Gyergyai K.	5	—
együtt .	229	45

(Többen már többször adakoztak megelőzőleg is).

Gyöngyösi Istvánné Csehi Ágnes gyüjtőivén Vargyasról *)

*) A gyüjtés özv. Kriza Jánosné és Kovácsi Antalné urasz. szives felhivására történt.

	frt.	kr.
Gyöngyösi Istvánné	3	—
Gyöngyösi Béláné	2	—
Sándor Ferenczné	1	—
4240. Albert Józsefné	—	50
Sándor Mártonné	—	50
Derzsi Zsigmondné	1	—
Özv. Kovács Jánosné	—	50
Nagy Sándorné	—	50
Szolga Ferenzné	—	50
Szolga Gáborné	—	50
Boncza Györgyné	1	—
Néhai Sós Sámuel neje Máté Rebeka	—	50
Leányai Sós Róza és Rebeka	—	50
4250. Máté Jánosné	1	—
Ilkei Jánosné	—	50
Tóth Ferenczné	—	30
Német Dávidné	—	20
Tóth Péterné	—	20
Ilkei Elekné	—	20
Pál Jánosné	—	30
Benedek Simén Berta	1	—
Simonfiné	—	50
Kovács Jánosné	—	50
együtt .	16	70

Májai Istvánné Binecz Etelka gyüjtőivén Tordáról *)

	frt.	kr.
4260. Albert Jánosné	1	—
Csegezi Mihályné	1	—
Özv. Fekete Lajosné	1	—
Balla Domokosné	1	—
Csongvai Béláné	1	—
Székely Józsefné	—	50
Székely Jánosné	1	—
Özv. Székely Sámuelné	1	—
Derzsi Károlyné	1	—
Horváth Józsefné	—	50
4270. Özv. Székely Jánosné	1	—
Özv. Székely Lászlóné	1	—
Özv. Veres Lajosné	1	—
Pálfi Károlyné	1	—
Fekete Ferenczné	1	—

*) A gyüjtés özv. Kriza Jánosné és Kovácsi Antalné urasssz. szives felhivására történt.

	frt.	kr.
Lukács Julia	1	—
Iszlai Mártonné	1	—
Májai Istvánné (2-szor)	5	—
Májai István (2 or)	5	—
együtt .	26	—
Beniczky Gábor, Czinkota.	50	—
4280. Gróf Batthány Ilona Budapest	50	—

Dali Ádám sz. mihályfalvi lelkész által:

	frt.	kr.
Lőrinczi Lajos m. örke	5	—
Dobos József sz. mihályi	5	—
együtt .	10	—

Kovács M. esp. gyüjtőivén: Kis-Solymos

	frt.	kr.
Kovács Mihály	5	—
Kovács Imre	—	10
A kis solymosi ekkla. perselypénz	3	—
Sófalvi József	—	25
Buzogány Daniel	—	30
Neje Simó Juliánna	—	20
Fia Buzogány János	—	10
4290. Simén András	—	20
Fia Simén János	—	5
Nagy Sándov	—	30
Máté Pál ifj.	—	20
Tamási József	—	20
neje Barabás Juliánna	—	10
Deák János	—	20
Koncz Pál	—	10
Nagy Mózes	—	20
Mátéfi Sándor	—	10
4300. Gálfi Mózes	—	10
Barabás Mózes	—	10
Tamási András	—	10
Izsák István	—	10
fia János	—	5
Suhszai István	—	10
Koncz Pál	—	10

Pipéről:

	frt.	kr.
Kis Mózes lelk.	1	—
Az ekkla. pénztára	1	—
Egyes hivek adománya	1	80
együtt .	15	5

	frt.	kr.
Gál Lajos l. gyüjtőivén Kövendről :		
4310. Gál Lajos lelk. (4-er)	5	—
Gál György	—	50
Léten Imre	—	40
Nagy Péter és neje	—	50
ifj. Bölöni Márton	—	50
Kriza Sándor tan. (2-szor)	1	—
együtt .	7	90
Gothárd Zsigmond (3-szor)	20	—
Szuhai János lelk. gyüjtőivén Sinfalváról :		
Szuhay János	1	—
Kovács István	1	—
Id. Zsigmond János	—	40
4320. Kereki Mózes	—	20
Balla Mihály	—	20
Gálfi Zsigmond	1	—
Balázs József	—	20
Péczi Mihály	—	20
ifj. Kardos János	—	20
Kolozsi Mihály	—	20
Bencze János	—	10
Hajdu István	—	20
Szolga János	—	30
4330. Barla Ferencz	—	20
Barla Lőrincz	—	10
Hajdu Mózes	—	10
Balla Tamás	—	10
Daczó Ferencz	—	10
Fodor Samu	—	20
együtt .	6	—
Zsakó István Gy. Fejérv.	10	—
Gruber József Verespatak	5	—
Kolozsvári ekkla perselyp. 1879 év első felére	12	26
Ürmösi Kálmán lelk. küldeménye Siménfalváról :		
Siménfalvi ekkla pénztára	5	—
4340. Ugyanodavaló olvasó és önképző kör	5	—
Három alkalmi perselyp.	1	02
Konfirmált növendékek	—	72
Ürmösi Kálmán	1	—
Péterfi Mihály kedei lelk,	1	—

	frt.	kr.
Ehez a fennebbi összeg átadója Györfi Ferencz személyesen	1	—
együtt .	14	74
Dr. Brandt József egyet. tan. 2 drb. 20 frankos arany ért.	18	28
Dr. Hincz György minden évben adni igérte	2	—
Albert János lelkész ivén Tordáról :		
Tóth Zsigmond	2	—
Gr. Mikó Anna b. Veselélényi Józsefné részéről	10	—
4350. Dr. Domokos Antal t. sz. elnök	5	—
Szigeti Kálmán	—	50
Szigeti Péter	2	—
Kósa Györgyné	2	—
együtt .	21	50
Ambrus Gergely távirda t.	5	—
Borbély Sámuel Zilah	5	—
Bedő Lajos recsenyédi l.	1	—
A recsenyédi ekkla	5	—
Daczó Mózes Héderfáján	5	—
Csegezi ekkla	3	—
4360. Török Péter	5	—
Kovács János ig.tanár gyüjtőivén részint a főt. volt volt növendékei, részint tanittató szülők :		
Vajda Dénes	10	—
Hunwald Lipót	1	—
Kele Izrael	1	—
Az érettségi vizsgát tett ifjak búcsuestélyén	11	—
Ötödik patika	2	—
Dr. Berks Lajos	1	—
Böckel Károly	—	50
Hutflesz Károly	5	—
Ajtai K. Albert	1	—
4370. Adler	1	—
Pollák N.	—	50
Schönbrun Adolf	1	—
Hirsch Ignácz	1	—

	frt.	kr.
Schwarz Ignácz	1	—
Kirschner Jakab	2	—
Grün Áron Mihály	5	—
Fein E.	1	—
Kaufman Jakab	1	—
Schwarz M.	—	50
együtt .	46	50
4380. Paget János Gyéres	100	—
Id. Daniel Gábor Vargyas 2-szor	20	—
Ifj. Daniel Gábor	10	—
Lőfi Áronné gyüjtőivén : (Özv. Kriza Jánosné és Kovácsi Antalné urassz. fölhivására)		
Lőrfi Áronné	1	—
Lőfi Ilona	1	—
Kisgyörgy Tamás	—	50
Máthé Róza	—	30
Lőfi Boldizsárné	—	30
Szabó Lőrinczné	—	10
Tana Jánosné	—	30
4390. Lakatos Jánosné	—	10
Kisgyörgy Lajosné	—	30
Tana Jula	—	20

	frt.	kr.
Lőfi Elekné	—	50
Özv. Pál Istvánné	—	30
Sikó Jula	—	50
Özv. Pál Ferenczné	1	—
Tamási Istvánné	—	10
Özv. Sikó Andrásné	—	50
Uzoni Izsákné	—	30
4400. Özv. A. Zsuzsánna	—	40
Albert Áronné	—	40
Kozma Dénesné	—	20
Tana Samuné	—	50
Barabás Sándorné	1	—
Tana Dénes	—	20
együtt .	10	—
Lőrinczi Dezső Gy.Alfalu	3	—
A 27-ik közl. összesen	2170	62
Hozzáadva az előbbi 26 közlemény összegét	8412	45
Az alapitvány	**10,583**	**07**

az az: **tizezer ötszáz nyolczvanhárom frt. hét kr.**

A Dávid Ferencz háromszázados emlékének szánt első koszoru: az ő nevét viselő alapitvány, ime készen van. Nem tagadom, hogy az eredményre szinte büszke vagyok, pedig az enyim csak a gondolat volt, a kivitel érdeme azon 4000-et meghaladó szives adakozóé, kik becses adományaikkal az alapitványt létrehozták: a koszorut megfonni segéltek. A siker legfőbb érdeme pedig bizonyára a Dávid Ferenczé, ki nevének varázsával s szellemének hatalmával hóditott meg mindnyájunkat. Ime, igy munkál és hat, igy alkot és teremt a nagy emberek szelleme késő századok multán is!

Ez aranykönyv már a történelemé s én nem kétlem, hogy az egy fényes lapot fog képezni egyháztörténetünk könyvében, mint buzditó példa arra, hogy a hitbuzgóság és áldozatkészség kicsiny eszközökkel is nagy dolgokra képes, csak akarni kell.

Mi akartuk és meglett!

Fogadják a szives adakozók és gyüjtők egyenként és általában ez uttal tőlem még egyszer a legmelegebb köszönetet. Leljen örömet szivök abban a meggyőződésben, hogy buzgóságukkal és áldozatkészségökkel az unitárius egyház életképességéről elvitathatlan bizonyságot tettek.

Az Aranykönyv továbbra is nyitva van.

Kolozsvárt, aug. 10. 1879.

Ferencz József.

*

Jelentés

a Dávid Ferencz emlékére irott pályamunkákról.

A zsinatot rendező bizottság, egyházunk megalapitója s első püspöke halálának 300 éves évfordulója megünneplését minél meghatóbbá akarván tenni, kötelességének ismerte pályázatot hirdetni arra, hogy az ezen ünnepies alkalommal lelkünkben támadható, kegyeletes visszaemlékezések egy alkalomszerü hymuszban és ódában is örökittessenek meg. E pályázatnak — habár feltételei, különösen a pályadij csekélységeért, csakis kebliieg hozathattak az illetők tudomására — mégis lett annyi eredménye, hogy a kitűzött határidőig 5 hymnusz és 8 óda küldetett be a főt. és mélt. püspök urhoz, a ki az alulirt biráló bizottságnak adta ki azokat megbirálás és jelentéstétel végett. A biráló bizottság a lehető legnagyobb lelkiismeretességgel eljárván tisztében, az ő jelentéséből, az érdekeltek tájékozása és megnyugtatása végett, ezennel kötelességünknek ismerjük ide iktatni a következőket:

I. A beérkezett 5 hymnusz közül — fájdalom! — egyetlen egyet sem itélhetünk sem a magasztos ünnepélyhez méltónak, sem máskülönben sikerültnek.

1. Az 1-ső számú ugyanis, a melynek pedig jeligéje „qui devote canit, bis orat,“ az utolsó versszaka kivételével, alig egyéb olyan rigmusnál, a milyet a nép legegyszerübb fiai is — bizonyos alkalmakra — egész könnyüséggel rögtönöznek.

2. Legközelebb áll az előbbihez mind szerkezete lazaságára, mind tartalma ürességére a 3-ik számú, a melynek jeligéje: „Idvez légy Dávid szelleme.“ Valamint amabban, úgy ebben is hasztalan kerestük a meghatott szív igaz érzelmének őszinte hangját; már pedig e nélkül hymnuszt még csak képzelni sem tudunk. A felállitott paralleláért megjegyezzük még, hogy a 3-dik számúnak a 2 utolsó versszakában is van nehány hymnuszba illő sor; de ezek is csak megszokott szólamokból vannak összefűzve.

3. Míg az eddig bemutatottak szerzői pályamunkájoknak csak a végén tudtak némileg a hymnusz magaslata felé közeledni, addig az 5-iknek irója beküldött versének épen az elején csendité meg azt a hangot, a melylyel az isten hatalmát mélyen érező vallásos szív szokta dicsőiteni urát. De ezt ő is csak megcsendité — vagy zenei kifejezéssel élve: csak intonálta — s aztán teljesen kiesett belőle. Nála tehát nem vált be a példabeszéd: „ki jól kezd, jól végez.“ Sőt — úgy sejtjük — szerzőnknek még a jó kezdetben is kevés érdeme volt; mert, nézetünk szerint, nála az is csak úgy jőtt létre, hogy a midőn themáján töprengve, önön lelkéből ispiratiot meritni nem vala képes, elővett egy imakönyvet, s a benne levő könyörgések magasztaló részeiből kiirta és elég gyarló versbe szedte azokat a kenetes szavakat és szólamokat, a melyeket a János evangeliomából vett eme jel- vagyis inkább alap-igéje: „Uram! örök életnek beszéde van nálad“ legméltóbb paraphrazisának tartott.

4. A 4. számmal megjegyzett és jeligétlen pályamunka szerzője egy kottára irott „Egyházi dal“-lal pályázott, melyhez 2 varians szöveget is irt és küldött be. Mondanunk is alig szükséges, hogy bizottságunk a beküldött dallam megbirálására egyátalában nem érzett magában hivatottságot. És pedig nemcsak azért, mert szakszerü zeneértő nem volt tagjai közt, hanem azért is, mert az a meggyőződése, hogy a pályadijt elnyerő hymnuszt nem bizonyos, erre előre betanitandó énekkarnak, hanem magának az egész gyülekezetnek kellend az előttünk álló ünnepélyes alkalommal elénekelnie. Már pedig azt még csak képzelni is vakmerőség, hogy oly dalt énekeljen egy templomi gyülekezet, a melyet soha sem hallott s egyátalában nem is ismerhet. Éppen ezért a pályadij is csak hymnusz-szövegre, s nem új ének-szerzésére volt kitűzve. Mivel pedig a szerző ezt tekintetbe nem véve, olyannal pályázott, a minek — még ha teljesen sikerült mű volna is — a jelzett czél érdekében alig vehetné hasznát egyházunk, ennél fogva, mi, a biráló bizottság tagjai, az alul is fölmentettnek érezhettük volna magunkat, hogy a dal mellett beküldött szövegekre nyilatkozzunk. De pár szóban ezt mégis megteszszük, nehogy azzal vádoltathassunk, hogy — pusztán formahibáért — még a jóakaratu buzgalmat sem méltányoljuk. Szer-

zőnktől pedig — előttünk álló hármas pályamunkája után — ezt megtagadnunk lehetetlen. E mellett azt is el kell ismernünk róla, hogy versenytársai közűl majdnem neki volt, a legjobb érzéke arra, hogy miket lehet s miként kell hymnuszba foglalni. Ő szivből és szivhez akar szolani, s ezért pár helyt (a 2-ik és 3-ik versszakban) meg is ragadja a szivet. Előnye még verseinek — s közülök különösön a 2-ik variansnak — az egységes szerkezet és legalább részben a tömött rövidség is. Ellenben hátrányuk az, hogy abból, a mit az aesthe ticusok fenséges egyszerüségnek neveznek, s a mi egy valódi hymnusznak legfőbb kelléke, alig van valami bennök; továbbá az, hogy rimeik, mint többnyire ugyanazon ragok és szóalakok ismétlései, igenis gyarlók és monotonok. Azonban nemcsak most emlitett fogyatkozásaikert, hanem leginkább azért nem ajánlhatjuk elfogadásra s pályadijjal való kitüntetésre a 4-ik sz. pályamű szövegeit, mert a templomainkban énekeltetni szokott dicséretek és zsoltárok egyikének dallamára sem énekelhetők. Szerző ugyanis 9 soros szakokba irta versét, de énekes könyveinkben ilyenhez dallamot nem találhatni.

5. Hátra van még a 2-dik számot nyert hymnuszról, melynek mottója: „Dicsérjétek az urat", szólanunk nehány szót. Azért hagytuk ezt leghátrább, mert az isten hatalmát s jóságát egész odaadással elismerő, s abból megnyugvást, bizalmat és reményt meritő keresztény sziv ég felé sovárgásának, s igy a valódi vallásos ihlettségnek, legtöbb nyomaira akadtunk benne. Kár, hogy e nyomok csak szétszórtak s nem vezetnek következetesen azon tető felé, honnan már a sphaerák felséges harmoniáját vélhetnők hallani. Még nagyobb kár, hogy a legnagyobb részben egyszerü és világos előadásu verssorok és strophák közűl itt-ott nehány mesterkélt és nehezkés szerkezetü is ki-kirí, a mi aztán az egésznek accordját s öszhangzatát megrontja. És ez szerzőnknél annyival feltünőbb, mert különben e pályaművéből is meglátszik rajta, hogy jól ismeri a patriarchalis kor prófétái, meg a reformatio énekszerzői egyszerű, de azért hangulattal teljes, vagy legalább lendületes előadási módját s kenetes nyelvét.

Tartalmi szempontból legnagyobb hibája e pályamunkának, hogy a 3-ik és 4-ik versszakban, a múltak reminiscentiáin, habár mérsékelten, de mégis némi recriminatiora ragadta a pályázót a felekezeties orthodoxismus. Elismerjük ugyan, hogy ő, ennek a többi felekezetekre bántóvá, vagy legalább kellemetlenné válható hatását később egy ügyes inversioval mérsékelni igyekezett; hanem azért a keresztény szeretet- és türelmességnek vallásközönségünk részéről mindig tiszteletben tartott parancsolatját még ennyivel sem szeretnők megsértetni, — s kivált semmi esetre sem azon a napon, a mely éppen a lelkiismeret szabadsága egyik legkiválóbb bajnoka és mártirja emlékének szenteltetik.

Mindezek daczára e két utóbb emlitett hymnuszt, t. i. a 4- és 5-ik számut, különösen szerzőik buzditása végett, méltóknak tartjuk a dicsérettel való felemlitésre. Elfogadásra s illetőleg a kitűzött pályadij elnyerésére azonban ezek egyikét sem itélhetjük érdemesnek. Mivel pedig ezek szerint a hymnuszra kitűzött pályázat ily uton czélját el nem érte, hogy ezt, ha más uton is, de mégis elérhessük: bátrak vagyunk javaslatba hozni, szólitsa fel vagy a mélt. és főtiszt. püspök úr, vagy pedig a rendező bizottság, e mindenektől óhajtva várt alkalomszerü hymnusz megirására egyházunknak valamely olyan tagját, a kiről mind irodalmi jártasságánál, mind pedig a vallásközönségünkre váró magasztos ünnepély iránti őszinte lelkesedésénél fogva feltehető, hogy e megtisztelő felhivásnak mindnyájunk közmegelégedése- s örömére teend eleget.

II. A hymnuszokról elmondván mondandóinkat, **az ódákra térünk.**

Ezek egy részével hamar s könnyen végezhetünk, — azokkal t. i. a melyek nem egyebek, mint annak a rég ismert tételnek a megerősitői, hogy versben is lehet prózát, még pedig ugyancsak rosz prózát irni. Hogy ne lehetne, a mikor még mindig vannak poéták, a kik azt hiszik, hogy a költészet nem egyéb, mint korlátlan szabadalom arra, hogy mindent össze-vissza beszélhessenek!

Jól tudjuk, hogy számtalanszor éltek vissza már e kierőszakolt szabadalommal a criticusrémitők; de azt is hisszük, hogy oly mértékben talán nagy idő óta senki sem, mint a 2-ik sz. alá beküldött Ódák (!) szerzője. Pedig sok dolog vall rá arra, hogy nem valamely tréfahajhászó iskolás gyerek, vagy deák-

süldő, küldé be e Virgilből vett jeligés („Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta") tákolatokat; hanem olyan ember, a kinek rég benőtt már a feje lágyja, s a ki egy hosszu életen át tanult, vagy legalább olvasott sokat és sok mindenfélét; de azért úgy ír, hogy egyfolytában csak 10 sorát is elolvasni, valóságos iszonytató. Imé, mutatóúl nehány részlet a legalább is 500 sorra terjedő zagyvalékból. Az I. fejezetben így pengeti lantját, vagyis inkább veri a gyűlőt elnémithatatlan poétánk: „Itt (t. i. a székely földön) helye ülni a szép napot ünnepi fényben.

Hol Klio látta már sokszor az igaz ügynek Történelem logikája szerint fejlődött esélyeit, megáldva vagy büntetve, Letünni a világ szinpadáról "

A IV. fejezet elején meg így enyelg:

„Tarkövi barlang szülötte, nympha leánya,
Hablocscsanás közt végkép lemerülve
Elhallgatott — s halk Telephon vette fel a szót
Elvinni az hivőknek seregéhez"

De ilyeneket vagy ezekhez hasonlókat még nagy számmal irhatnánk ki; mert nincs az egészben 2 teljesen és könynyen érthető mondat egymás mellett. Szerző — mint mondók — olvasott sokat s olvasmányai emlékeiből idéz is sok mindenfélét, de úgy, hogy köztük semmi összefüggés, semmi logicai rend. Verselésről még fogalma sincs. Legalább erre mutat az, hogy a mint tartalmilag nem egységes a mű, úgy alakilag is teljes zagyvalék. Sem próza, sem vers. Néhol, de csak nagy ritkán, fel-fel csillámlik ugyan egy-egy jambus sor, de már a mellettök és körültök állók mind, mind prózába folynak szét. Nem túlozunk tehát, hanem a legszárazabb igazságot szóljuk, midőn ebben mondjuk ki itéletünket e rettenetes gallimathias-ról: nemcsak a megirásával volt kár, de még az olvasásával is kár vesztegetni az időt.

2. Éppen ily zagyvalék a 7-ik sz. pályamű is, melynek Senecaból vett magyar (!) jeligéje „A hitet semmi erő meg nem győzi." Ennek az 1-ső versszakából azt hinnők, hogy ballada akar lenni, de aztán csakhamar átlátjuk, hogy a lehető legsilányabb krónikája Dávid Ferencz perbefogatásának, rá következett vallatásának és elitéltetésének. Hanem azért volt bátorsága szerzőjének arra, hogy óda-pályázatra küldje be! — Lássunk ebből is nehány elrémitő részletet. — A vallatást igy kezdi:

„Halld csak! hangzik már az első kérdés . . .
Oh ég! miként tör fel a szívverés
Az egyházáért égő kebelben — — —
Majd eláll hirtelen
S nem bir szólni ily sujtó-vád ellen."

Ugyancsak a vallatás folyamában, 2 versszakkal alább, igy villámlik és mennydörög:

„Ideget tépő villámlás gyanánt
Leleszi a pápához appellált
S az ezt rögtön követő mennydörgés
Lángerőre gyúlt és
Rombol s dúl mint olthatatlan égés."

Végre az elitéltnek börtönben létét s szenvedését ezekkel festi:

„Eretnekség sulyos itélete
Ött (!) hó hosszat uralgott felette
S az elitélthez, kit népe fájlal
S ember meg nem szána
Ég tekint le szánalmas mosolylyal."

S ezzel hagyjuk oda mi is a szerzőt szánalmas mosolylyal.

3. A 4-ik sz. pályázó — „Hit az égnek legszelidebb ajándéka" jelige alatt — azt a merényletet követte el a poezis ellen, hogy ódát irt Himfy-sorokban. Azaz ódá-nak keresztelte el azt, hogy 19 tizenkét soros versszakon át, minden logikai összefüggés nélkül és véghetetlenül unalmas szószaporitással, összetákolt egy nevetséges eszmefuttatást e themáról:

„Halhatatlan az igazság,
Szabadság s hit eszméje;

Soha sem enyész el végkép
Nem lesz örökös éje."

S hogy milyen poezissal: ennek mutatójáúl az imént idézett kezdő sorokon kivül ide iktatjuk még a következőket:

„Akárhányszor megkisértjük,
Az eszme csak tetszhalott,
Esetleg vagy kisérletre
Mindig életjelt adott."

Ez már igazán Titán Laczi-féle poezis. Sőt még Titán L. is magasan áll az olyan nem versfaragó, hanem verskinzó felett, a ki komolynak vélt költői (!) műben nyomról-nyomra ily kifejezéssel él: „nagy csiraképességü mag, ferditéses torzkép, érdekféltékenység, érdektárs, átvánszorog, különbözet, ezek nyomán még létezünk, a légkört megnyerőleg tölti el" stb. stb.

4. Mig az eddigi férczelményekben még nyomát sem fedezhettük fel a költői tehetségnek, addig az 5-ik sz. pályamunka irójáról legalább annyit már elismerhetünk, hogy az ő ódáján itt-ott csak meg-meglüktet a poetai vena. De alig lüktet meg, s már is mindegyre elakad. Most eszmeszegénység, majd meg technikai akadályok állják, sőt vágják útját. Hanem azért a versnek folynia kell, s foly is, mert szerzője sem egyik, sem másik akadálylyal nem sokat gondol. Hol eszméje nincs, segit magán nagyhangú szavakkal, szükségből előrántott jelzőkkel, nagy könnyedén oda vetett synonymák halmazával, s még gyakrabban olyan parallelizmusokkal, a melyekben a helyes climaxnak semmi nyoma. Éppen ily könnyüséggel teszi túl magát a szerző a technikai nehézségeken is. Trochaicus sorokat kever jambusok közzé; ha megszorul, a rhythmusra és sormetszetre ügyet sem vet; azt pedig már — úgy látszik — nem csak szorultságból, hanem egész nyugodt megszokottsággal teszi, hogy mindegyre ugyanazon szóalakokat s ragokat rimelteti össze. S még így is megenged magának ilyen rimeket: nagyság, valóság; koporsó, méltó; sőt jóknak találja ezeket is: tant, czélodat; szép haza, menjünk hozza. A vége felé pedig azzal teszi fel poetica licentiáira a koronát, hogy az utolsó előtti versszakban az eddig használt keresztrim helyett párrimre ugrik át; hanem azért ódája ellapult epiphonemáját mégis keresztrimekkel végzi. Mindezek után bátran elmondhatjuk mi is, hogy szerzőnk nem annyira megénekelt hősére, mint inkább a maga eljárására való tekintetből választhatá pályamunkája jeligéjének — vagy a mint még találóbban maga nevezi: jelszavának — Ovidius eme biztató szavait: „Tu contra audentior ito."

5. Az 1-ső számu pályamunka, a melynek kezdő sorai:

„Ledült a börtön, melyben kilehelted
Égekbe rontó órjás lelkedet." — jelige nélkül küldetett be.

Ennek szerzője már sokkal jobban érti és hibátlanabbúl is használja a költői nyelvet, mint az eddig ismertetettekéi, akár együtt véve is. Korántsem azt mondjuk azonban ezzel, hogy az ő műve már sikerült, tartalmas dolgozat; valódi költői mű. Éppen nem. Mert magvasabb s megragadóbb gondolatok, meglepő vagy legalább újnak tetsző reflexiok ebben sincsenek; sőt a bensőbb és nemesebb hevületnek és az ettől áthatott igaz lelkesültségnek visszasugárzó melegére is csak pár helyt ismerhetének benne. Ellenben találtunk e pályaműben, mint ezután ismertetendő versenytársai legtöbbjében is, bővön elég nagyhangu, s nagyjában már el is koptatott phrasist, útfélről szedett közhelyet, s igen nem egy helyt olyan pathost, a milyet a magára beszélt tűzbejövés, de nem a valódi lelkesedés s elragadtatás szokott szülni. Alaki tekintetben is sok kifogásunk van e mű ellen. Már szerkezete sem egységes, mert határozott terv nélkül alkotott részei nem függenek szervesen össze; s még e laza összefüggést is gyengitik az egyes versszakok végén többnyire puszta chablonszerüséggel meg-megcsendülő refrainek. Különben is merész kisérlet — kivált kezdő, vagy legalábbb nem eléggé gyakorlott költőre — refraines versben irni ódát. Mert a refraineknek, a költői művek eme fajában, az úgynevezett ódai szárnyalással elért magaslatokat kellene jelezniök. De mit jelezzenek ott, a hol e szárnyalás alig észrevehető; vagy a hol az általa elért emelkedést mindegyre esés, vagy legalább szállás váltja fel? Ilyenre pedig nem egy példát lehetne mutat-

ni e pályamunkából; de mi tér hiányában csak egyre emlékeztetjük a szerzőt. Arra t. i., a melyben a 9-ik versszak kezdetén azt érinti meg, hogy hogyan gyüjtenek a Dávid Ferencz tisztelői e megdicsőült nagyjok nevének külső megörökitésére egy jótékony rendeltetésü alapot. — Ez — kivált oly alakban, a milyenben szerzőnk feltálalta, még kevésbé ódába illő, mint az utolsó előtti versszaknak e nagyon is papias hangu oktató sorai:

„Ismerje meg az ember embertársát,
Hitben, nyelvében bár különbözik;
Hasonlatos csak úgy lesz istenéhez,
Ha szüntelen közjóra működik."

De ha már ennyit gáncsoltunk, méltányosság okáért, kötelességünknek ismerjük kiemelni szerzőnek a verselésben azt az előnyét, hogy rhythmusa mindenütt folyékony és biztos ütemű, de azért sehol sem kirívóan csengő. Sőt műve tartalmáról is azt, hogy ha pár költőinek nevezhető részletnél több nem is igen van benne; de aztán próza is legfeljebb egy helyt van belekeverve, e mind végig csaknem teljesen hibátlan irodalmi nyelven irott, olyan költeménybe, a milyent jobbnak hiresztelt, újabbkorbeli költőink művei közt is bizony eleget olvashatunk.

6. Most olyan pályamunkáról szólunk nehány szót — a melyről a szokásos pályázati szabályok rideg megtartásával — talán nem is szólhatnánk. Értjük a „Régi fénynél új fény támad" jeligéjüt, a mely talán már a pályázati határidő lejárta után adatott be. Legalább ezt gyanitjuk abból, hogy pályázó társai közt még számot sem nyert, s (könnyebb megkülönböztetés okáért) nekünk kelle megjelölnünk egy 8-assal. Hogy erről sem hallgatunk, ezzel is azt akarjuk kimutatni, hogy mi minden jóakaratu buzgalmat méltányolni már csak azért is kötelességünknek ismertünk, mert e pályázatban való részvételre sem sokoldalu felhivás, sem gazdag jutalom reménye nem csábithatá a versenyezni akarókat. Méltánytalanságnak tartanók tehát, hogy, ha már kezeink közzé jutott, erről is ne szóljunk nehány szót. Úgy is: sem sok jót; sem sok roszat nem mondhatunk róla.

Hiszen az egész egy könnyed kis dal, — olyan, a milyenről — stereotyp kifejezéssel élve — azt szokták mondani a criticusok: csengés-bongás, s egyéb semmi. Mig olvassuk, vagy halljuk, nem unjuk; de a mint elolvastuk, vagy véghallgattuk, azonnal el is felejtettük. — Legfeljebb a 6-ik versszak:

„Hát ha az a szellem élne . . .
Ha volna, ki úgy beszélne:
Mit mivelne ez a **hittan**!
Nem mondja meg senki **mostan**"

két utolsó sorának az idétlenségig gyerekes naivitása, meg kimesterkélt rimelése cseng még vissza fülünkbe, vagy késztet e kérdésre: hát később ki mondja meg? . . .

7. Szintén dalféle, de már romance alakjában elbeszélő elemeket is felölelő, a 3-ik számú:

„Szabadult a lélek, és az éjszakának
Sötét palástjára szikrái hullának"

jeligés pályamű is. Ebben is van ugyan elég csengés-bongás; és sok helyt itt is csak a rím, még kiérezhetőbben pedig a meg-megváltozó, de azért mindig refrainszerüen fel-felcsengő ismétlő sorok vezetik nem annyira a gondolat-menetet, — mert hisz gondolat s különösen eszmének nevezhető gondolat, alig van az egész dalocskában — mint inkább a költő rhapsodisticus eszmetöredékeit s emlékeit; hanem azért ebben már mégis több nyomaira akadtunk a komolyabb törekvésü költői alkotásnak. Nevezetesen örömmel tapasztaltuk, hogy szerzőnk — a ki úgy látszik, ösztönszerüleg érezte azt, hogy a lelkeinkben élő magasztos emlék s az ennek külső megörökitésére szánt ünnepélyes alkalom és pályázat éppen erre hivja fel legegyenesebben a méltó babérért versenyezni akarókat — már a 16-dik száz reformatorai szellemi harczának némi vázlatos rajzába, vagyis inkább e harcznak legalább azon főbb mozzanata megjelenitésébe is bele mert kapni, a mely megénekelt hősének s a zászlója alá sereglетteknek küzdelmét, ha nem is tárja fel egészében, de részleteiből legalább sejtetni engedi. Kár, hogy ez

az oda vetett rajz annyira vázlatszerü, hogy még halvány körrajznak se nevezhető; s még nagyobb kár, hogy a keretében — úgy látszik — a maga egészében felölelni szándokolt, érdekes küzdelem megjelenitését már az 1-ső mozzanat kiemelése után azonnal abba hagyta, a feladata nagyságától vagy vállalkozása merészségétől meghökkent pályázó. A helyes conceptiot azonban — már csak azért a kevésért, a mit adott s adhatott is — lehetetlen elvitatnunk tőle. Ellenben a kivitelt — egy kis sikerült részlet: az 5-ik versszak kivételével — teljesen elhibázottnak kell tartanunk. E tekintetben hiba volt már az is, hogy magasztos tárgyát egy egyszerü dalformába akarta beszoritani; hiba, mert — részben e miatt is — majdnem kénytelen volt azt összezsugoritani, s igy nagyszerüsége- és fenségéből kivetkőztetni. Ugyancsak a dalformának s a benne felkapott refraines szólamok gyakori használatának tulajdonitható az is, hogy — pár hely kivételével — teljességgel nem birt ódai hangulatra emelkedni.

Egyéb hibái még a következők:

Az egész költemény könnyü és biztos haladásu trochaicus esését, a II-ik versszak közepén eme jambicus emelkedésü s képzavara miatt is hibás, aztán meg 2-ik felében különben sem költői sorokkal:

„Sugárait alig lövelte szét (a szabadság)
Önzés emelte rája bősz kezét.

zavarta meg. Szintén hibás képet használ, vagy a mint a rhetorikában mondani szokták: katachresist követ el a szerző a 3-ik versszak eme végsoraiban is:

„Ámde szárnyaiknak csattogása
Nem veszett a börtön-éjbe, —
Máglyalobbanásba.“

S ez annyival feltünőbb, mert e most idézett sorok a 7-dik versszak végén — csekély módositással — újra megcsendülnek. Pedig már ekkor — azaz a másodszori leirás közben — kivált, ha nemcsak a csengő hangra, hanem az értelemre is figyel vala: csak észre vehette volna a szerző is, hogy szárnycsattogás nem is veszhet börtönéjbe, máglyalobbanásba. Ennél még kevésbé illik belé egy ódai költemény ünnepies komolyságába szerzőnknek az a boszantó naivitása, a mely a 4-ik versszak eme megszólitó s illetőleg kérdő alakzata után:

„Három század! mit takargatsz úgy el?
Félre innen altató ködöddel“ —

ezt a váratlan, de azért legfeljebb csak kellemetlenül meglepő subjectiot:

„Igy . . . a harczmezőt immár belátom“

csúsztatta be. — Nem úgy hangzik-e ez az „így“ itt, mint a játéka tárgyait eltüntető bűvész szájában a szokásos dicsekvés: „mondtam: change-marche; s ime — eltünt!“

Miután már ennyi kifogást emeltünk e mindössze is 9 hat—hat soros versszakból álló kis költemény ellen, lehetetlen: botlásai mellett is nem tehetségtelen szerzője elismeréséül ki nem emelnünk azt, hogy mihelyt egy kis igaz alkalmat vehet rá, megnyerő közvetlenséggel és kellemes melegséggel tud szólani; sőt — a mint e kis versének egy pár sikerültebb részlete bizonyitja — a tömöttebb és a jellemzőt illően kidomboritni biró, költői nyelv használatában sem egészen gyakorlatlan.

8. A „finis coronat opus“ elvét követve, legvégül szólunk arról a pályamunkáról, a melyben leghatározottabb költői felfogást, legtöbb valódi melegséget és igaz lelkesedést s nem egy helyt elég magaslatra is emelkedő ódai szárnyalást találtunk; s a mely úgy ezen tulajdonaiért, valamint a jelzetteknek megfelelő, vagy velök legalább teljes öszhangzatlanságba sehol sem eső, költői nyelvéért is már valóban megérdemli az óda nevét. És ez a 6-ik számu, a melynek br. Eötvösből vett, találó jeligéje „Minden eszmének meg volt keresztfája.“

Hogy a fennebbiekben előre bocsátott, elismerő véleményünket megokolhassuk, de egyszersmind kimutathassuk azt is, hogy e különben teljesen irodalmi szinvonalon álló pályamunkának is vannak némi, könnyen pótolható hiányai: részletezzük kissé a tartalmát.

Már a kezdete is költői:

„Ébredj álmodból, Déva vára!
Nem hallod-é a riadót? . . .
A hosszu bánat éjszakára
Egy szép, dicső nap viradott.“

E hangulat keltő megszóllitással üdvöli a költő a várt s a romokat, hol

. . . . „a merész kiszenvedett,
Börtönre vetve a vakoktól,
Mivel nekik fényt hirdetett.“

Majd magát „dicső nagyun“-kat ébreszti s hivja meg e szép nap ünnepére. És hivja nemcsak azzal, hogy ott ma mind őt ünneplik; hanem nem felejti hivni azzal is, a mi neki még sirjában is legjobban eshetik, — ezzel:

„Hű serged vár erős hitével.“

A mihez — az ünneplők szivből fakadt öröme jelképezéséül s egyszersmind azért is, hogy az ünnepeltnek utja jézusi diadalmenet legyen — egész melegséggel teszi utánna még ezt is: „Virággal hintve be utad.“

Ennyiből áll a 3 versszakra terjedő bevezetés, melynek minden sora vagy a multra jellemző, vagy a jelenből érzelemfestő.

Mindjárt ezután hősét lépteti fel költőnk. De előbb kötelességének ismeré, nehány jellemző vonással rajzolni a kort, a melyben az fellépett, vagy is inkább azt, mely a reformácziót s igy az ő felléptét is megelőzte. És ezt pályamunkája emez egyik legsikerültebb versszakában hiven s valódi költői inspiratióval teljesité is:

„. . . A hit forrása felzavarva . . .
Enyhet nem ád, szomjat nem olt.
Utját avar, köd, éj takarta,
S boldog — csak az együgyü volt.
A vallás is eszköz lőn már csak.
Nem égi bék, oh nem vigasz;
Tömjénfüstjében az oltárnak
Elszállt abból: mi szép, igaz.“

Közvetlenül erre következik a Dávid F. fellépése. Itt, a történeti igazságért, a melyet költőnek, ki maga is igazság apostola, — kivált történeti emléken nyugvó műben — éppen nem szabad ignorálnia: illő lett volna előbb a reformáczió egy pár korábbi, nagy uttörőjéről emlékezni meg s csak azután térni Dávidra. E hiány pótlását annyival inkább ajánljuk is a szerző figyelmébe, mert ez által nemcsak a felekezeties egyoldaluság netalán ellene támadható vádjától kimélheti meg magát; hanem müvét is teljesebbé, kerekebbé, szóval általánosabb becsüvé teheti. — Finom érzékü költőnek, a milyennek e pályamü iróját véljük, mondanunk sem kell azonban, hogy e beszurandó részletet korántsem elkeseritő rekrimináczióknak, hanem éppen a közegyetértést és szoros együvétartozást megpecsételő türelem és szeretet kegyeletes visszaemlékezésének kell szentelni. Tartozunk ezzel éppen ama nagy szellem emlékének is, ki nem csak istenről, hanem az emberek között is, tudott és akart hinni az egység hitében.

E kitérés után újra felvesszük ismertetésünk elejtett fonalát.

Mondók már, hogy a reformácziót megelőzött korfestése után egyenesen Dávidot lépteti fel költőnk. De előbb az ő fellépésére egy hatásos kérdő alakzattal készit elő, a melynek legszebb, mert legtalálóbb része e sorok:

„Ki teszi oltárrá amottan
Az utcza egy szegletkövét
Hirdetve lángoló szavakban
Az „Egy Isten“ tanát, hitét.“

Ime: itt már helyes érzék vezette költőnket. Mi legalább annak tulajdonitjuk azt, hogy éppen élte legmegragadóbb mozzanatában, az Isten szabad ege alatt tartott, ama varázshatásu prédikálásával lépteti fel hősét, mely az általa hirdetett tannak azonnal diadalt szerzett. És e helyes érzék — legalább tárgya felfogásában s beosztásában — csaknem megszakadás nélkül s igy egészen biztos nyomokon vezeti ettől kezdve mind végig. Azért is van aztán majdnem teljesen kerek és egészséges szerkezete művének. — Kár, hogy a

kidolgozásban, pár helyt, ennek daczára is, kissé igen is meglazul a szerves összefüggés.

Ilyen lazulást látunk például a Dávid F. imént jelzett szónoklata hatása, kissé igen is elnyujtott rajzában. De ennek is csak egy részén, mert a vége már megint afféle festés, a milyennel az ujabbkori költészet — történeti személyek s események jellemzésében — a legmegragadóbb bravourjait aratja. Azokért, kik hajlandók lennének rávágni e szavainkra: „sok lesz!“ — ide irjuk e részt is, hadd itéljenek magok:

„Szelid, nemes a vitaharczba'
De villám is, ha bántatik . . .
Ki hallja, mond: „ez új apostol,
Szent lélektől árasztva el!“
S szavára im a hit-chaoszból
Vallásunk napként tüne fel.“

A most következő 4 versszak Dávid üldöztetését, ezek közepette tanusitott nemes türelmét, még a kisértéseket is diadallal kiállt, férfias megingathatatlanságát; végre börtönre hurczoltatását, s ott szenvedett mártir halálát festi. Költőnk tehát itt is jól választá s helyesen is osztá be tárgyát. Jól tudta: mikkel hathat, mikkel kelthet hőse sorsa iránt igaz édekeltséget; s azokat mind meg is ragadta, fel is használta. És pedig úgy használta fel, hogy valóban hat is általuk. Igen; mert festéséből nem hiányzanak az egyént közelebbről jellemző, s a való életet ha nem is határozottan visszatükröző, de arra legalább reá valló vonások. — Pedig nem kis feladat volt ám, konkrét tényekből rakni össze s így domboritni kerek egészszé ezeket oly egyén rajzában, kiről azokon kivül, a miket műveiben maga hagyott reánk, mindössze is nem sokat őrzött meg a történelem, sőt még a mythos is keveset — S még e keves is, csak most gyűjtetik igazábban össze; csak most rendeztetik. Éppen ezért kiválóan méltányoljuk, s kell is méltányolnunk, szerzőnknek azt a komoly törekvését, a mely ily nem könnyü feladattól sem engedé visszarettenni, vagy az első kisérlet után azonnal visszahuzódni úgy, a mint már megelőző versenytársáról jeleztük.

Hogy igéretünknek teljesen megfeleljünk, elemeznünk kellene még a pályamunka négy utolsó versszakát is De mivel kettőt közülök — alább — úgy is egész terjedelmében közlünk, itt mindnyájokról röviden csak annyit mondunk, hogy rajtuk csillogtatja leginkább költőnk ódairói hivatottságát. E négy befejező versszak a legsikerültebb és — mint illő is — legemelkedettebb része a pályadijt így is méltán megérdemlő, de a jóakaratu figyelmeztetéseinkkel ajánlott, nem nagyon lényeges javitások bizton várható, sikeres keresztülvitele után, annál még sokkal nagyobb kitüntetést is aratható pályamunkának, a melynek a Dávid szelleme apotheosissát hirdető, gyönyörü végstrophái a következők:

„A börtönéjből el —, kiszálla,
Hajnalcsillag lőn az egen,
Ott tündököl szelid világa,
Ott ég, mint üdv, sziveteken.
Ne féljetek e fényt követni:
Nem bolygó tűz sír éjjelén:
Nekünk a viradást jelenti,
Jövőnkre biztató remény!

Ne féljetek! Előre bátran!
Őrlelke van bizony velünk;
S hol együtt lészünk ketten, hárman:
Megszenteli bűnk, küzdelmünk . . . .
. . . . S te ott rómsir: ős Déva vára,
Vesd el komor gyászfátyolod,
S lángszókkal írd sziklád falára:
„Ő nincsen itt — feltámadott!“

Szólhatunk-e mi még ez után? . . . Nem! Hisz, úgy is elmondtunk már mindent; sőt talán az elégnél is többet. De egy mégis feltör még szivünkből ajkainkra; s ez: Isten éltesse a lelkesült költőt,*) ki e sorokat igazán szivéből, szivünkből írta, — éltesse, hogy még soká tartsa fenn s gyarapithassa ő is közöttünk azt, a miből eddig is éltünk, s a mi, Isten kegyelméből, jövőben is csak megadja a mi mindennapi kenyerünket: a szent és igaz lelkesedést!

A biráló bizottság:
Kőváry László,
elnök.
Péterfi Dénes,
biz. tag
és
Váradi Károly,
mint a bizottság jegyzője.

---

*) E kivánság tolmácsolóihoz a legnagyobb örömmel csatlakozunk mi is és szivünk teljességéből üdvözöljük az érdemes szerzőt: Murányi Farkas Sándor belügyi miniszteri számtiszt úr afiát, kinek nevét, a zsinatrendező bizottság egyik utóbb tartott teljes ülésében, a felbontott jeligés levélke árulta el. — Isten éltesse és segitse diadalról diadalra!
A szerk.

A Szerkesztőség postája.

Raffaj D. és Szentmártoni K. uraknak. Becses leveleik közlését dolgozatok fölhalmozottsága miatt jövő füzetünkre kellett halasztanunk.